

Централізована бібліотечна система для дорослих м. Миколаєва
Міський центр екологічної інформації та культури
бібліотеки-філіалу № 2

СЕРІЯ

«Зелені сторінки історії Миколаївщини»

**Видатний діяч
збереження природи
Олександр Флоїзович
Яката**

**До 125-річчя
від дня
народження**

ЧАСТИНА II

УДК 908 (477.73)
ББК 63.3 (4Укр-4Мик)-8
В 42

Видано в рамках Миколаївських міських екологічних читань «Збережемо для нащадків» за підтримки департаменту житлово-комунального господарства Миколаївської міської ради.

На титульній сторінці обкладинки розміщено листівку з приватної колекції В.А. Юрлова

Видатний діяч збереження природи Олександр Алоїзович
В 42 Яната : до 125-річчя від дня народження : збірник / Центра-
лізована бібліотечна система для дорослих м. Миколаєва ;
Міський центр екологічної інформації та культури бібліотеки-
філіалу №2; уклад. І.Б. Чернова. — Миколаїв : видавець Тору-
бара В.В., 2015. — Ч. 2. — 114 с. — (Серія «Зелені сторінки історії
Миколаївщини»).

ISBN 978-966-97484-5-4

До другої частини збірника увійшли статті науковців, громадських діячів, краєзнавців про видатного українського вченого, дослідника природи, уродженця Миколаївщини Олександра Алоїзовича Янату, а також бібліографічний список наукових праць вченого та публікацій про нього.

Видання буде корисним фахівцям просвітницьких, природоохоронних закладів та організацій, педагогам, студентам, школярам, краєзнавцям, всім, хто цікавиться історією Миколаївщини.

УДК 908(477.73)
ББК 63.3(4Укр-4Мик)-8

ISBN 978-966-97484-5-4

© ЦБС для дорослих м. Миколаєва

Зміст

ПУБЛІКАЦІЇ ПРО О. А. ЯНАТУ.....	4
<i>Бойченко В.П.</i> Олександр Яната — вчений, громадянин і зек.....	4
<i>Борейко В.Е.</i> Александр Алоисович Яната (28.05.1888 – 3.06.1938)..	10
<i>Веденеєва Г.К.</i> Пам'яті видатного вченого — нашого земляка, засновника Миколаївського товариства любителів природи — Олександра Алоїзовича Янати	18
<i>Жевнер В.М.</i> Книги та дослідження фундатора ботанічної науки О. А. Янати з фондів Миколаївської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. Гмирьова (до 120-річчя від дня народження)	36
Захисник природи України і рідної мови. До 125-річчя від дня народження О. Янати (1888–1938)	40
<i>Колосовська Н.Д.</i> Експурсійна діяльність та популяризація науки в Миколаївському товаристві аматорів природи (1908–1917 рр.)..	48
<i>Ситник К.М.</i> Великий природознавець Олександр Алоїзович Яната (до 90-річчя заснування «Українського ботанічного журналу»)	57
<i>Стариков И.М.</i> Страницы из жизни профессора Янаты.....	67
<i>Горбуров Є.Г., Горбуров К.Є.</i> Олександр Алоїзович Яната.....	78
ПРАЦІ О. А. ЯНАТИ	79
ЛІТЕРАТУРА ПРО ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ О. А. ЯНАТИ	83
ДОДАТКИ: архівні документи з фондів Миколаївського обласного краєзнавчого музею	92

Публікації про Д.А. Янату

Олександр Яната — вчений, громадянин і зек

Бойченко В.П.

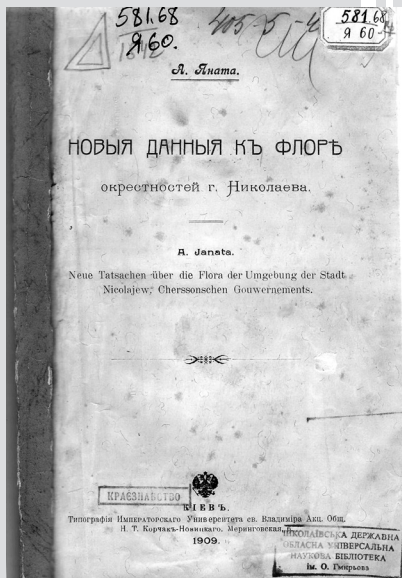
Коли в Миколаєві поміж кам'яницями та білими хатками зацвітали садки, учень реального училища Олександр Яната відчував дивне піднесення. І не лише тому, що раділа весні його юна душа, це звично. Незвичним було, що вже тоді хлопця вабило за околиці, у живе буяння трав. То зароджувалося його велике життєве призначення; він мав стати в ряд видатних учених-ботаніків. Але звідки йому було знати, що 1917 рік і прихід до влади більшовиків кинуть на його долю криваву тінь і приречуть на холодну смерть у сибірських снігах...

Та зараз буває весна 1905 року, і юнак поспішає з училища до батькового саду. Його батько, чех Алоїз Яната, ще юнаком змушений був виїхати з рідної землі, переслідуваний австрійською колоніальною адміністрацією за активну участь у національно-визвольному русі чехів, який ставив за мету національне відродження та власну національну незалежну державу. Мама була дочкою військового лікаря з місцевих німців. У Миколаєві знайшли вони прихисток, тут батько став вправним садівником, завів великий власний сад. Тут 28 травня 1888 року народився у них син Олександр, якого за нової, комуністичної влади, уже в Радянському Союзі, уже видатного вченого, позбавлять роботи, затаврують як «українського буржуазного націоналіста» й вишлють у радянські концентраційні табори на російську Північ...

Але зараз юнак поки що йде власною природною дорогою. Після приватної школи та реального училища він 1906 року

стає студентом агрономічного відділення відомого Київського політехнічного інституту. Його хлоп'ячі блукання самотою за містом із сачком у руках дали науковий матеріал й він уже мав першу опубліковану наукову роботу про видовий склад місцевих метеликів у Миколаєві. Щоліта на канікули хлопець поспішав додому і з обов'язковим сачком та текою для гербарію блукав околицями міста, заходив до примиколаївських сіл, збирав рослини, розпитував селян, як вони називаються і чому саме так. Пізніше, узагальнюючи знайдене, Олександр Яната тільки для флори Північної Таврії наведе 579 питомо українських назв рослин. Саме у Миколаєві, на його околицях та приміських селах і хуторах допитливий юнак знайшов те, чого не почув на лекціях професорів. І він сам робить науковий висновок: «...український народ встиг створити величезну самобутню ботанічну номенклатуру, охрестивши майже всі рослини, які його оточували. В народних назвах привертає увагу дивовижна точність. Та воно й зрозуміло, бо народна назва — не продукт свавілля, фантазії одного автора, а те, що було піддане добору: найбільш, отже, вдале, життєве». І коли Олександр Яната стане фундатором і головою Термінологічної комісії природничого відділу Українського наукового товариства, коли він стане одним із засновників та членом ради Інституту української наукової мови, коли присвятить своє життя фундаментальним науковим працям «Українська ботанічна термінологія» та «Українська ботанічна номенклатура», він завжди пам'ятатиме, що витоки його ботанічних та мовних досліджень — тут, у рідному Миколаєві, у батьківському саду та поблизьких селах. До речі, цей бік практичної наукової роботи нашого земляка-миколаївця — лише один із численних фактів та явищ, що спростовують недолугі потуги безграмотних українофобів, які й понині розповсюджують при нагоді склепану ними ж брехню про те, що нас, українців, і нашої віковичної української мови тут... немає.

Юнаком Олександр став революціонером, борцем проти російського царизму та імперії. В 1905 році він очолив революційну організацію, підпільну друкарню й видавництво, був навіть секретарем Миколаївської об'єднаної організації РСДРП та відсидів у Лук'янівській в'язниці в Києві. Проте він був нетиповим членом тієї партії — зокрема, заслуговує на увагу активна патріотична позиція, яку наш земляк займав у боротьбі з русифікацією. Ще в 1915 році він писав: «Центральні, місцеві, адміністративні власті чинили й чинять на місцях

Обкладинка книги О. А. Янати «Новые данные к флоре окрестностей г. Николаева», виданої в Києві у 1909 р.

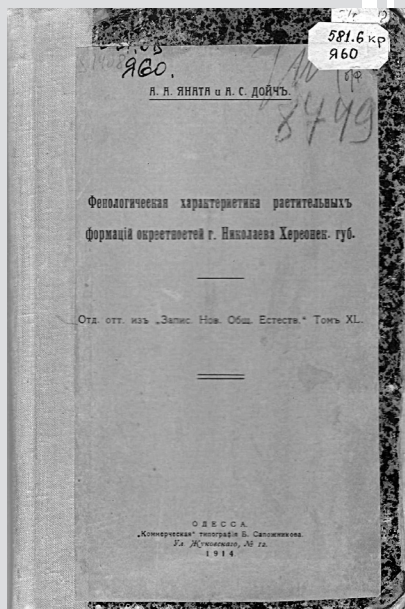
українському слову та українській пресі різні перешкоди, насамперед це стосується наукової літератури». Пройшли десятиліття, зникли форми і держави, розвалився імперський Радянський Союз, але і в постколоніальній Україні з постколоніальним чиновництвом проблема національного відродження гостро стоїть і сьогодні, а вимога дерусифікації життя незалежної Української держави на керівних верхах навіть не ставиться. Велика громадянська мужність та український патріотизм Олександра Янати (патріотизм не українця за етнічним походженням, але громадянина своєї Украї-

ни) є прикладом для нас і тому, що виріс громадянин Олександр Яната тут, у Николаєві, на південноукраїнській землі, яку ще й сьогодні деякі квасні «недільмищики» провокативно звуть «исконно русской». До речі, саме любов до рідної землі, до України загострила його стосунки з більшовиками, які ні тоді, ні пізніше, ні зараз не визнавали й не визнають права народів (зокрема, й нашого) на власну культуру, долю, державу. І ще в 1917 році, коли більшовики прийшли до влади, він відходить від них. Як пише про це Наталя Околітенко, «не розділити перемогу з тими, з ким подолано нелегкий шлях боротьби, могла людина безкорислива, послідовна у своїх принципах». Тож Олександр Яната вігав утворення нашої держави — Української Народної Республіки, він навіть працював відповідальним секретарем в українському Міністерстві освіти, а згодом, коли у двох російсько-українських війнах москоські більшовики та їхні місцеві прихвосні таки повалили незалежну Українську державу, він повністю присвятив себе нації.

Для миколаївців особливо знаменним є той факт, що свою наукову роботу українського вченого наш земляк розпочав у Миколаєві. З початку 1900-х років він вивчає рослинний світ Миколаєва та околиць. Наслідком цього стали його віддруковані наукові праці «Нові дані про флору околиць м. Миколаєва» (Київ, 1909), «Програма ботанічних екскурсій в околицях міста Миколаєва» (видано у Миколаєві 1911 р.), «Фенологічна характеристика рослинних формацій околиць м. Миколаєва Херсонської губернії» (Одеса, 1914). Усі ці книжки, видані, звісно ж, російською мовою, зберігаються в Миколаївській обласній науковій бібліотеці. Крім того, саме Олександр Яна-

та став одним із організаторів та активних діячів Миколаївського товариства любителів природи (про це товариство вже є дисертація та публікації Н.Д. Колосовської). Він також брав активну участь у виданні миколаївського журналу «Природа». В обласній науковій бібліотеці зберігається статут Миколаївського товариства любителів природи — цього попередника Миколаївського товариства «Зелений світ», що постало 22 вересня (установчі збори) 1988 року, на хвилі української національної революції тих років, і мало вже іншу мету: воно зіграло тоді головну роль в обмеженні будівництва Південно-українського атомного енергокомплексу та забороні будівництва дамби в Дніпровсько-Бузькому лимані. Саме тоді почали з'являтися й перші публікації про Олександра Янату.

Людина безкорислива й активна, Олександр Яната явив нам приклад неймовірної працездатності, дослідницького

Обкладинка книги О.А. Янати і О.С. Дойча «Фенологическая характеристика растительных формаций окрестностей г. Николаева Херсонской губернии», виданої в Одесі у 1914 р.

хисту, організаційної наполегливості... Згадаємо дуже коротко найголовніші з його діянь 20-х років, коли в Україні ще тривало відродження, започатковане за часів УНР. Він заснував ботанічну секцію Українського наукового товариства. Він — один із фундаторів та керівників Сільськогосподарського комітету України. Він — заступник голови Комітету з науки. Він заснував й очолює науково-дослідну кафедру сільськогосподарської ботаніки. Він бере активну участь в організації й проведенні агрономічних з'їздів. Він з професором Шарлеманем налагоджує наукову діяльність у заповіднику «Асканія-Нова». Він організовує Українську ботанічну спілку. Врешті, він керує багатьма (важко перерахувати) науковими та господарськими установами, спрямовує їх на шлях практики. А ще ж він заснував та забезпечував видання журналів «Вісник сільськогосподарської науки», «Праці сільськогосподарської ботаніки», «Український ботанічний журнал», «Вісник природознавства»... І водночас (що не менш важливо!) тривала безперервна науково-дослідницька робота. У списку його наукових публікацій лише за 1925 рік перераховано понад 150 наукових робіт! Янота написав підручника з загальної ботаніки, книжку «Рослина та її життя», переклав українською мовою «Життя рослин» К. Тімірязева, підготував і видав «Словник ботанічної номенклатури», організував перші науково-популярні видання в Україні з природознавства.

Вражає, як глибоко розумів наш видатний земляк сутність культури та її основу — рідну мову. Людина широких наукових та громадянських поглядів, саме він (і саме і тому) став одним із засновників і членом ради наукового Інституту української наукової мови. Як пише дослідниця Н. Околітенко, «він сприймав мову як живу кров, що, струмуючи в духовному організмі народу, поєднує видатного науковця й простого хлібороба; як щось невід'ємне від природи, землі — основу, що стимулює продуктивні сили». І тут, як не прикро, доводиться знову й знову нагадувати: саме цієї вічної істини досі не візьмуть в голову деякі керівники наших сільськогосподарських вузів та академій (і взагалі багатьох вузів), планово зрусифікованих за роки радянської влади. Адже викладаючи в Україні російською мовою (вона стала тяжким важелем російського колоніалізму), обриваючи те вікове коріння, яке єднає нас із рідною землею, той природний людський патріотизм, сіючи зневагу до української мови, а отже, й до української землі, до України (зараз до цієї антиукраїнської пропаганди активно підключилася

маса російськомовних газет, телеканалів та радіоканалів), не можна навіть мріяти про громадянське суспільство, відродження культури, передову розвинену економіку... Саме про це постійно нагадує нам і видатний миколаївець, вчений зі світовим ім'ям, першокласний флорист, геоботанік, неперевершений організатор ботанічної науки. Він є сьогодні для нас великим прикладом великого громадянина: як справжній син України, він любив її і працював на її славу. Пам'ятаючи при тому про своє родове коріння — в анкетній графі «Національність» він писав: «Українець (з чехів)».

Відомо, що саме у Миколаєві Олександр Яната почав не лише збирати українські назви рослин, а й записував народні звичаї та повір'я, з ними пов'язані, збирав рецепти вікової народної медицини, й до середини 20-х років, об'їздивши Україну, вчений підготував рукописи великих наукових праць «Українська ботанічна термінологія» та «Українська ботанічна номенклатура» загальним обсягом майже 50 друківаних аркушів. Вчені вважають, що проведена Олександром Янатою величезна робота з нечуваного раніше глибокого осмислення зібраних народом протягом віків знань про природу у комплексі з записаною ним народною сільськогосподарською мудрістю, рівно як і з етнографією та екологічними традиціями, своєрідне осмислення всього цього комплексу знань могло б стати основою нової світової наукової школи ботанічної (чи й якоїсь іншої) науки... Якби ми мали власну державу, в якій наш земляк міг продовжити свою справу, довести її до логічного завершення... Але йому не дали цього зробити: в Радянському Союзі насувалися трагічно відомі криваві 30-і роки. У 1933 році вченому без суду «присудили» 5 років виправно-трудових таборів і відправили кудись у Північну Росію, потім на Соловки, а затим навіть на Колиму. Як розповів свідок, під час одного з етапів до Магадана великий вчений, знесилений, звалився у сніг і замерз 8 червня 1938 року. Йому щойно виповнилося 50 літ. Радянський Союз під керівництвом партії комуністів будував комунізм.

З життям О. Янати пов'язані й загадкові моменти, варті дослідницьких пошуків. Його дружина Наталя Осадча теж була вченим-ботаніком і звісно ж, теж підлягала переслідуванню в Радянському Союзі, тож під час фашистської окупації України вона з донькою Мар'яною емігрувала до США. З собою взяли, звісно ж, наукові праці О. Янати. Як пише киянин Вол. Борейко, там Н. Осадча опублікувала «титанічну

працю чоловіка — товстенну книгу про народні назви рослин. На батьківщину книга ще не повернулася». Так він писав у 1993 році. Цікаво було б дізнатися, чи не подбав хтось з українців-патріотів про передачу цього видання в Україну.

Пам'ять про нашого видатного земляка Олександра Янату вимагає від нас, перш за все, елементарного: мають з'явитися наукові праці про нього, популярні публікації та книги, земляки мають увічнити його пам'ять. На достойне вшанування українців, навіть якщо вони «з чехів», як Олександр Яната, чи «з греків», як Микола Аркас, у нас досі «нема коштів», а точніше, свідомості та патріотизму. Тож не будемо вже звертатися до сумлінності чи обізнаності наших чиновників та відповідальних працівників, але не втримаємося від звернення до Миколаївського аграрного університету: чи не зацікавить вас, шановні студенти, викладачі та ректорат, особа великого вченого-земляка? Чи не мали б ви за честь, якби його ім'я прикрасило назву вашого вузу? Чи не увічнили б ви у Миколаєві одного з найвидатніших миколаївців? Адже для цього не треба коштів — лише частку гідності та патріотизму, які, віриться, у нас є.

Щотижня. — 2003. — 13 серп.

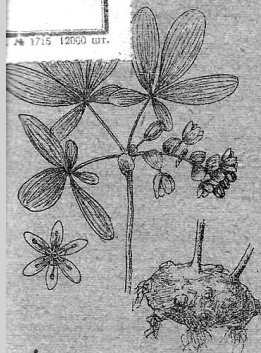
Александр Алоисович Яната (28.05.1888 — 3.06.1938)

Борейко В. Е.

А. А. Яната родился 28 мая 1888 года в Николаеве, в семье садовника. Отец, Алоис Яната — чех, мать, Мария Фортман — обрусевшая немка. Именно от отца Яната «заболел» на всю жизнь ботаникой, когда жил с ним в селе Крюковка, что в 20 верстах от Николаева. Еще обучаясь на агрономическом факультете Киевского политехнического института, он создает в 1909 году студенческий кружок естествоиспытателей, а через год, на своей родине — Николаевское общество любителей природы, начинает выпускать журнал «Природа». Где б ни жил Александр Алоисович — он активный деятель различных общественных естественно-научных организаций: секретарь Крымского общества естествоиспытателей и любителей природы, переезжает в 1914 в Харьков, — создает научный отдел Общества им. Квитки-Основьяненко, позже организывает Украинское ботаническое общество, которое возглавлял с 1915 по 1923 год.

499

№ 1715 12650 шт.

Леонтице алтайка
из окрестностей Николаева.

Природа

ЖУРНАЛЪ

НИКОЛАЕВСКАГО ОБЩЕСТВА
ЛЮБИТЕЛЕЙ ПРИРОДЫ.

Годъ изданія 1-й.

№ 2.

1910 года.

Программа журнала:

Отдѣль I. Систематическіе курсы общедоступныхъ лекцій, устраиваемыхъ Обществомъ различнымъ предметамъ научнаго и прикладнаго естествознанія. Популярныя лекціи. Лекціи. Отчеты Общества. Рефераты и конспекты докладовъ.

Отдѣль II. Оригинальныя и переводныя статьи по естествознанію, садоводству и др. На-ая хроника. Новыя книги и проч.

СОДЕРЖАНІЕ № 2-ГО.

	стр.		стр.
А. П. Сапожниковъ. Развивъ естествознанія	121	7) Новыя растенія для окрестностей г. Николаева	171
Д. Зедировъ. О примѣненіи эксперимента въ школѣ	133	8) П. В. Крыжовскій. Насѣкомоядныя растенія и ихъ генезисъ съ эволюціонной точки зрѣнія (съ рисунками)	171
А. А. Яната. Фауна бабочекъ окрестностей г. Николаева	139	9) Francois Chapal. Культура сваряжи	194
Е. Massal. Опытныя наблюденія о перелетѣ птицъ	147	10) Хроника	197
Н. Фадеевъ. Популярныя лекціи по геологіи. Работа грунтовой воды	151	11) Новыя книги	215
Е. Ф. (съ франц.) Новыя планъ Мамоновой пещера (съ рисункомъ)	167	12) Отчетъ Николаевского О-ва Любителей Природы за 1909/10 годъ (окончаніе). Списокъ книгъ бібліотеки О-ва. Отчеты сезонныхъ занятій.	

Редакторъ А. П. Сапожниковъ.
Александровская улица, собств. домъ.

Титульна сторінка журналу «Природа», №2 за 1910 р., в якуму була надрукована стаття О. А. Янати «Фауна бабочекъ окрестностей Николаева»

Во время Первой мировой войны ботаник работает в фуражном подотделе Комитета Западного фронта, где знакомится с Симоном Петлюрой, принимает активное участие в политике.

В 1917 году он становится секретарем Революционного Украинского комитета Западного фронта, где председателем — Петлюра. Кстати, уже до этого, в 1905–1910 годах, Яната руководил подпольной типографией, был одним из лидеров Николаевской объединенной организации РСДРП, за что сидел в Киеве в Лукьяновской тюрьме. Побывал Яната и в партии большевиков, и в партии украинских «боротьбистов», редактировал известную газету УСДРП «Слово». Однако, как он сам указывает в своей автобиографии, большевики разочаровали его национальным вопросом, а «боротьбисты» — радикальной социальной программой. К концу 1917 года Александр Алоисович отходит от политики, и даже когда в 1919 году Петлюра предложил ему портфель министра просвещения Украинской Народной Республики, он отказался.

С 1918 по 1920 гг. А.А. Яната работал профессором ботаники Украинского педагогического института, а затем переехал в Харьков, где возглавил кафедру ботаники Харьковского сельскохозяйственного института и стал заместителем председателя Сельскохозяйственного научного комитета НКЗ УССР, одним из создателей Украинского ботанического общества. Яната — организатор многих естественных журналов — «Вісника сільськогосподарської науки», «Українського ботанічного журналу», «Праці сільськогосподарської ботаніки», «Вісника природознавства». Один из основателей Украинской академии сельскохозяйственных наук.

Профессору Янате принадлежит огромное количество научных трудов (общее число, наверное, 300–500 публикаций). Одну из последних своих работ Александр Алоисович опубликовал за год до своего ареста, в 1932 году. Называлась она «До проблеми соціалістичної реконструкції сільського господарства Донбасу». О серьезности этого труда говорит хотя бы тот факт, что в нем использовано около 100 литературных источников. Ученый анализирует причины эрозии почв, обмеления рек в Донбассе и приходит к выводу, что всему виной завышенные планы «социалистической реконструкции» сельского хозяйства региона.

Яната — активный деятель украинского возрождения. В госархиве Харьковской области сохранился любопытный доку-

мент — доклад ученого «Необходимые предпосылки к популяризации у нас природоведения и агрономии», который он подготовил летом 1915 года к Харьковскому съезду по вопросам организации разумных развлечений.

Яната призывал популяризировать идеи охраны природы среди крестьян на им понятном, родном украинском языке.

«Вместо укрепления в народе, особенно в селе, любви к своей природе, к своему краю, сознательного к ним отношения и уважения, — у нас прививается какая-то беспочвенная культура», — писал ученый (Харьковский гособлархив, ф. 200, оп. 1, д. 446, л. 11). Однако с этим докладом Янате выступить не дали. Долгое время Александр Алоисович собирал украинские народные названия растений, издать этот классический труд удалось лишь его жене в Америке.

Несмотря на то, что основными научными интересами ученого являлось изучение сорняков и народной ботанической терминологии, Яната всегда находил время для природоохранной деятельности, став к концу 20-х годов звездой первой величины в природоохранном движении Украины.

Известно, что еще в декабре 1911 года, проживая в Крыму, он вместе со своей женой, Натальей Осадчей-Яната, учеными С. А. Мокржецким и Н. Н. Клепининым создает при Крымском обществе естествоиспытателей и любителей природы комиссию по охране памятников природы и старины. Энтузиасты занимались изучением пещер Крыма, приняли участие в Харьковской выставке охраны природы (1913 г.), установили связь с другими природоохранными организациями России, хотели было выкупить под заказник целинный участок «Каменная могила», но не смогли собрать необходимых 300 рублей. Принимал участие ученый и в создании в Симферополе школьного ботсада. Позже, в начале августа 1918 года, при Гетьманщине, Яната вместе с В. И. Вернадским и другими учеными проводит в Киеве съезд естествоиспытателей Украины, где выступает с двумя докладами, один из которых посвящен охране уникальной крымской природы.

Особенно много пользы делу сбережения природы А. А. Яната принес на посту председателя Комиссии охраны природы Сельскохозяйственного научного комитета Наркомата земледелия УССР. В 20-х годах Наркомзем являлся органом, активно влияющим на охрану природы, он заведовал рыбным, лесным, охотничьим хозяйствами, ему подчинялись заповедники Аскания-Нова, Приморские, Каневский, Конча-

Заспа. Естественно, все это проходило через руки Александра Алоисовича. Яната — один из организаторов заповедников Конча-Заспа и Каневского, один из авторов определяющего природоохранную политику Украины двадцатых годов декрета «Про охорону пам'яток культури та природи», утвержденного ВУЦИК и СНК УССР 16 июня 1926 года, отстаивал от распахки в 1929 г. заповедник Хомутовская степь. Осенью 1923 г. поднял вопрос о прекращении «массовых зрелищ» и выпаса скота в Киевском ботсаду (*ЦГАВО України, ф. 166, оп. 4, д. 278, л. 1–7*).

Но особенно много сил и нервов он затратил на защиту заповедника Аскания-Нова, где работал научным консультантом. В декабре 1920 года в Симферополе проводит первое совещание по проблемам заповедника. В нем участвовали такие выдающиеся ученые, как Н.Н. Кузнецов, В.Н. Сукачев, Е.В. Вульф, М.М. Завадовский.

В июне 1922 года вместе с профессорами А.А. Браунером, И.К. Пачоским, А.С. Федоровским и Н.В. Шарлеманем берет участие в проведении собраний «Асканийского комитета», а летом 1925 года в составе комиссии президента ВУАН академика В.И. Липского подготовил серьезные научно-обоснованные рекомендации по улучшению заповедного дела в Аскании. К сожалению, они полностью так и не были воплощены в жизнь, и заповедник продолжали терзать хозяйственники. 17 июля 1929 года Укргосплан собрал специальное заседание: Зернотрест СССР намерен забрать у заповедника под пашню значительный кусок. А.А. Янате, вместе с профессором В.В. Станчинским и другими харьковскими учеными, удалось отстоять заповедник, более того, немного позже в Аскании создан уникальный Степной институт, так много сделавший в изучении экологии степи.

К сожалению, после посещения его небезызвестными Т.Д. Лысенко и И.И. Презентом, институт решили закрыть.

В конце декабря 1932 года этот вопрос обсуждался на заседании президиума Всеукраинской Академии сельхознаук.

«Отже, справа із долею Степового Інституту, — це глибоко принципова справа, помилкове її вирішення було б тяжким ударом, особливо по методологічній частині організації нашої сільськогосподарської науки», — говорил на заседании А.А. Яната (*ЦГАВО України, ф. 1055, оп. 1, д. 1380, л. 27*).

Однако к его словам не прислушались. Степной институт закрыли. В июне 1929 г. А.А. Яната баллотируется в действи-

тельные члены Всеукраинской Академии наук по сельхознаукам, набирает 8 голосов при 4 воздержавшихся однако, из-за отсутствия свободного места (его занял Н. Вавилов) звание академика не получил.

В январе 1933 года Александр Алоисович представляет Украинский комитет охраны памятников природы в Москве, на Первом Всесоюзном съезде по охране природы, делает два доклада — о природоохранном деле на Украине и сохранении природы Крымских яйл.

На съезде поднимается вопрос о степях, и профессор Яната не может не высказать наболевшего: *«Основное недоразумение, какое происходит в сельском хозяйстве нашей степи, заключается в том, что степь изображается как равнина, на которой можно однообразно, от севера до юга и от востока до запада хозяйничать, не учитывая весьма разнообразных естественных ее условий и ресурсов. Такое упрощенное представление о степи в основе подрывает правильный подход к степному хозяйству»* (Труды Первого Всесоюзного съезда по охране природы, 1935).

В своих выступлениях Яната говорил, что через месяц после всесоюзного произойдет украинский съезд по охране природы, Комитет по охране природы получит больше прав и станет при ВУЦИКЕ, расширится сеть заповедников. К сожалению, ничего этого не произошло. Наступали иные времена.

Украинское общество биологов-марксистов еще в начале 1932 года записало в своей резолюции: *«Особливої ваги набуває пов'язане з троцькістською «теорією» неможливості збудувати соціалізм в нашій країні, з опортуністичною боротьбою проти темнів намагання довести на ґрунті «законів природи», що соціалістичне будівництво веде до катастроф, що з ними ніякі людські сили справитись не здатні (Гріньов, Треттов, Яната, Єгоров)»* (Резолюція..., 1932).

Дальше — больше. Небезызвестный Презент писал о природоохранных трудах А.А. Янаты: *«Проф. Яната тоже «ссылается» на Энгельса и, выдвигая принцип «не нарушения гармонии», лишь заменяет слово «гармония» словом «комплекс». Ставя перед собой задачи — разрешить проблему степного комплекса, Яната всячески изворачивается, чтобы по существу законсервировать целинную степь... Проф. Яната... пытался «ссылаться» на Энгельса, чтобы опереться на его авторитет»* (Презент, 1934). Ответственный работник ЦК

украинских коммунистов А. Карпеко вообще обозвал Александра Алоисовича в журнале «Фронт науки и техники» кулацко-петлюровским адвокатом (Карпеко, 1934).

15 марта 1933 года постановлением президиума Украинской сельхозакадемии Александра Алоисовича за «протаскивание» буржуазных теорий в области «борьбы с бурьянами» снимают с работы в Институте защиты растений.

4 мая 1933 года сотрудник ГПУ УССР Шелюбский пришел в дом 35 по улице Лермонтовской и в присутствии свидетелей арестовал А. А. Янату. С первых же допросов ученый «признал», что входил в контрреволюционные организации «Украинский националистический центр» и «Украинскую военную организацию».

2 января 1934 года А. А. Янату выводят из состава Украинского комитета охраны памятников природы.

Причин ареста А. А. Янаты, на мой взгляд, — две. Во-первых, по показаниям бывших сотрудников Центральной Рады В. П. Мазуренко, И. Н. Лизановского и других, во главе с академиком М. С. Грушевским, он был зачислен в так называемый Украинский национальный центр (УНЦ) и Украинскую военную организацию (УВО). Так, Грушевский «признался», что в апреле 1926 года, будучи в Харькове, останавливался на квартире профессора Янаты, где вместе с другими гостями вел контрреволюционные разговоры. Второй причиной ареста ученого послужила общая «чистка» ГПУ сельхозхозяйственных учреждений Украины, проводимая в республике в 1933 г. Позже один из деятелей большевиков Украины В. Затонский писал: «...до керівництва Академії (сельхознаук — В. Б.) пролізла контрреволюційна націоналістична група на чолі з Сліпанським і Янатою, які розгорнули там роботу по знищенню нашого сільського господарства» (Затонский, 1934).

23 сентября 1933 года судебная Тройка при коллегии ГПУ УССР присудила заключить ученого на пять лет в исправительные лагеря. Вначале срок он отбывал в Прорывлаге (район Астрахани), затем, с апреля 1936 — в Белбалтлаге — на Соловках.

Семен Пидгайный в книге «Українська інтелігенція на Соловках» вспоминал, что ученый работал на острове, на Соловецком опытном поле, занимался агрономией.

Он был очень неразговорчив, никому не перечил, ничего не рассказывал. Возвращаясь вечером в камеру, Яната обычно

съедал баланду и сразу ложился спать. В час ночи вставал, до-
ставал из своего ящика карточки, гербарий и работал до утра.
В сентябре 1937 года Янату забрали, и он уже не возвратился
в барак.

Материалы СБ Украины объясняют, что произошло. 29 ав-
густа 1937 г. Яната был направлен из Соловков, вместе с лич-
ным делом, в Севвостлаг НКВД. В мае 1938 года должен закон-
читься его срок. Ученый готовился к возвращению на волю.
Но 31 июля 1937 г. ЦИК СССР поддержал ходатайство Особо-
го совещания при НКВД СССР о продлении ему срока нака-
зания в ИТЛ еще на пять лет. Об этом он узнал лишь весной
1938 года, будучи в одном из лагерей Севвостлага под Магадан-
ом на лесозаготовках. Известно, что ученый страдал тубер-
кулезом, и у него было больное сердце.

Как свидетельствуют материалы Управления внутренних
дел Магаданского облисполкома, он умер 3 июня 1938 года.
Ему тогда только исполнилось 50 лет. Рассказывают, на лесоза-
готовках он заболел воспалением легких. А.А. Янате стало
плохо на трассе, среди тайги, под дождем, во время конвоиро-
вания. Его оставили на ночь в тайге. Утром он умер.

Похоронен ученый на кладбище поселка в 19 км от Тень-
кинской трассы Магаданской области. Реабилитировали уче-
ного 10 июня 1964 года, благодаря ходатайству «Украинской
советской энциклопедии». Во время подготовки реабилита-
ционных материалов хорошие характеристики Янате дали
его бывшие ученики — профессора М.И. Котов и М.К. Клоков.

Добавлю, что жена ученого, Наталья Осадчая-Яната, в 1933 г.
была «вычищена» с места работы. Вместе с дочерью Марьяной
переехала в Киев, откуда они эмигрировали вначале в Герма-
нию, затем в США. Работала в Украинской Вольной Академии
наук, издавала работы по медицинской ботанике, а также труды
мужа. Умерла там 9 апреля 1982 г. в возрасте 91 года.

На родине же работы А.А. Янаты были изъяты из обраще-
ния приказом Главлита СССР еще в 30-х годах (*ЦГАОО Украи-
ны, ф.1, оп. 24, д. 4157, л. 33*).

*Борейко В. Популярный биографо-библиографический
словарь-справочник деятелей заповедного дела
и охраны природы Украины, царской России и СССР
(1860–1960). — К., 1995. — Т. 2 (М–Я).*

Пам'яті видатного вченого — нашого земляка, засновника Миколаївського товариства любителів природи — Олександра Алоїзовича Янати

Веденеєва Г. К.

9 червня (28 травня) 1888 р. в Миколаєві в родині садівника Алоїза Янати, що залишив свою батьківщину в зв'язку з переслідуваннями його родини під час визвольного національного чеського руху, та Марії Фортман, що вийшла з напівросійської, напівнімецької родини популярного місцевого військового лікаря Франца Фортмана, народився син Олександр.

Батько довго служив садівником в Бесарабії, на Кавказі, в Одесі, і саме від нього Сашко захохався в ботаніку на все життя. Згодом голова родини у Миколаєві завів невелике садове господарство по вулиці Великій Морській, 79.

Перші дитячі роки син провів в Миколаєві, а з 5 по 8 рік від народження — в українському селі Крюківка Одеського повіту, куди переїхав з родиною через хворобу батька.

Після цього повернувся з родиною до Миколаєва, де два роки навчався у приватній підготовчій школі, «а далі вступив до середньої реальної школи, згубивши перед тим матір».

З перших років навчання свідомо та серйозно зацікавився спочатку ентомологією (1900–1903), а врешті — ботанікою (1904–1905).

Праця шкільних років дала великі систематичні ентомологічні та ботанічні колекції, на основі яких були надруковані його перші наукові праці: «Нові дані про флору околиць м. Миколаєва» (1909), «Фауна метеликів околиць м. Миколаєва» (1910), «Нові рослини для околиць міста Миколаєва» (1910), «Програми ботанічних екскурсій в околицях м. Миколаєва» (1910; 1911), «Фенологічна характеристика рослинних формацій околиць м. Миколаєва Херсонської губернії» і т. д.

Після закінчення реального училища він вступив одночасно до Новоолександрійського інституту лісівництва та на агрономічний відділ Київського політехнічного інституту.

У нього був вибір, де навчатися. Протягом нетривалого часу він здобував освіту в Новоолександрійському інституті, легко влився в сім'ю ботаніків цього навчального закладу, проводив флористичні дослідження в околицях м. Пуляви. Але бажання

О. А. Яната (п'ятий зліва) серед випускників реального училища 1905 р. Фотографія зроблена 19 серпня 1908 р.

працювати в гербаріях Університету Св. Володимира привело його до Києва: в 1906 році він розпочав своє навчання в Київському політехнічному інституті.

Студентські роки провів у Києві, досить часто наїжджаючи до Миколаєва та продовжуючи свої дослідження: тут він збирав гербарій, займався обстеженням фауни комах околиць Миколаєва, вивчав флору околиць міста.

В цей же час почав (з 1909 р.) і друкування наслідків своїх праць, причому в 1911 році надрукував в «Збірнику Природо-технічної секції Українського наукового товариства» і першу роботу українською мовою.

Чимало часу віддавав в студентські роки політичній та громадській роботі, особливо науково-організаційного характеру, беручи, зокрема, участь у заснуванні «Кружка натуралістів» при Київській Політехніці та в його роботі (1908–1911), а також в заснуванні та в роботі «Термінологічної комісії» при тому ж гуртку (1910–1911).

А влітку 1907 року під час екскурсій околицями Миколаєва у Олександра Янати, П. В. Крижевського та А. П. Сапожнікова виникла думка організувати в місті Товариство любителів природи («Николаевское общество любителей природы»).

5 кр
У-79

Постановленієм Николаевскаго
Городскаго по дѣламъ объ обществахъ При-
сутствія, состоявшимся 19 Мая 1908 г., насто-
ящій уставъ утвержденъ и внесенъ въ уста-
новленный реестръ Присутствія подъ № 11.

Николаевскій Градоначальникъ
Контръ-Адмиралъ Зацаренный.

УСТАВЪ
НИКОЛАЕВСКАГО
ОБЩЕСТВА ЛЮБИТЕЛЕЙ
ПРИРОДЫ

НИКОЛАЕВЪ.
Типогр. Якубовичъ. Б.-Морская ул. Соборной № 44.
1909.

*Статут Николаївського товариства любителів природи.
1909 р.*

Метою майбутнього Товариства мало бути:

- вивчення краю в природничо-історичному відношенні;
- популяризація природничо-історичних знань;
- збудження інтересу й любові до природи взагалі;
- сприяння школам у викладанні природознавства.

А про задачі Товариства та методи їх виконання в журналі «Природа» писали так: «Однією з головних задач Товариства природи є необхідність передати свою любов, пробудити її в якнайбільшій кількості оточуючих людей, близьких нам чи далеких, старих чи малих. Цю задачу важко виконати серед дорослих людей, їх інтереси та характер вже сформовані, пройшов період безтурботної молодості. Інша справа молоде покоління. Тут — саме підґрунтя, на якому насіння любові до природи може пустити міцне коріння, і боротьба з посухами і морозами подальшого життя стане більш успішною».

Проект статуту Товариства склали П. В. Крижевський, А. П. Сапожніков. Обговорювали його, крім авторів проекту, М. П. Леонтович, Е. П. Францов, Г. І. Веревський, М. І. Фадеев, К. О. Чернишев, М. Е. Крижевська.

В жовтні 1908 р. статут Товариства було затверджено.

В листопаді 1908 р. головою Товариства обрали М. П. Леонтовича, а через деякий час (через відмову М. П. Леонтовича) на цю посаду було обрано Фадеева М. І.

Перші збори відбулись в жовтні 1908 року під головуванням М. П. Леонтовича. Членів Товариства було 158, серед них:

Францов Еммануїл Петрович,
Сапожніков Аркадій Пантелеймонович,
Сапожнікова Віра Іванівна,
Рюмін Володимир Володимирович,
Аркас Микола Миколайович,
Яната Алоїз Францович.

В правління Товариства увійшли Леонтович М., Францов Е., Сапожніков А., Крижевський П., Крижевська Е., Веревський Г.

Це Товариство «було єдиним на всю губернію місцевим Товариством, а тому повинно було взяти на себе роль губернського, котре ставило своєю метою вивчення природи всієї губернії, як і популяризацію в ній знань з природи. В планах Товариства було налагодження зв'язків з рядом дослідників Одеського університету, Новоросійського Товариства дослідників природи і природничо-історичного музею Херсонського губернського земства».

В 1908–1909 роках Товариство було зараховане в кореспонденти відділу сільської економії головного управління землевпорядкування та землеробства.

Товариство підтримувало зв'язок з Уральським товариством любителів природи, котре надіслало колекції мінералів; з Одеським відділом Імператорського російського технічного товариства, із зоологічним музеєм при АН і т. д.

Діяльність Товариства проявилася в регулярних проведеннях загальних зборів з популярними доповідями з питань наукового і прикладного природознавства. Були організовані секції зоології, ботаніки, фізики, геології, шовківництва, фотографії, а в весняно-літній період організовувались екскурсії з метою вивчення околиць Миколаєва в природничо-історичному відношенні та збору матеріалів для практичних занять і майбутнього музею.

Олександр Алоїзович виступав перед колегами з доповідями. В матеріалах однієї із них — «Результаты новейших исследований окрестностей г. Николаева» — він більш детально зупинився на дослідженнях, звертаючи увагу на те, що біля Миколаєва зростає майже 820 видів рослин, деякі з них демонструвалися у вигляді гербарію доповідача.

Олександр завжди відчував підтримку батька. І в Товаристві вони працювали разом: його батько певний час очолював секцію ботаніки, охоче ділився з усіма бажаючими досвідом як квітникар, садівник; оголошення на сторінках миколаївських газет того часу свідчать, що Яната А. Ф. займався продажем оранжерейних та кімнатних рослин згідно безкоштовних каталогів («Розы, гвоздики и другие цветы, большой выбор хризантем в садовом заведении А. Янаты»), виступав на засіданнях секцій з доповідями «Дикие птицы — вернейшие друзья человека», «О вреде короеда и борьбе с ним»; «О хуторском хозяйстве».

На одному із засідань ботанічної секції А. Ф. Яната (батько Олександра Янати) та П. Ф. Павлова виступили з інформацією «Об урегулировании ухода за уличной растительностью», вимагаючи захисту вуличної рослинності міста. «Колись вулиці нашого міста майже всі були обрамлені густими рядами дерев, головним чином, акаціями. Ще й досі збереглися окремі дерева аршином в діаметрі, можливо, вони насаджені ще при заснуванні міста. Тепер же рослинність ця швидко винищується та гине».

Причинами цього автори вважають неправильний догляд за деревами, неправильне та часте їх обрізування.

Ось тому було вирішено заснувати в Миколаєві посаду садівника для нагляду за вуличною й дворовою рослинністю міста, оскільки зелені насадження в місті зазвичай були без господаря.

У боротьбі проти знищення рослинності автори пропонують звернутися до міської управи з метою визначення головних настанов мешканцям міста в цій справі:

- 1) обов'язкове насадження дерев власниками будинків;
- 2) обов'язковий догляд за ними;
- 3) обрізка дерев повинна провадитися досвідченими садівниками служби міської управи, причому рівень їх знань повинна перевіряти садова комісія Товариства любителів природи;
- 4) обрізку проводити тільки згідно особливого дозволу;
- 5) за виконанням всіх цих настанов повинні відповідати члени Товариства любителів природи за згодою з міською управою.

Під час лекцій та екскурсій для молоді, організовуючи виставки, постійний музей, бібліотеку, друкуючи журнал та проводячи практичні заняття, Товариство різними шляхами намагалось сіяти серед населення, особливо серед молоді, насіння зацікавленості природою, любові до рослин та тварин.

Так, на виділеній невеличкій ділянці землі тимчасового користування під ботанічний сад (проект Крижевського П.В.), котрий в 1910–1912 рр. був розташований в кінці Католицької вулиці, Товариство планувало вирощувати рослини різних регіонів — технічні: бавовник, гаолян, чумиза і т.д., лікарські рослини, з подальшим проведенням ознайомчих екскурсій для городян та гостей міста. Але в 1913 р. ділянку відібрали. Замість ботанічних дослідів ботаніки Товариства О.А. Яната, П.В. Крижевський, О.С. Дойч, котрі керували багатьма екскурсіями, зібрали спеціальний гербарій лікарських рослин околиць Миколаєва. Всього було визначено та закріплено 193 види рослин.

Секція ботаніки Миколаївського товариства любителів природи пропонувала бажаним обмін дублікатів рослин околиць Миколаєва.

На пасхальному тижні 1912 р. в ботанічному відділі виставки Товариства дуже цікавою була колекція лікарських трав, що зібрав О.А. Яната та О.С. Дойч, колекція бур'янів, болотяних,

степових трав з назвами українською мовою та наглядна колекція хвороб рослин.

В цьому ж році на Московській виставці Товариства любителів акваріумів і кімнатних рослин було отримано велику срібну медаль за експонований гербарій флори Херсонської губернії та розповсюдження природничо-історичних знань.

В Миколаєві Товариство любителів природи організувало продаж декоративних риб, кормів для риб, водяних рослин і черепашок. В Аркасівському сквері перед деревами були поставлені таблички з їх російськими та латинськими назвами, організувалась безпрограшна лотерея; на міських гуляннях демонстрували кінематографічні картини з природознавства.

В 1910 році під впливом давнього бажання поширити свої ботаніко-географічні досліді на північну Таврію, в зв'язку з потребою виконати обов'язковий студентський практикум, Олександр почав працювати в Криму, при Природничому музеї губернського земства в Сімферополі — спочатку як практикант, а потім — консерватор музею. З кількома своїми помічниками зробив планове обстеження кримської яйли та створив на Ай-Петрі дослідну лугову станцію, старанно опрацьовував зібраний впродовж 1913–1917 років матеріал, дбав про організацію насінневого контролю. Одночасно навідувався до Києва, щоб закінчити свої студентські роботи, та до Миколаєва.

В кінці 1911 року закінчив інститут та остаточно переїхав до Криму.

Після закінчення інституту О. А. Яната досліджував природу різних регіонів України, займався викладацькою діяльністю.

Продуктивній, нормальній роботі в Криму весь час перешкождали систематичні прояви особливої уваги з боку тодішньої адміністрації. В 1913 році адміністративна дбайливість особливо збільшилася в зв'язку з «українофільськими, сепаратистськими тенденціями», через що вчений вимушений був переїхати до Харкова, інколи навідуючись до Криму.

На першій весняній виставці 1913 р. О. А. Яната та О. С. Дойч виставили колекцію лікарських трав околиць м. Миколаєва з їх назвами та описом властивостей.

Олександр Алоїзович, як послідовний демократ, відстоював право вживати українську мову в науковій і популярній літературі, лекціях для селян, за що зазнавав переслідувань від адміністрації і цькування у прайв пресі.

Та, незважаючи на це, О.А. Яната шукав шляхи до видання своїх праць українською мовою.

Після скасування заборони друкування українською мовою в Російській імперії (1905 рік) в галузі розробки номенклатури працювали термінологічна комісія гуртка натуралістів при Київському політехнічному інституті, природнича секція науково-літературного відділу Товариства ім. Квітки-Основ'яненка в Харкові, а також Український агрономічний гурток при Сільськогосподарській академії в Москві.

В 1911 році Олександр Алоїзович разом з дружиною Наталею Осадчою опублікував статтю з ботаніки в єдиному на той час українському науковому виданні на східній Україні — «Збірнику природничо-технічної секції» Українського наукового товариства в Києві. Кілька праць, зокрема «Українську ботанічну номенклатуру» Яната підготував спільно з дружиною Н. Осадчою, але, на жаль, ця праця не була видана.

Популярну працю «Яйла тепер і в майбутньому» видав і в перекладі татарською мовою для кращого розуміння справи місцевим населенням Криму.

Ще у 1915 році він писав: «Центральні, місцеві, адміністративні власті чинили й чинять на місцях українському слову та українській пресі різні перешкоди, насамперед це стосується наукової літератури».

У 1915 році Яната О.А. виступив з просвітницькими ідеями, які є актуальними і в наш час — в час дії спеціального Закону про українську мову як державну, в час визначення загальнолюдських екологічних проблем та їх вирішення для виживання людства в цілому.

Ось як сформулював свої пропозиції двадцятишестирічний Яната Олександр:

1. Природне тяжіння місцевого населення до знань, до освіти є запорукою можливості для нього, за сприятливих умов, широкої самодіяльності у справі розумного заповнення вільного від робіт

*Олександр Алоїзович Яната
і Наталія Тихонівна Осадча,
дружина вченого*

часу самоосвітою, особливо у природознавстві, агрономії та інших науках, до сприяння чому і повинні всемірно прагнути громадські і земські організації, зокрема, шляхом популяризації знань.

2. Популяризація природознавства, агрономії та інших наук повинна вестися у місцевостях з українським населенням по можливості українською мовою у вигляді читань, лекцій, бесід і т. д.

3. Популярна література з природознавства, агрономії та інших наук, як академічна, так і періодична, повинна видаватися та поширюватися серед українського населення переважно українською мовою.

4. Популяризація усна і друкована природознавства, агрономії та інших наук повинна спиратися на факти, приклади й ілюстрації, взяті з місцевої природи, побуту і місцевого сільського господарства, а не чужі життю та психіці українського населення.

5. З метою продуктивної роботи у справі популяризації природознавства і агрономії серед населення необхідні підготовлені для цієї діяльності місцеві працівники, які знайомі з життям і володіють мовою народу.

6. З метою успішної популяризації природознавства, агрономії та інших наук, як друкованої, так і усної, повинні бути видані, за окремо розробленою програмою, серії популярних книг українською мовою, для чого тепер же повинні бути оголошені конкурси.

7. З метою підготовки інтелігентних працівників для поширення в народі знань позашкільним шляхом з природознавства, агрономії та інших наук необхідно наблизити всі типи шкіл, від нижчих до вищих, як загальні, так і спеціальні, до потреб районів, що до них тяжіють, обслуговування яких має бути завданням школи.

8. Популяризація природознавства та агрономії повинна прагнути до змінення в народі свідомого любовного ставлення до оточуючої його природи краю взагалі та зміненню ідеї охорони пам'яток природи та старовини.

Яната О. А. написав підручник загальної ботаніки для вузів, підготував до видання свою працю «Рослина та її життя», переклав українською мовою «Життя рослин» К. А. Тімірязєва, підготував і видав «Словник ботанічної номенклатури», організував перші науково-популярні видання в Україні з природознавства.

Не забував він і про рідне місто: на сторінках журналу «Природа» — органу Миколаївського товариства любителів природи, засновником якого він теж був, — Олександр Алоїзович друкував матеріали з організації фенологічних спостережень згідно прохань товариства, програми проведення ботанічних екскурсій околицями Миколаєва.

Журнал повинен був стати посередником в організації фенологічних спостережень в області ботанічних та зоологічних знань шляхом співпраці «кореспондентів» з навколишніх сіл, котрі ведуть своє господарство в різних умовах ґрунту, рельєфу.

Листки для запису спостережень були надруковані згідно програми О. Янати і направлені вчителям народних училищ.

Олександр Алоїзович розробив зразки програмних бланків фенологічних спостережень (Товариство видало 12 зразків) і погодився опрацьовувати результати отриманих спостережень в кінці кожного року, узагальнювати їх та ознайомлювати читачів журналу з результатами фенологічних спостережень їх колег.

Завдячуючи журналу, Товариство могло б стати центром збору народної ботанічної номенклатури (а також зоологічної та іншої) через мережу співчуваючих співробітників, кореспондентів з сільського населення. В одному з номерів журналу є звернення комісії з розробки наукової української термінології гуртка натуралістів Київського політехнікуму «...збирати народні назви з метою подальшого видання цілого ряду словників в різних галузях знань».

Життєві обставини визначали характер подальших дій вченого: з осені 1915 року в зв'язку з військовими діями в країні він вимушений був припинити систематичну й науково-організаційну роботу і до осені 1917 р. керував фуражним підвідділом комітету Західного фронту Всеросійського земського союзу. При фуражному підвідділі він зумів заснувати контрольно-фуражну лабораторію, що проводила аналіз фуражу (збіжжя, сіна і т.д.), який постачали на фронт. В цей час він приймав активну участь в політичному житті країни.

Восени 1917 року повернувся в м. Харків з великим бажанням переїхати до Києва, щоб там працювати «на ниві національної української культури».

Нетривалий період визвольної боротьби та української незалежності 1917–1920 рр. і час так званої «українізації» у 1920–1930 рр. став справжнім розквітом термінологічної

роботи в усіх галузях науки. Ця діяльність стала планомірною з 1917 року, коли при Українському науковому товаристві в Києві було утворено термінологічну комісію, а згодом, у її рамках, — окрему ботанічну підкомісію. За часів радянської влади (з 1921 р.) ця структура під назвою «ботанічної секції» увійшла до складу Інституту української наукової мови. І хоч Інститут існував ледве 10 років, його співробітниками було укладено і видано низку словників із різних галузей науки.

З весни 1918 р. до 1923 р. Яната О.А. активно працював у Києві щодо утворення Всеукраїнського сільськогосподарського наукового осередку та вищої української школи, паралельно працюючи в Українському науковому товаристві, де очолював ботанічну секцію та її орган — «Український ботанічний журнал», редагуючи його протягом кількох років. У цей же час він став фундатором і керівником Термінологічної комісії природничого відділу УНТ, ініціатором широкого розгортання термінологічної роботи Українським науковим товариством, підтримуючи цю діяльність не лише в ботаніці, а й в інших галузях.

В 1921–1925 рр. О. Яната був головою природничого відділу та членом наукової ради Інституту української наукової мови, яка працювала над укладанням «Словника ботанічної номенклатури» (СБН). Цей словник став визначним надбанням української ботанічної науки. Майже для 2 тисяч видів рослин і грибів наводиться приблизно 8 тисяч їх українських назв. Основним укладачем СБН була Н. Осадча-Яната, яка виконала більшу частину упорядницької роботи, працюючи над цим від початку заснування ІУНМ. Високий рівень СБН з філологічного боку був забезпечений блискучим термінологом О. Курило, яка брала участь в укладанні багатьох видань ІУНМ. У словнику використано матеріали, зібрані респондентами із різних місцевостей України. На підставі ретельного аналізу всієї сукупності фітонімів укладено струнку узгоджену систему української наукової номенклатури. До мінімуму зведено іншомовні запозичення. Характерною рисою сформованої номенклатури була її доступність для легкого засвоєння. З цією ж метою для багатьох загальновідомих видів укладачі відмовились від бінарних назв, наприклад, чорнобиль, козоліст, мокрець...

Хоч на титульній сторінці СБН є скромний припис «Проект» (планувалось подальше удосконалення номенклатури), однак фаховий рівень цього видання не поступається найкращим

щим іншомовним аналогам. СБН може служити зразком термінологічної роботи не лише для ботаніків. Українська ботанічна номенклатура, яка використовується тепер, ґрунтується переважно на доробку укладачів цього словника.

Саме в Миколаєві Олександр Яната почав не лише збирати українські назви рослин, а й записувати народні звичаї, повір'я, з ними пов'язані, збирав рецепти вікової народної медицини, й до середини 20-х років, об'їздивши Україну, підготував рукописи великих наукових праць: «Українська ботанічна термінологія», «Українська ботанічна номенклатура».

Про це він пише так: «...Український народ встиг створити величезну самобутню номенклатуру, охрестивши майже всі рослини, які його оточували. У народних назвах привертає увагу їхня дивовижна точність. Та воно й зрозуміло, бо народна назва — це не продукт свавілля, фантазії одного автора, а те, що було піддане добору найбільше, отже, вдале, життєве».

Вчені вважають, що проведена ним величезна робота з нечуваного раніше глибокого осмислення зібраних народом протягом віків знань про природу у комплексі з записаною ним народною сільськогосподарською мудрістю, рівно як і з етнографією та екологічними традиціями, — своєрідне осмислення всього цього комплексу знань могло б стати основою нової світової наукової школи ботанічної (чи якоїсь іншої) науки.

Природничу секцію Українського наукового товариства була для Янати О. А. першою науковою організацією, в роботі якої він брав діяльну участь ще в дожовтневий час.

Олександр Алоїзович любив, знав, поважав та дуже добре розумів рідну мову — основу культури свого народу. Через це він і став одним із засновників та членом ради наукового Інституту української мови.

Своїми твердженнями, діями він підкреслював і доводив, що мова поєднує людей, є основою стимулювання продуктивних сил.

У Термінологічній комісії Олександр Алоїзович опрацював українську ботанічну термінологію і керував розробкою української ботанічної номенклатури (працював і в Українській академії наук, як керівник Природничої секції, за правописом — Термінологічної комісії), був скарбничим Товариства і т. п.

У галузі української номенклатури і термінології разом з науковцями Інституту української наукової мови працюва-

ли такі видатні ботаніки, як В. Вовчанецький, О. Запорожець, Д. Зеров, Ю. Клепов, Я. Кудя, А. Лазаренко, Л. Левицький, М. Холодний. Під редакцією В. Вовчанецького та Я. Лепченка вийшов «Словник ботанічної термінології».

О. Янати та його дружині Н. Осадчій-Янати належить особлива роль у розробці ботанічної номенклатури. Ще перед Першою світовою війною для популяризації ботанічних знань О. Яната під час ботанічних досліджень збирав народні назви рослин.

З 1918 року Олександр Яната — один з фундаторів та керівників Сільськогосподарського комітету України при наркоматі земельних справ: він організовує і редагує журнал «Вісник сільськогосподарської науки», очолює Ботанічну секцію Сільськогосподарського вченого комітету України; засновує й очолює науково-дослідну кафедру сільськогосподарської ботаніки, засновує ще один — харківський журнал «Праці сільськогосподарської ботаніки». За власним висловом, учений на «організацію сільськогосподарської науки взагалі віддав за останні роки найбільше сил і часу, вважаючи, що це найактуальніше народногосподарське і державне завдання УРСР».

З осені 1918 року його обрали приват-доцентом Українського державного університету, де з цього часу він викладав курси загальної ботаніки та систематики рослин на фізико-математичному факультеті та курс ботаніки на медичному та на українському відділі педагогічного інституту в Києві.

1929 року професора Янату висунули в академіки. Його кандидатура збрала потрібну кількість голосів, але за браком вакантних місць його прізвище не внесли до списку рекомендованих кандидатів — натомість обрали Миколу Вавилова, також фахівця з циклу сільськогосподарських наук. Згодом порушили клопотання про надання окремої вакансії й для Олександра Янати.

На 1927 рік він мав понад 150 опублікованих праць з питань флори окремих регіонів України, луківництва і флори, сільськогосподарської науки й освіти, дослідної справи, ентомології, музейної справи. Він писав про українську наукову мову, зокрема ботанічну термінологію та номенклатуру, цікавився багатьма іншими питаннями.

Яната О.А. був одним з перших і невтомних організаторів ботанічної науки на Україні, її провідним вченим, котрий успішно розробляв проблеми геоботаніки, флори, рослинності України, сільськогосподарської ботаніки.

Де б не працював Олександр Алоїзович Яната, — він активний діяч різних громадських природничо-наукових організацій.

Поглядам цього вченого притаманне глибоке проникнення в суть явища, вміння передбачати його наслідки. У статті, надрукованій в першому номері «Вісника природознавства» (1927 р.), читаємо: «Чергове й невідкладне завдання — всебічне вивчення та раціональне використання природних продуктивних сил — потребує невідкладних заходів для піднесення загального рівня нашого природознавства. Найпершою потребою тут є зберегти на довгі часи (а може, й назавжди) самі об'єкти вивчення — залишки незайманої природи, бо, не зберігши їх, ми позбавимо можливості наше природознавство виконувати успішно основні завдання — вивчати природні продуктивні сили країни у первісному комплексі. А не вивчивши їх, ми позбавлені будемо можливості всебічно враховувати вплив людини і людського господарства на зміни природних продуктивних сил та робити з цього належні наукові та практичні висновки».

Він завжди знаходив час для природоохоронної діяльності, ставши на кінець 20-х років лідером природоохоронного руху України.

Ще в грудні 1911 року, живучи в Криму, Яната О. разом з групою однодумців створив при Кримському товаристві природознавців та любителів природи комісію з охорони пам'яток природи та старовини. Ентузіасти займались вивченням печер Криму, брали участь у Харківській виставці охорони природи, встановили зв'язок з іншими природоохоронними організаціями Росії. Брав участь вчений у створенні в Сімферополі шкільного ботанічного саду, в реорганізації та розширенні Харківського ботанічного саду.

А ось фрагмент міркувань охоронця природи О. Янати (з рукопису доповіді, недозволеної до проголошення 1915 року): «Наслідком майже повної відірваності нашої популяризаторської діяльності, як і шкільної, від краю, від місцевих потреб, від місцевої природи — є в свою чергу культивування цього ж принципу серед населення, як у школі, так і поза нею. Замість зміцнення в народі, особливо в селі, любові до своєї природи, до свого краю, свідомого до них ставлення і поваги, — у нас прищеплюється безгрунтова культура. Наслідки її виявляються у здичавінні населення, починаючи зі шкільної лави. Ніде, як у нас, так не розвинуте це безглузде «видиран-

ня» гнізд, знищення в них пташиних яєць, масове винищення друзів наших — птахів, яке досягає в окремі роки епідемічних розмірів, наприклад, винищення загонами та палицями дроф і стрепетів під час ожеледиці, винищення рожевих шпаків, які зграями налітають слідом за зграями сарани, що вони її знищують, винищення звичайних чорних шпаків і т. д.

На кожному кроці в нас зустрічаються приклади безглузлого погрому природи — винищення лісів, винищення риби в ріках та озерах хижацькими засобами, винищення окремих тварин і рослин, не тільки не шкідливих, а й корисних.

Ідея охорони природи, яка так глибоко прищепилася серед культурних народів, особливо в селах, де існують цілі дитячі спілки охорони птаха, свята весни і т. д., у нас лише починає прищеплюватися інтелігенції, та й то у місті на кожному кроці ще бачимо сліди вандалізму тої ж інтелігенції щодо природи — в парках, садах, скверах і т. д.».

Особливо багато корисного у справі збереження природи Яната О. зробив на посаді голови Комісії з охорони природи Сільськогосподарського наукового комітету Наркомату землеробства УРСР. Відомо, що він активно підтримав у 1923 р. ідею організації Канівського заповідника, був одним із авторів визначального у природоохоронній політиці України двадцятих років декрету «Про охорону пам'яток культури та природи», затвердженого 16 червня 1926 року, відстоював від розорювання у 1928 році заповідник Хомутівський степ.

Багато зусиль він доклав на захист від постійних посягань господарників заповідника Асканія-Нова, де працював науковим консультантом.

У січні 1933 року Олександр Алоїзович представляв Український комітет охорони природи на Першому Всесоюзному з'їзді з охорони природи, де виступив з двома доповідями: про природоохоронну справу в Україні та збереження природи Кримських яйл.

В планах комітету охорони природи України було проведення українського з'їзду з охорони природи.

Але природоохоронний рух опинився в протиріччі зі сталінськими планами колективізації та індустріалізації. Виступи Янати О. на захист природи ставилися різними демагогами від політики та біології йому в провину.

Ведучи курс бур'янознавства та боротьби з бур'янами в Харківському сільськогосподарському інституті, він мав

можливість організувати цей курс так, «щоб студентство найактивніше поставилося до вивчення цієї важливої галузі сільськогосподарського знання. Само студентство, що вийшло переважно з українського села і добре знає значення бур'янів у нашому господарстві, цілком свідомо й прихильно поставилося до напрямку мого курсу».

І ось настав період планомірного розвалу термінологічної роботи. Розпочався він офіційною компанією деукраїнізації всіх ланок науки й освіти, що широко розгорнулась у 1930-ті роки. ІУНМ було ліквідовано, а його керівництво репресоване після звинувачень на відомому сфабрикованому процесі так званої «Співки визволення України», який відбувся у 1930 р. Репресовано також укладачів ботанічної номенклатури О. Янату та О. Курило. У царині природничих наук настає доба «лисенківщини».

15 березня 1933 року постановою президії сільськогосподарської академії «за протаскивание буржуазных теорий в области борьбы с бурьянами» Яната О.А. був знятий з роботи в Інституті захисту рослин.

23 вересня 1933 року судова трійка постановила ув'язнити вченого за участь у контрреволюційній групі «УВО» (Українська військова організація), за проведення явно ворожої лінії в питаннях боротьби з бур'янами та хворобами сільськогосподарських рослин на 5 років, з висилкою у виправно-трудові табори: Карагандинський, Прорвтабір, Білбалттабір.

У наукових колах Янаті О. закидали переоцінку «так званих» законів природи, за яким було прагнення зупинити тріумфальне будівництво соціалізму.

Яната, як агроном-практик, висловлювався проти колективізації, вважаючи, що тому процесу мають передувати глибокі економічні дослідження; як еколог, закликав залишити незмінними острівці дикої природи, щоб вивчати продуктивні сили в їхньому первісному комплексі, вчасно виправляючи помилки. Звісно, людина таких поглядів не могла вписатися в хід тодішніх суспільних процесів.

Вся діяльність Янати О.А. характеризувалась як така, що була скерована на повалення Радянської влади та встановлення української буржуазно-демократичної республіки.

Стверджують, що вчений працював на Соловецькому дослідному полі, — займався агрономією. Призначений на агронома-фітопатолога сільгоспу, він з головою поринав

у виробничі проблеми. З найдавніших часів головним ворогом соловецьких городів була капустяна муха. Треба було якось практично розв'язати проблему боротьби з цим шкідником.

Яната О. А., як і всі ув'язнені, «...жив у брудній камері, де папував завжди крик і гамір, регіт і плач». Щоб працювати науково, Олександр Алоїзович добирає такого способу: повертається «додому», з'їдає належну йому порцію «баланди» і негайно лягає спати. Тільки о першій годині ночі, коли всі вже сплять, він встає, дістає свою скриньку, сідає за стіл і працює до ранку. В нього було тисячі нотаток (на картках), систематизованих і в певному порядку складених. Мав грубі теки дрібно списаного паперу, де були записи температури, опадів; величезну кількість описаних дослідів.

Яната О. ніколи ні з ким не говорив, нікому не дорікав, нікому не перечив і нікого ні про що не розпитував. Він був зовсім самотній, увесь світ йому заступили досліджувані мухи та інші шкідники і хвороби соловецьких рослин.

Управа острова була в курсі занять Янати й при систематичних обшуках ув'язнених досить коректно поводитись з професором і не рилась у його картках.

У травні 1938 року повинен був закінчитися термін ув'язнення Олександра Алоїзовича. Вчений ще не знав, що 31 липня 1937 року було підтримано клопотання Особливої наради при НКВС СРСР про продовження йому терміну покарання ще на п'ять років. Про це він дізнався лише навесні 1938 року.

Якось у вересні 1937 року його викликали з камери з речами. Навіть не попрощавшись, розгублено пішов за конвоїрами.

Відправили професора Янату О.А. з острова у північно-східні виправничо-трудові табори (Магаданська область).

В червні 1938 року Яната О.А. помер. Йому виповнилося лише 50 років.

Черкащанин А. Ковтун, якому судилося бути поряд з великим українським ученим у його смертний час, згадував, що із села Паланки непрохідною тайгою треба було пройти під конвоем дев'ятнадцять кілометрів до зрубленого в таборі бараку. Дощ лив як з відра... «...Я взявся нести Янату скриньку, на якій ножем було вирізано «Флора й фауна Соловецьких островів». Голодний, холодний, пригнічений, професор Яната не полишав науки. Дорогою розповідав мені про симбіоз моху

й гриба. За два кілометри від майбутньої траси Яната почав сидати й навіть лягати — сили в нього вичерпалися. До того ж настала ніч. З дозволу конвоїра знесиленого Янату залишили в тайзі. Ще й милосердним виявився конвоїр, бо вранці разом з п'ятьма в'язнями пішов шукати покинутого. Вчений був непритомний і за кілька годин помер. Знайдені в скриньці рукописи — результат його перебування в Соловецькому таборі — спалили на табірному дворіщі».

Вченого поховали на кладовищі в селищі за 19 кілометрів від Теньківської траси. Могили його не знайдено.

«Олександр Алоїзович був дуже скромною, дуже роботящою і безкорисливою людиною. Він мало думав про своє матеріальне благополуччя», — так згадує про нього доктор сільськогосподарських наук, професор Харківського сільськогосподарського інституту, академік АН УРСР, заслужений діяч науки М. Кулешов.

Його найфундаментальніші праці, насамперед з народної ботанічної номенклатури, Наталя Осадча-Яната, яка після арешту чоловіка залишилася без роботи і засобів до існування, вивезла до Сполучених Штатів, де й видала велику монографію «Українські народні назви рослин», яка містить близько 2 тисяч зібраних авторкою фітонімів із зазначенням їх поширення. У цій праці також докладно описана історія становлення української ботанічної номенклатури. Сама вона працювала в Українській вільній академії наук, здобувши визнання як фахівець з медичної ботаніки.

Надто тісні контакти з «буржуазними націоналістами» (1917 року Олександр Яната був секретарем Революційного Українського комітету Західного фронту, де головував Симон Петлюра, а також його радником; 1919 року він відмовився від портфеля міністра культури в уряді Петлюри) не прощали навіть за часів хрущовської «відлиги» — про вченого довгий час не згадували або згадували кількома словами, що не давали об'єктивного уявлення про масштаби діяльності цього фундатора української радянської науки, який зацікавив широкий громадський загал вивченням багатющої скарбниці народних знань про живий світ, зокрема народної номенклатури, відкривши новий, дуже перспективний напрямок у науці.

І лише 10 червня 1964 року стараннями колективу «Української радянської енциклопедії» Ухвалою військового трибуналу Київського військового округу Яната Олександр Алоїзович був реабілітований.

Він по-справжньому любив Україну, був мужньою людиною. Навіть в анкетній графі «Національність» писав: «Українець (з чехів)». Так він вказував на те, що пам'ятає про своє родове коріння, але рідними для нього стали мова, культура, наука народу, серед якого довелося жити його батькам та його родині.

Завдячуючи високій продуктивності праці Олександра Алоїзовича Янати, його внеску в розвиток науки, культури, мови, пам'ять про нього живе і житиме в наукових виданнях, ботанічних садах, заповідниках, котрі були створені за його участі і діють сьогодні. Ця яскрава, мужня, світла людина житиме доти, доки ми пам'ятатимемо про нього.

Його життя є прикладом патріотизму для кожного з нас.

Книги та дослідження фундатора ботанічної науки О. А. Янати з фондів Миколаївської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. Гмирьова (до 120-річчя від дня народження)

Жевнер В. М.

Відродження науки і культури України тісно пов'язане з відкриттям нових і призабутих імен у нашій історії, зокрема тих світочів нації, хто залишив після себе величезний науковий потенціал. Однією з таких особистостей був уродженець м. Миколаєва Олександр Алоїзович Яната (1888–1938) — один із когорти славетних українських захисників природи рідного краю, талановитий вчений-ботанік, педагог і громадський діяч. Велике теоретичне і практичне значення мають його роботи з ботаніки, зоології, методологічних основ природознавства, наукової термінології, охорони навколишнього середовища. Він зробив помітний внесок у розвиток краєзнавства й природоохоронної діяльності на Миколаївщині, доклав чимало зусиль до захисту земель Асканії-Нова. Багатогранність наукових досліджень О. А. Янати дає змогу поставити його ім'я в один ряд з іменами видатних учених і педагогів України.

Складний і тернистий шлях пройшла українська сільськогосподарська наука, і один із найскладніших етапів її існування (1917–1939 рр.) винесли на своїх плечах О. Яната і багато інших наших славетних учених, чії заслуги ми завжди маємо пам'ятати. Сталінська репресивна машина на порох переме-

лювала як праці українських вчених, так і їх самих. Не обминула вона й долі О.А. Янати.

До недавнього часу було незрозуміло, чому ім'я цього українського вченого не згадували навіть після офіційної реабілітації: в «Капітальній історії Академії наук» Янати приділено лише кілька слів, які не дають уявлення про масштаби його діяльності.

Поверненню наукової спадщини професора О. Янати в науку ХХІ ст. допомогли наукові аграрні історико-бібліографічні читання «О.А. Яната: повернення із забуття», які пройшли у 2001 р. у Центральній науковій сільськогосподарській бібліотеці Української академії аграрних наук у рамках дослідної програми «Історія аграрної науки та аграрної біографістики». У 2003 р. ЦНСГБ УААН упорядковано і видано бібліографічний покажчик «Професор Яната Олександр Алоїзович». Дослідниця А. Коробченко захистила кандидатську дисертацію на тему «Педагогічні погляди Олександра Янати».

Початок наукової діяльності О.А. Янати пов'язаний з Миколаєвом. Саме тут він розпочав свої дослідження, результати яких друкувалися в періодичних виданнях, виходили окремими книгам. Його перу належить близько 500 публікацій, переважно більшість з яких, на жаль, втрачено.

Ще в студентські роки О. Яната разом з відомими на той час науковцями П. В. Кричевським та О. П. Сапожниковим стає ініціатором створення науково-громадської організації — Миколаївського товариства любителів природи (1908–1917 рр.) (далі МТЛП), де він керував організацією природоохоронної діяльності, розробляв програми ботанічних екскурсій у Херсонській губернії та Миколаєві. Говорячи про діяльність товариства, О. Яната підкреслював його саме любительський ухил, зокрема вказував на участь учнів середніх шкіл у щотижневих екскурсіях.

Діяльність МТЛП найбільш повно розкрито в публікаціях, книгах та дослідженнях, кандидатській дисертації науковця Миколаєва, кандидата історичних наук Н.Д. Колосовської, з якими можна ознайомитись у відділі краєзнавчої літератури і бібліографії Обласної універсальної наукової бібліотеки (ОУНБ) ім. О. Гмирьова.

Протягом 1909–1910 рр. О.А. Яната публікує перші наукові праці, присвячені флорі м. Миколаєва, які дбайливо зберігаються у фондів відділу краєзнавчої літератури і бібліографії ОУНБ ім. О. Гмирьова.

Ще учнем О. Яната захоплювався ботанікою, почав збирати гербарій в околицях Миколаєва, а починаючи з 1906 р., під час літніх канікул він самостійно досліджував флору Херсонської губернії. За результатами цих спостережень, порівнянь і дослідів, за допомогою висновків і узагальнень вийшла книга «Новые данные к флоре г. Николаева» (Київ, 1909).

Велику роль педагог відводив учителям. Від їхньої творчості, бажання знайти цікаві засоби спілкування з природою залежить формування гармонійних взаємин дітей з природою. Знання та вміння вчителів належить спрямовувати на збудження і підтримку зацікавленості учня в пізнанні навколишнього світу, щоб ліквідувати споживацьке ставлення до природи. Все це спонукало вченого до створення ґрунтовного посібника «Программы ботанических экскурсий в окрестностях г. Николаева (Весна. Март и апрель)» (Миколаїв, 1910). В основу його написання покладено краєзнавчий принцип. Адже краєзнавство несе високий морально-естетичний потенціал, оскільки передбачає вивчення близького природного оточення; має на меті виховувати любов до природи шляхом участі в суспільно-корисній роботі з її догляду та захисту.

Яната О.А. вивчав флору не тільки як ботанік-географ, а й досліджував біологію рослин, вів тривалі фенологічні дослідження, спостереження, на основі яких у співавторстві з О.С. Дойч було написано оригінальну роботу «Фенологическая характеристика растительных формаций окрестностей г. Николаева Херсонской губернии» (Одеса, 1914), в якій молодий вчений описав нові методи біологічного вивчення рослинних угруповань і ввів нові поняття про біологічні типи рослин та їхні цикли цвітіння. Ця робота та статті, що друкувались на сторінках журналу «Природа» разом з двома авторефератами доповідей стали результатом започаткованої раніше однієї з наукових програм О. Янати, яку він успішно розробляв, створивши самостійний напрям в ботаніці.

Важливу роль зіграв вчений як засновник та редактор низки важливих періодичних видань в Україні: «Природа України», «Український ботанічний журнал», «Вісник природознавства» та ін. У 1910 році у Миколаєві О. Яната заснував журнал «Природа», друкований орган МТЛП (виходив у 1910–1916 рр.). Перше згадування про вихід нового журналу «Природа» з'явилося в «Николаевской газете» за 21 травня 1910 року (зберігається в фонді бібліотеки).

Необхідність випуску журналу обговорювалася ще при створенні товариства, що й було записано окремих пунктом у його статуті. Саме в цьому журналі з'явилися перші його наукові статті — результат кількарічного вивчення рослинності околиць Миколаєва, під час якого було зібрано 767 видів рослин, серед яких — 101 новий вид (раніше не зазначуваний) для цієї місцевості.

У лівому кутку титульного листа журналу розміщено своєрідну емблему — зображення леонтиці алтайської, рідкісної для Півдня України (Правобережного степу) рослини з родини барбарисових.

ОУНБ ім. О. Гмирява приділяє особливе значення вивченню дореволюційних періодичних видань як важливого джерела інформації про Миколаївський регіон. Комплект журналу «Природа» (1910–1915 рр.) зберігається тільки в фондах Обласної наукової бібліотеки.

За останні роки було підготовлено бібліографічне видання «Періодичні видання Миколаївщини», проведена дослідницька робота з вивчення журналів «Природа» (1910–1916), «Астрономическое обозрение» (1907–1916), «Электричество и жизнь» (1010–1018), «Физик-любитель» (1904–1917).

Результати дослідницької роботи за журналом «Природа» були реалізовані під час створення електронного бібліографічного покажчика «Журнал «Природа»: публікації, автори, корисна інформація», в якому широко представлена ретроспектива статей, які виходили майже 100 років тому і були присвячені тваринному і рослинному світу краю, географічним характеристикам, видатним місцевим діячам охорони природи минулого. До структури покажчика входить історична довідка про створення і вихід журналу, інформація про засновників та видавців, біографічні довідки на авторів статей, бібліографічний перелік статей, надрукованих у журналах. Унікальність електронного покажчика в тому, що він містить оригінальну маловідому інформацію краєзнавчого змісту про розвиток природничої науки минулого та робить доступними матеріали, які раніше використовувалися тільки науковцями через обмежений доступ до оригіналів. Вдалим також є поєднання фактографічної та бібліографічної інформації, що доповнюється ілюстративним матеріалом з самого журналу. Отже, покажчик, як і власне журнал «Природа», буде сьогодні цікавим не тільки історикам і краєзнавцям, але й вченим та дослідникам, які спеціалізуються на проблемах охорони природи.

Важливе місце у покажчику відводиться засновникам і авторам журналу. Серед них є й О.А. Яната. Біографічні дані, аналіз його наукової діяльності та співробітництво з журналом «Природа» надаються в покажчику. Ці відомості доповнені переліком усіх статей, надрукованих видатним вченим у журналі.

Покажчик був вперше представлений на сьомій міжнародній конференції «Бібліотеки і асоціації у мінливому світі: нові технології і нові форми співробітництва» (м. Судак, 2000). Зараз його можна побачити на Web-сторінці ОУНБ ім. О. Гмирява в Internet для широкого доступу користувачів інформації (<http://www.reglibrary.mk.ua>).

Потрібно відзначити, що всі праці О.А. Янати — і великі монографії, і дрібні нотатки, реферати, рецензії — зберігають наукову цінність для сьогодення. Українське вчителство може користуватися матеріалами, взятими з праць вченого. Використовуючи ідеї О. Янати, можна повніше реалізувати засоби виховання екологічної культури учнів, забезпечити осмислену поведінку в природному середовищі, сформувані принципи, яких належить дотримуватися під час прийняття екологічних рішень.

В останнє десятиліття з'являється все більше публікацій про вченого, але незважаючи на це, вони залишаються маловідомими навіть фахівцям.

Збережемо для нащадків : матеріали I Миколаївських міських екологічних читань. — Миколаїв, 2009. — С. 21–24.

Захисник природи України і рідної мови. До 125-річчя від дня народження О. Янати (1888–1938)

...Перед нами стоять найширші завдання і перспективи щодо розвитку тих галузів застосованої ботаніки на Україні, які мусять прокласти певні шляхи, щоби використати ту частину природних багатств України, що криється в її флорі.

О. Яната

Вчений широкого світогляду, Олександр Алоїзович Яната зробив великий внесок у розвиток біології, сільськогосподарської науки, освіти, започаткував нові наукові напрями у ботаніці, рослинництві, агрономії, лукивництві, гербології, україн-

ській науковій термінології, природоохоронній та заповідній справі, освітньо-педагогічній діяльності.

Він належить до плеяди видатних діячів України, чия діяльність сприяла формуванню української державності, розвитку економіки, науки та культури.

Народився вчений у м. Миколаєві, в родині садівника. Батьки Олександра відіграли важливу роль у формуванні його характеру та світогляду. Хлопчик рано залишився без матері, але вона встигла прищепити синові виняткову силу волі, правдивість, прагнення вчитися й пізнавати. Батько, Алоїз Францович (чех за походженням), залишив батьківщину через політичні переслідування за національно-визвольні ідеї. Знайшовши прихисток в Україні, у Миколаєві, він присвятив своє життя садівництву — був одним із засновників Миколаївського товариства аматорів природи, часто виступав із доповідями і статтями, присвяченими питанням прикладної ботаніки, зробив великий внесок в агрохімічну науку та садівництво. Захоплення рослинним світом, інтерес до вивчення природи передалися від батька синові, який успадкував його високу принциповість, передові погляди в науці та величезну працездатність.

Освіту Олександр почав здобувати у приватній підготовчій школі, потім — у реальному училищі. Восени 1905 р. вступив до Новоолександрівського інституту сільського господарства і лісівництва в м. Пулави Люблінського воєводства (Польща) і водночас — на агрономічне відділення Київського політехнічного інституту (КПІ). Наступного року юнак, залишивши Пулави, переїхав до Києва, щоб мати змогу працювати з гербаріями, котрі зберігалися в Університеті св. Володимира.

Навчаючись у Києві, Олександр у 1907 р. став членом Українського наукового товариства (УНТ), заснованого М. Грушевським. Робота в УНТ вплинула на світогляд молодого дослідника — його уподобання набули українофільського забарвлення. Фактично з цього часу юнак почав брати активну участь у науково-громадській діяльності, почалась і його звитяжна праця у справі популяризації національної науки, особливо ботаніки та агрономії, створенні української наукової термінології.

Перебуваючи в Києві, Олександр не поривав зв'язків із Миколаєвом. Під час канікул він мандрував селами Миколаївщини, збирав гербарій, дізнавався у селян, яку назву має та чи інша рослина, що вона означає. За чотири роки ботанік зібрав 767 видів рослин, 101 з яких був новим для цієї місцевості.

У своєму рідному місті О. Яната проводив велику роботу щодо популяризації природничих знань. У 1907 р. разом з П. Крижевським він ініціював створення Миколаївського товариства любителів природи та почав видавати журнал «Природа». Саме в цьому виданні вийшли перші публікації молодого дослідника. У Києві він очолив освітній молодіжний «Гурток натуралістів» при КПІ та активно працював у ньому протягом 1908–1911 рр., виступаючи з науково-популярними лекціями.

Як член науково-фундаментального товариства дослідників природи, О. Яната підготував і надрукував у «Заметках Киевского общества естествоиспытателей» сім фундаментальних статей, окремі з яких відразу стали програмними. На основі вивчення рослинництва околиць Миколаєва було написано оригінальне дослідження «Фенологические наблюдения над растительными сообществами окрестностей г. Николаева», в якому автор описав нові методи біологічного вивчення рослин та цикли їх квітнування. Стаття і два автореферати доповідей — «Фенологические наблюдения над природой» та «Фенологическая характеристика растительных сообществ г. Киева» — започаткували одну з наукових програм ученого, яку він розробляв, створивши самостійний напрям у ботаніці.

Досліджуючи флору Херсонської губернії за дорученням Київського товариства дослідників природи, науковець у 1909–1910 рр. опублікував праці, присвячені флорі м. Ми-

Бульвар м. Миколаєва, початок ХХ ст.

колаєва, зокрема «Программы ботанических экскурсий в окрестностях г. Николаева (Весна. Март-апрель)». Висновки, зроблені О. Янатою в наукових статтях, свідчать про його глибокі ботанічні знання, аналітичне мислення, пошуковий талант і наукову інтуїцію.

На хвилі суспільних подій 1905–1907 рр. Олександр Алоїзович узяв участь у революційній діяльності підпільних гуртків, де був відомий під іменем Тарас; очолював санітарну службу підпільної організації РСДРП; організовував агітацію під час виборів до Державної думи; брав участь у діяльності нелегального Червоного Хреста; керував підпільною друкарнею; був одним із керівників Миколаївської РСДРП, а згодом зосередився на роботі студентської соціал-демократичної фракції в КПІ. Після одного з обшуків у його київському помешканні вченого було заарештовано і відправлено до Лук'янівської в'язниці.

Виразні національні симпатії привели Олександра до Української соціал-демократичної партії та «Української громади». Не останню роль у цьому відіграло спочатку знайомство, а потім і одруження з Н. Осадчою, яка мала прогресивні суспільно-політичні погляди народницько-просвітницького і соціал-демократичного спрямування.

Після успішного закінчення КПІ перед О. Янатою відкрилася перспектива стати професором цього навчального закладу. Однак молодого фахівця більше приваблювала науково-дослідницька діяльність поза межами вищої школи. У колі його наукових інтересів був Крим. Ще в юнацькі роки Олександр почав вивчати флору Північної Таврії. Із наміром продовжити цю роботу він вирушив до Сімферополя.

Протягом 1911–1913 рр. ботанік працював в Історико-природничому музеї губернського земства в Сімферополі: спочатку практикантом, потім — консерватором музею. Водночас досліджував рослинний світ. Особливо ретельно вивчав бур'яни найпосушливіших кримських степів. Як керівник відділу луківництва в Партії кримських водних розвідок (1913) очолив дослідження флори північних повітів Таврійської губернії — Дніпропетровського, Мелітопольського, Бердянського, а також степової і лісової частин Криму. За ініціативою О. Янати на Ай-Петрі було організовано дослідну лучну станцію. Однак через припинення фінансування роботу не було завершено, а опрацьовані результати надруковано лише частково.

На шляху молодого науковця, сповненого нових ідей, концепцій та програм, постала перешкода: місцеву владу дратувало, що на численних виступах і різноманітних агрономічних нарадах він аргументував необхідність поширення сільськогосподарської літератури українською мовою в україномовних районах Криму і татарською — серед татарського населення. Крім того, у своїх працях дослідник часто вживав місцеві українські назви рослин і населених пунктів та виступав за те, щоб українською мовою друкували популярну сільськогосподарську літературу для українських повітів Таврії. За «український сепаратизм» його почали гостро критикувати. Згодом губернатор Таврії запропонував ученому залишити Крим.

Попри те, що наукові плани було порушено, кримський період життя О. Янати все одно був дуже цікавим і плідним. Дослідник проявив свої організаторські здібності, розробив нові концепції та наукові програми.

У 1913 р. Олександр Алоїзович переїхав до Харкова і розпочав роботу в новій для себе галузі — насіннезнавстві. Як керівник контрольно-насінневої станції Харківського сільськогосподарського товариства він розробив нові методики обстеження посівного матеріалу щодо визначення його схожості. Важливі результати було отримано також у дослідженнях бур'янів та лікарських трав Харківщини.

У 1915 р. Олександр Алоїзович узяв участь у Всеросійському з'їзді «З питань влаштування розумних розваг для населення», що проходив у Харкові. Для цього заходу вчений підготував доповідь «Необхідні передумови для популяризації у нас природознавства та агрономії». Пропозиції щодо запровадження української мови в галузях освіти, культури та громадського життя, висловлені О. Янатою в цій доповіді, вражають своєю злободенністю навіть у наш час. Але вони ніяк не вплинули на антиукраїнську політику Російської імперії. Після завершення з'їзду, щоб уникнути жандармського переслідування, Олександр Алоїзович виїхав до Мінська і на деякий час припинив наукову діяльність. Періодично він приїжджав до Харкова та Криму, де проводив дослідження.

Під час Першої світової війни вчений приєднався до нелегальної боротьби у лавах УСДРП. 1917 р. став секретарем Революційного Українського комітету Західного фронту, очолюваного С. Петлюрою, брав участь у виданні робітничої газети українських соціал-демократів «Слово», проводив роз'яснювальну роботу серед робітників Земсоюзу. Водночас

він упроваджував ідеї якнайширшого використання української мови в науковому та культурно-просвітницькому житті.

Наприкінці 1917 р. О. Яната відійшов від політики і повністю присвятив себе науці та педагогічній роботі. З 1918-го по 1923 рр. учений активно працював у Природничому відділі Українського наукового товариства (у 1919-му влилось у ВУАН); заснував ботанічну секцію при УНТ та «Український ботанічний журнал», якому надавав великого значення як засобу об'єднання всіх дослідників української флори і згуртування їх навколо ботанічної секції УНТ.

Працюючи у Природничому відділі Інституту української наукової мови (1921–1924), Олександр Алоїзович став фундатором і керівником Термінологічної комісії, організацію якої вважав справою всього свого життя. Він багато уваги приділяв розробці українських ботанічних термінології та номенклатури. Засади усталення української природничої термінології вчений сформулював у низці статей, надрукованих у журналах «Украинская жизнь» та «Промінь».

Майже все життя Олександр Алоїзович працював над українською ботанічною номенклатурою. За його ініціативою в 1928 р. вийшов «Словник ботанічної номенклатури». Проте фундаментальні праці з цього питання не були надруковані, більше того — рукописи загубилися.

Протягом 1919–1927 рр. О. Яната був керівником Сільськогосподарського наукового комітету України при Наркоматі земельних справ, засновником і першим редактором журналів «Вісник сільськогосподарської науки» (1922) та «Праці сільськогосподарської ботаніки» (1926).

Одночасно з науковою та організаційною діяльністю Олександр Алоїзович вів педагогічну та просвітницьку роботу, яку розпочав ще у 1918 р. в Українському державному університеті у Києві. З 1919 р. він викладав на кафедрі ботаніки в українському відділі Педагогічного інституту, перетвореного згодом на Вищий інститут народної освіти ім. М. Драгоманова; був професором, завідувачем кафедри сільськогосподарської ботаніки у Київському сільськогосподарському інституті (1921–1923).

Переїхавши до Харкова в 1923 р., учений очолив кафедру ботаніки у Харківському сільськогосподарському інституті, а згодом перейшов на кафедру захисту рослин. У 1926-му він організував і очолив науково-дослідну кафедру сільськогосподарської ботаніки та розпочав видання праць співробітників кафедри — «Труды сельскохозяйственной ботаники».

Освітня діяльність і педагогічні погляди О. Янати відіграли значну роль у розвитку вітчизняної педагогіки, оскільки були спрямовані на створення системи природничої освіти в Україні. Розвиваючи думки К. Ушинського про використання «національного елементу» у вихованні учнів і молоді, він своєю практичною діяльністю сприяв становленню національної школи. Прибічник прогресивних ідей у сфері освіти, Олександр Алоїзович послідовно та наполегливо боровся за їх практичне втілення. В його працях знайшли висвітлення основоположні питання розвитку та існування української мови, утверджувалося право українського народу спілкуватися рідною мовою. Особливо він підкреслював величезне значення для педагогічного процесу створення української наукової мови.

Де б не жив учений, якою б роботою не займався, яку б посаду не обіймав, усі його прагнення, думки, ідеї були зосереджені на справі збереження та охорони природи. У 1911 р. О. Яната брав участь у створенні комісії з охорони пам'яток природи старовини при Кримському товаристві природодослідників та любителів природи. Він був одним із найактивніших діячів періоду «заповідного ренесансу» в Україні, який припав на 1920-ті рр.

Надзвичайно багато користі у справі збереження природи Олександр Алоїзович приніс, очолюючи Комісію з охорони природи Сільськогосподарського наукового комітету Наркомату землеробства УСРР, що завідував рибним, лісовим, мисливським господарствами та заповідниками. О. Яната був одним з авторів декрету «Про охорону пам'яток культури та природи» (1926), який визначав природоохоронну політику України 1920-х рр. Ще в 1923 р. він підтримав ідею створення Канівського заповідника; палко відстоював право на існування заповідника «Хомутівський степ», якому загрожувало розорення.

Особливо багато зусиль учений доклав для захисту заповідника «Асканія-Нова», де працював науковим консультантом. У 1922 р. він проводив засідання Асканійського комітету, а влітку 1925 р. підготував науково обґрунтовані рекомендації з покращення заповідної справи в Асканії.

У січні 1933-го Олександр Алоїзович, представляючи Український комітет охорони природи на Першому Всесоюзному з'їзді з охорони природи у Москві, виступив із двома доповідями — про природоохоронну справу в Україні та збереження природи кримських яйл. Завдяки його переконливому висту-

пу на з'їзді було прийнято кілька резолюцій з охорони природи і заповідної справи.

З'їзд природоохоронців у Москві проходив у період тривожних подій в країні: прокотилася перша хвиля репресій, з політикою українізації було покінчено; у сільському господарстві проведено колективізацію; в науці утверджувалися погляди, які подекуди суперечили здоровому глузду. З'їзд, на якому зібралися поважні вчені, найкращі природознавці та охоронці природи, органи НКВС назвали «зборищем контрреволюціонерів», а професору О. Янати не пробачили його ставлення до національного питання, до роботи з широкого впровадження української мови. Після з'їзду розпочалося організоване цькування вченого.

15 березня 1933 р. Постановою президії Української сільськогосподарської академії О. Янату зняли з роботи в Інституті захисту рослин «за притягнення буржуазних екологічних теорій в галузі боротьби з бур'янами». 4 травня Олександра Алоїзовича було заарештовано. На допитах з нього «вибили» зізнання у причетності до контрреволюційних об'єднань — Українського національного центру та Української воєнної організації. 23 вересня 1933 р. судова трійка при колегії ГПУ УСРР присудила ув'язнити вченого на п'ять років та призначила відбувати покарання у виправних таборах.

Спочатку він перебував у Прорвицькому виправно-трудовому таборі (Прорвлаг, поблизу Астрахані), потім (у квітні 1936-го) його перевели до т. зв. Белбалтлагу на Соловках.

У таборі Олександр Алоїзович, фанатично відданий науці, після каторжної роботи впорядковував гербарійні картки, які зберігав у ящику з написом «Флора і фауна Соловецьких островів». Термін відбуття покарання О. Янати закінчувався 4 травня 1938 р., але без видимої причини його було продовжено ще на п'ять років.

Виснажений та хворий на туберкульоз, вчений не витримав етапування до магаданських таборів: 23 травня (за іншими даними — 3 або 8 червня) 1938 р. він помер. Знайдені серед особистих речей Олександра Алоїзовича рукописи та гербарій спалили у Магаданській тайзі.

О. Янату було реабілітовано 10 червня 1964 р.

Теоретичні та натурні експериментальні дослідження вченого мали значний вплив на формування і розвиток кількох наукових напрямів: флористичного (фенологічні досліджен-

ня), фауністичного (боротьба зі шкідниками сільськогосподарських рослин) та аграрного (насінництво, селекція). Серед його основних праць — «Флора степу Мелітопольського і Дніпропетровського повітів Таврійської губернії» (1913), «Начерк рослинності Криму» (1914), «Рослина та її життя» (1914, 1922, 1926), «Народні українські назви рослин Північної Таврії» (1919), «Перспективи розвитку природознавства на Україні» та ін.

Загалом же за своє недовге життя О. Яната написав близько 300 наукових праць. Та з 1938 р. по кінець 1960-х наказом Головліту СРСР усі книги вченого було вилучено з бібліотек.

Наукову спадщину О. Янати великою мірою втрачено. Однак залишилися по ньому заповідники, ботанічні сади, журнали та наукові установи, які діють і досі. Залишився необхідний цілій нації досвід життя винятково благородної й цілісної у своїх переконаннях людини, великого патріота.

*Електронна бібліотека «Культура України»:
<http://elib.nplu.org/view.html?id=2413>.*

Екскурсійна діяльність та популяризація науки в Миколаївському товаристві аматорів природи (1908–1917 рр.)

Колосовська Н. Д.

На початку ХХ ст. наукове життя в царській Росії помітно пожвавилось. Зросла кількість наукових осередків, підвищилась їх активність. Ці дослідницькі об'єднання головну увагу приділяли вивченню місцевого краю. Зароджувалася нова форма громадського і наукового руху — краєзнавство. Так, якщо у 90-х роках ХІХ ст. в Росії налічувалося до 50 краєзнавчих товариств і гуртків, то в 1916 р. їх було вже 155. Ці товариства і гуртки були багатогалузевими. Вони прагнули охопити весь комплекс проблем, що пов'язані дослідженням окремого повіту, губернії, краю. Краєзнавчі організації об'єднували не тільки дослідників, а й широкі кола місцевої інтелігенції. Вони існували на громадські кошти або користувалися підтримкою земств.

Розвиток краєзнавства не вичерпувався вивченням місцевого краю, але являв собою широкий демократичний рух із науково-просвітницькими цілями. Про це писав В. І. Вернадський: «Усиление научной работы, связанной с местной и национальной жизнью, позволяет использовать духовные силы

народа так сильно, як ніколи не вдається їх організовувати в унітарній централістській організації. Местный центр використовує і викликає к життю духовні сили, інакше недоступні к возбужденію. Этим путем достигается максимальная интенсификация научной работы».

Оскільки українська наука на початку ХХ ст. розвивалася в безпосередньому зв'язку з національно-визвольним рухом і неминує несли на собі відтінок опозиції до влади і держави, особливих надій на розвиток національної науки в офіційних державних установах, якими були російські університети, в українській інтелігенції не було. Тому найбільш ефективною і раціональною формою організації для розвитку національної науки могло бути наукове товариство. Ось чому боротьба вчених Росії за демократизацію наукової творчості і вищої освіти співпала з процесом створення на початку ХХ ст. багатьох наукових і професійних товариств вчених, який широко охопив провінцію, сприяв зміцненню відносин між столичною, провінційною і національною наукою у великій країні, реально демократизував наукове співтовариство і самоврядування. Розвиток суспільно-ініціативних форм наукової діяльності служив гарантом з боку наукової спільноти проти тотального одержавлення науки. Різноманітність організацій, установ, товариств створювала складну, диференційовану структуру науково-дослідницької діяльності і підсилювала можливість самоорганізації науки як самостійного суспільного інституту — всупереч пануючим із кінця 20-х років у СРСР принципам адміністративного управління. Як правило, новостворені наукові товариства виконували не тільки наукову функцію, яка була провідною, вони ставали також провідними культурно-освітніми товариствами, де поряд з науковим дослідженням свого краю (регіону) поширювали освіту і культуру серед широких мас населення. Навіть якщо об'єднання не називалося культурно-просвітницьким, воно завжди займалося подібною діяльністю.

Все сказане повністю можна віднести і до громадсько-наукових об'єднань природознавців. Одним із таких об'єднань і було Миколаївське товариство аматорів природи (МТАМП). Воно проіснувало недовго (1908–1917 рр.). Однак відіграло особливу роль в об'єднанні того тонкого прошарку інтелігенції, яка прагнула нести культурно-просвітницькі ідеї у народні маси.

Виникло Миколаївське товариство аматорів природи з ініціативи представників місцевої інтелігенції — П.В. Крижевського, О.А. Янати та О.П. Сапожникова. У січні 1908 р. на приватній нараді вони визначили загальну мету Товариства: 1) вивчення краю в природничо-науковому відношенні; 2) популяризація природничо-історичних знань; 3) збудження інтересу та любові до природи взагалі; 4) сприяння школам при викладанні природознавства. Як бачимо, товариство вже з самого початку прагнуло віддавати пріоритети власне культурно-просвітницькій діяльності. Як пересвідчимося далі — це і стало головним напрямком роботи Товариства. Вже на першому році діяльності Товариства було засновано 4 секції: зоології, ботаніки, фізики та геології. Усі вони відразу ж працювали в рамках культурно-просвітницької ідеї. Це видно хоча б на прикладі секції фізики, яка так сформулювала свої три основні завдання: 1) самоосвіта; 2) популяризація знань з фізики, хімії, астрономії, метеорології і фотографії; 3) виготовлення фізичних приладів для музею Товариства.

Загалом же найважливішим напрямком просвітницької діяльності Товариства було поширення як теоретичних, так і практичних знань з природознавства. Теоретичні знання поширювалися з використанням різноманітних форм діяльності. В першу чергу — це екскурсії в природу та в музеї, доповіді з природознавства на загальних зборах членів Товариства. Останні є досить традиційними для громадських об'єднань. Як правило, ці доповіді виголошувалися два рази на місяць на засіданнях відповідних секцій. Нарешті, однією з форм роботи по розповсюдженню наукових знань було читання публічних лекцій та читання курсів лекцій з окремих розділів природознавства.

«Екскурсії як метод дослідження застосовували в МТАМП вже з першого року існування. Так, ранньою весною, коли припинялися засідання секцій Товариства, починалися екскурсії, метою яких було вивчення Миколаєва в природничо-історичному відношенні та збір матеріалу, необхідного для практичних занять і для майбутнього музею Товариства.

Успіхові деяких екскурсій багато сприяли володарі маєтків: пани Бурбе, Гуле, Богомолів, Фальц-Фейн. Усі вони люб'язно йшли назустріч Товариству і організовували радісний прийом екскурсантам.

Організація екскурсій була такою. Члени Товариства, учні середніх і нижчих навчальних закладів в екскурсіях брали

участь безплатно. Посторонні платили в касу Товариства. В екскурсіях, якими керували Г.В. Крижевський, О.С. Дойч, М.П. Гармашов і О.П. Сапожников, брали участь члени Товариства і молодь, що навчалась. В середньому кількість учасників кожної екскурсії сягала 50 осіб (найбільше — 84, найменше — 30). Усіх екскурсій протягом 1908 р. було 26, з них 4 — для малюків під керівництвом О.П. Сапожникова. Екскурсії були на Стрільку, в Червону, в Тернівку, в Богоявленськ, на Бузькі пороги, до Варварівки, в Корениху, в Асканію-Нову, в Горохівку, на пасіку Богомолова і в Ліски (назви не змінені).

Після екскурсій влаштовувалися практичні роботи з ботаніки під керівництвом П.В. Крижевського, О.А. Янати, О.С. Дойча, а з ентомології — під керівництвом К.А. Чернишова. Цікаво, що в цих практичних заняттях брали участь понад 30 учнів. Матеріалом для роботи служило все зібране на екскурсіях. Воно упорядковувалося, систематизувалося і було основою для майбутнього музею Товариства. Всього було зібрано і визначено 576 видів рослин, до 300 видів комах і до 60 екземплярів плазунів.

З 1 вересня екскурсії призупинялися і знову починалися засідання секцій з періодичністю раз в два тижні. Така практика роботи зберігалася і надалі, особливо в 1913–1915 рр., які позначилися високим культурно-освітнім піднесенням, пошуками різноманітних форм та методів організації наукових досліджень. Екскурсійний метод надавав можливості членам МТАМП досліджувати природні та історичні явища в окремих районах півдня України, зконцентрувати набуті знання внаслідок поглибленого вивчення об'єктів із різних галузей науки, постійно розширяти діапазон пошукової роботи. Лівову долю в екскурсіях займали проблеми охорони довкілля.

Власне це призвело до створення в наступні роки Комісії охорони пам'яток природи і старовини, основними завданнями якої були: дослідження флори і фауни півдня України, охорони реліктових рослин, цілинних степових ділянок (наприклад, Асканії-Нової в Херсонській губернії). Згодом започаткували свою діяльність і інші секції Товариства, які теж активно здійснювали екскурсії в довкілля. Окремі природоохоронні питання вирішували нові секції — шкільного природознавства, лекційна, фотографічна. А ботанічна секція поряд з екскурсіями активно займалася питаннями створення Ботанічного саду в Миколаєві. Надзвичайно багато для розбудови

екскурсійної роботи в Товаристві зробив О.А. Яната (1888–1938). Його зусиллями було організовано серію ботанічних екскурсій не тільки в околицях Миколаєва, але й в усьому півдні України.

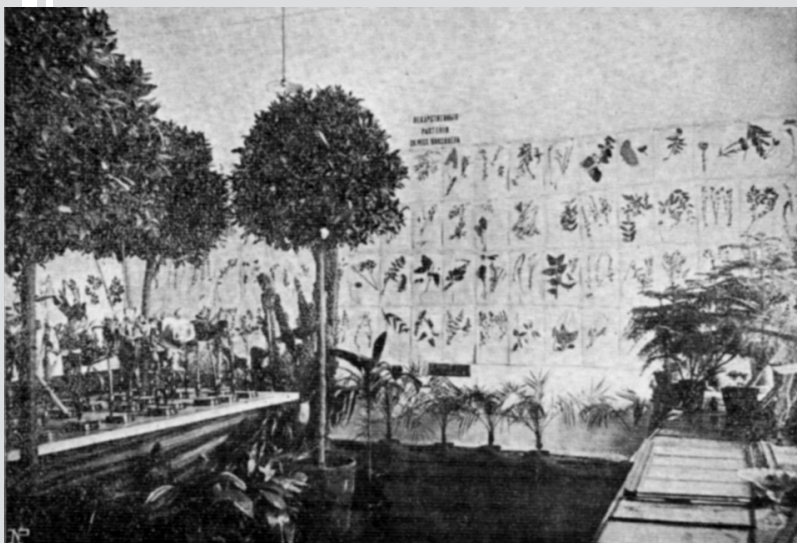
Науково-екскурсійні дослідження Товариства сприяли організації виставок, музеїв, до яких шляхом проведення екскурсій залучалися широкі верстви населення, зокрема учнівська молодь і робітники. Ознайомлення з цікавими експонатами викликало бажання ще глибше пізнавати історію свого краю, безпосередньо на місцях вивчати пам'ятки його історії та культури. Без сумніву, в дореволюційній Миколаївщині екскурсійно-виставково-музейна робота набувала все більшого розповсюдження і заклала підвалини для розвитку туристсько-екскурсійної справи як соціального явища.

Науковці МТАМП широко впроваджували екскурсійний метод з метою вивчення проблем історії України, краєзнавства, природознавства, рідної мови, охорони пам'яток. Це у великій мірі сприяло розбудові української культури, формуванню національної свідомості народу. Прикладом такого підходу можуть бути чудові публікації лідерів екскурсійного руху в журналі «Природа», який видавало Товариство: О.А. Яната — «Програма ботанічних екскурсій в околицях м. Миколаєва», С.М. Фадеев — «Екскурсія 28 квітня 1909 р. на р. Буг», О.П. Сапожников — «Астрономічні спостереження в квітні, травні і червні 1909 року», С.М. Фадеев — «Альпінізм і польоти на повітряному шарі через Альпи», О.А. Яната — «Фенологічні спостереження над природою», В.П. Крижановський — «Короткий огляд берегів Бугу у флористичному та геологічному відношеннях», М.С. Пилипенко — «Вплив сонячних плям на життя рослин», Г.М. Рюмін — «Отримання рідкого гелію», Г.І. Веревський — «Електрична природа матерії і натурфілософія майбутнього», П.І. Ясинов — «Сучасні завдання точної астрономії і наступна роль Миколаївської обсерваторії в її розробці» та інші. Усі ці публікації обрамлені пафосом природоохоронної тематики. В статтях читачів приваблював детальний науковий опис довкілля Миколаївщини. Ці публікації стали основою для проведення багатьох екскурсій як по Миколаєву, так і за його межами.

Після появи нових секцій — методики природознавства, шовківництва, педагогічно-культурно-просвітницька діяльність МТАМП ще більше розширилася. Так, якщо взяти лише секцію шовківництва (була заснована 11 листопада 1912 р.),

метою якої було відроджувати шовківництво на Миколаївщині, то пересвідчуємося у тій важливій культурній роботі, яка велася. Експерсії теж стали невід'ємним компонентом діяльності цієї секції. А секція методики природознавства значну увагу приділяла дітям. На спеціальних «Дитячих читаннях» у дохідливій і цікавій формі дітей знайомили з основами природничих наук, пробуджували в них інтерес та любов до рідної природи. Ось декілька назв тем, які були заслухані на цих читаннях: «Серед снігів і вічної криги», «Як люди навчилися читати», «Підводне царство», «Небо і зірки», «Життя в каплі води», «Рослини-дармоїди» тощо.

Окрім екскурсій МТАМП здійснювало ще й таку просвітницьку роботу — влаштовувало виставки відділів ботаніки, зоології, фізики, геології, акваріумів та птахів, сільського господарства, фотографії, повітроплавання тощо. Як правило, виставки тривали 6–8 днів і збирали декілька тисяч відвідувачів. На цих виставках демонструвалися цікаві експонати, серед яких були й такі, які відігравали важливу роль в розвитку української ідеї і духовності. На одній із таких виставок виступив один із фундаторів МТАМП — визначний український

Ботанічний відділ виставки Миколаївського товариства любителів природи, влаштований у Великденний тиждень 1909 р.

ботанік-флорист О.А. Яната (чех за походженням). Тема його доповіді «Народна творчість у науковій та прикладній ботаніці». Згодом О.А. Яната на одній із виставок представив декілька дуже цікавих лікарських рослин, болотяних бур'янів і ряд степових трав. Усі підписи він зробив сам, до того ж українською мовою. Знаючи пропагандистську роль праць О.А. Янати щодо використання в ужитку української мови, його полум'яні статті-заклики до використання української ботанічної термінології, можемо сміливо стверджувати, що навіть в період царського мракобісся публічні виступи О.А. Янати мали надзвичайний успіх серед населення півдня України. Цікаво те, що член МТАмП О.А. Яната активно співробітничав з Кримським Товариством аматорів природи і природознавців, що діяло в Криму (1910–1929 рр.). Дане Товариство випустило у 1914 р. збірник «По Крыму» та довідник-путівник «Крым». Для їх підготовки була створена спеціальна комісія з фахівців екскурсійної справи, видатних вчених: академіка геолога В.І. Вернадського, зоологів — М.І. Андрусова, С.О. Зернова, О.О. Браунер, ботаніків — Є.В. Вульфа, В.І. Талієва, О.А. Янати та історика науки, природознавця В.В. Лучкевича. Вони на своїх засіданнях готували путівники та малюнки, схеми, маршрути, ґрунтовні описи живої та неживої природи, які містили дані видання.

Велику наукову, педагогічну, просвітницьку роль в діяльності МТАмП відіграла його бібліотека. Слід зауважити, що в цей час бібліотек було дуже мало, та й доступ до них був обмежений. Ось чому бібліотеці Товариства в Миколаєві надавалося першорядного значення.

Вже на першому засіданні МТАмП 25 жовтня 1908 р. цю бібліотеку було організовано. Вона мала 4 основних відділи: 1) фізика, фотографія, метеорологія, хімія, астрономія; 2) ботаніка, кімнатне та повітряне квітникарство, городництво; 3) геологія, мінералогія, палеонтологія та ґрунтознавство; 4) зоологія, загальна біологія, ентомологія, акваріум, бджільництво та птахівництво. Бібліотека мала дуже вартісні видання, наприклад, «Бібліотеку природознавства».

Миколаївське Товариство аматорів природи з метою здійснення практичних культурно-просвітницьких дій провело цикл лекцій для сільських господарів. Останніх цікавили питання, пов'язані з обробкою землі, розповсюдженням нових сільськогосподарських культур тощо. Поряд з цим слід відзначити спробу Товариства організувати в Миколаєві Ботанічний сад для потреб населення. В ньому проводилися досліди на

О Т Ч Е Т Ъ

о діяльності Общества Любителей Природы съ 26 декабря 1912 по 1 января 1913 г.г.

Начало пятого года существования О-ва, какъ и конецъ прошлаго-четвертого въ жизни нашего Общества были отмѣчены тѣмъ же явленіемъ, о какомъ указано уже было въ отчетѣ прошл. года. У насъ не было помѣщенія для секціонныхъ занятій, библиотеки, музея. Все наше имущество сложено въ ящики и хранилось въ помѣщеніи гимназіи Г. И. Вѣрвскаго. Несомнѣнно, что и перевозка его и такое храненіе въ холодномъ помѣщеніи не можетъ не отразиться на его состояніи и намъ придется много поработать, чтобы привести нашъ музей въ должный видъ.

Отбравъ у насъ городомъ и нашъ ботаническій участокъ, такъ что къ веснѣ необходимо подумать о новомъ мѣстѣ для нашихъ насажденій и показательныхъ грядокъ. На наше прошеніе объ отдачѣ О-во Люб. Пр. въ аренду „Сухого фонтана“ до сихъ поръ нѣтъ никакого отвѣта отъ г. Командира Николаевскаго Порта. Къ довершенію всего Гор. Управа, дававшая въ прошломъ году бесплатно помѣщеніе Ломбарда для общ. собраній, въ настоящемъ году почему-то назначила за это 15 руб. въ вечеръ, и намъ выгоднѣе было нанимать прескрасный залъ О-ва взаим. страхованія, платя всего 8 р.

Высказывая всѣ эти печальныя обстоятельства жизни нашей, мы въ тоже время не можемъ не отмѣтить и свѣтлыхъ явленій. Гор. дума, куда мы подали заявленіе о выделеніи О-ва изъ городского помѣщенія, постановила увеличить намъ субсидію для найма помѣщенія. Никол. Отд. Рус. Им. Т. О. любезно предоставило свое помѣщеніе для засѣданій Правленія и комиссіи.

Правленіе и нѣкоторые члены О-ва были озабочены приспособленіемъ квартиры и наконецъ остановили свой выборъ на освободившемся помѣщеніи въ Техн. О-вѣ, гдѣ за 600 р. въ годъ съ отопленіемъ нами сняты: большая комната (магазинъ) для музея, комната для засѣданій правленія и секцій, а также предоставлено право устривать Общія Собранія въ залѣ Техн. О-ва.

Съ 13-го Января О-во перебирается въ это новое помѣщеніе.

Рѣшаясь на такой большой расходъ, Правленіе надѣется во 1-хъ на поддержку со стороны Гор. Думы, а кромѣ того на то, что съ освѣдостью разовьется и жизнь О-ва, а съ жизнью О-ва *будутъ* и средства.

Въ ноябрѣ мѣсяцѣ О-во получило большую матеріальную помощь для своего существованія. Министерство земледѣлія вновь ассигновало намъ 600 р. на расширеніе діятельности О-ва.

Эта большая помощь дастъ намъ возможность не прекращать другого нашего дѣла—изданія журнала „Природа“. Изданіе это за недостаткомъ средствъ предполагалось приостановить съ 1913 года. Кромѣ недостатка средствъ мотивами къ прекращенію служили неаккуратный и несвоевременный выходъ его №№, а это обстоятельство, разумеется, не могло способствовать къ привлеченію новыхъ подписчиковъ. Послѣ многократныхъ обсужденій этого вопроса было рѣшено, что возможно своевременно и интересно издавать журналъ лишь при тѣхъ условіяхъ, если изданіе его будетъ поручено коллегіальному учрежденію—редакціонной комиссіи,—каковая и была образована.

Въ этомъ смыслѣ и были сдѣланы докладъ Общ. Собранію и смѣта въ 400 руб. на изданіе журнала была утверждена въ засѣданіи 16 декабря.

Журналъ будетъ разсылаться всѣмъ членамъ О-ва безъ дополнительной платы и будетъ освѣдомленъ своевременно и подробно о жизни О-ва. Для любителей-астрономовъ можемъ сообщить пріятную новость: вновь назначенный адъюнктъ астрономъ Никол. обсерваторіи П. И. Янновъ, любезно согласился давать въ нашемъ журналѣ свѣдѣнія о небесныхъ явленіяхъ (4 раза въ годъ) удобныхъ для наблюденій простыми средствами.

Общихъ собраній за последнее время было 4.

Звіт про діяльність Миколаївського товариства любителів природи з 26 грудня 1912 р. по 1 січня 1913 р., надрукований у журналі «Природа» 1913 р.

виділеній ділянці по культивуванню гаюляна, чумизи, бавовни, налагоджувалися сівозміни за 9-польною системою.

Вплив МТАмП на культурне життя Миколаєва та півдня України був тоді уже відчутним в усьому. Особливу роль у підсиленні цього впливу мав журнал «Природа», який за свій коштів видавало Товариство. Журнал було започатковано у 1910 р. і сьогодні його випуски не втратили своєї актуальності.

Журнал «Природа» фактично об'єднав природознавців Херсонської губернії у справі популяризації природничих знань. У ньому було намічено друкувати доповіді членів Товариства з питань науково-популярного та прикладного природознавства, оригінальні статті, що мають наукову цінність, статті та огляди з літератури наукового та прикладного природознавства.

Надзвичайно цікаві думки щодо завдань журналу «Природа» висловив на його сторінках О.А.Яната. Він писав: «Не строго научный орган, а возможно чаще выходящий журнал, на страницах которого каждый не стеснялся бы делиться своими мелкими наблюдениями, своими опытами и мыслями вообще, а также находил бы ответы на интересующие его вопросы практики и теории — должен быть целью издательской деятельности обществ, подобных нашему. Это, конечно, не исключает необходимости концентрировать в изданиях и научные работы по исследованию природы их районов. При распространении журнала и организации любительских сил вообще следует нам иметь в виду не только окрестности Николаева, но и всю Херсонскую губернию, так как наше общество является единственным на всю губернию местным Обществом, а потому должно взять на себя роль общества губернского, ставящего своей целью изучение природы всей губернии, равно как и популяризацию в ней знаний о природе».

Таким чином, МТАМП зробило дуже суттєвий, важливий і помітний внесок в культурно-просвітницьку діяльність на півдні України на початку ХХ ст. Без розгляду діяльності цього Товариства неможливе об'єктивне відтворення просвітницького руху на Україні. Бо Товариство своєю головною метою проголосило популяризацію природничо-наукових знань, як теоретичних, так і практичних. Досвід діяльності МТАМП на ниві популяризації та екскурсійної діяльності як невід'ємної частини загально-культурологічного процесу особливо повчальний сьогодні, коли відроджуються форми організації науки і просвіти в нових соціально-економічних умовах. Це є необхідною ланкою в розумінні процесів становлення громадянського суспільства в Україні.

Вересень. — 1996. — № 2. — С. 33–35.

Великий природознавець Олександр Алоїзович Яната (до 90-річчя заснування «Українського ботанічного журналу»)

Ситник К.М.

Я написав і публікую цю статтю саме тепер не лише тому, що О.А. Яната заснував головний друкований орган ботаніків України і доклав багато зусиль для його становлення, а насамперед тому, що ім'я цієї справді дивовижної, унікальної, неповторної постаті в історії чеської, української та російської ботаніки свідомо замовчувалося в радянській науковій пресі і ще далеко не повною мірою висвітлено в сучасних українських виданнях. Завдяки високій національній свідомості і гідності та глибокому розумінню величезної значущості наукової і громадської спадщини великого ботаніка українськими вченими Д.М. Доброчаєвою та В.А. Вергуновим його ім'я повернуто із забуття і записано на скрижальх історії вітчизняного природознавства. Вони ж переконливо показали, що в Україні ніколи нікого, схожого на О. Янату, не було. Та й чи скоро буде хтось, хто би піднісся до рівня його таланту, ерудиції, самовідданості та любові до України.

Перш ніж перейти до висвітлення усіх заслуг О. Янати перед Україною, хочу зовсім коротко спинитися на основних віхах життя і діяльності Олександра Алоїзовича, які я запозичив із книги про цю унікальну людину.

Народився О.А. Яната в м. Миколаєві 28 травня (9 червня) 1888 року. В 1905 році закінчив Миколаївське середнє реальне училище і став студентом Новоолександрівського інституту сільського господарства та лісівництва в Пулавах (тепер територія Польщі). Водночас вступив на агрономічне відділення Київського політехнічного інституту, де навчався до 1911 року, остаточно переїхавши до Києва. Був секретарем Миколаївської організації РСДРП. Слухав лекції уславлених професорів Київського університету та Київського політехнічного інституту Г.Ф. Вагнера, М.М. Воскобойникова, В.В. Зеленьського, С.Г. Навашина, І.І. Шмальгаузена. 1907 року очолив освітнє молодіжне товариство «Гурток натуралістів» при Київському політехнічному інституті. У 1909-му брав діяльну участь у створенні Миколаївського товариства аматорів природи.

1911 року Олександр Яната закінчив Київський політехнічний інститут і перебрався до Сімферополя, де виконував обов'язки консерватора в Природничо-історичному музеї. 1913-го року розпочав систематичні дослідження флори Кримської яйли, обійнявши посаду керівника відділу луківництва в «Партії Кримських водних розвідок». У 1914 році вийшло у світ перше видання його книги «Растение и его жизнь». Учений організував на Ай-Петрі дослідну біологічну (лучну) станцію.

Упродовж 1919–1920 років Олександр Яната завідує кафедрою ботаніки в Київському інституті народної освіти ім. М. Драгоманова. 1920 року він засновує «Український ботанічний журнал» і стає його відповідальним редактором.

У 1923 році очолив комісію по Київському ботанічному саду (нині — ім. акад. О. В. Фоміна).

Протягом 1924–1933 років Олександр Алоїзович працював у Харківському сільськогосподарському інституті, був членом правління та проректором, керівником Харківської науково-дослідної кафедри прикладної ботаніки.

У 1932–1933 роках учений — співробітник відділу гірської меліорації Всесоюзного науково-дослідного інституту лісового господарства і агролісомеліорації (Харків). То був час, коли в СРСР набирала обертів сталінська репресивна машина. І перший наступ тоталітарний режим зробив на наукову і творчу інтелігенцію. 15 березня 1933 року О. А. Янату звільнили з роботи — *за притягнення буржуазних екологічних теорій у галузі боротьби з бур'янами*, а 4 травня він був заарештований органами НКВС (заведено справу ДПУ УРСР за № 6148), засуджений на п'ять років і відправлений до виправно-трудового табору. Помер Олександр Алоїзович Яната 3 червня 1938 року в Соловецькому таборі. За клопотанням Д. М. Доброчаєвої і К. М. Ситника в 1964 році справу О. Янати переглянув військовий трибунал Київського військового округу та припинив її за відсутністю складу злочину.

«Український ботанічний журнал» неодноразово звертався до висвітлення визначної постаті в історії української науки, публікував деякі доробки вченого. Особливо змістовною, яскравою й науково зваженою була стаття Д. М. Доброчаєвої та О. Л. Рибалко до 100-річчя від дня народження Олександра Алоїзовича, з якої ботаніки нових поколінь дізналися про долю видатного вченого, великої Людини, Громадянина, Патріота. Слід підкреслити, що наукові праці Янати та висловлені в них ідеї не втратили свого значення для сучасних фахівців з ботаніки, екології, заповідної справи, аграрної науки.

Навіть цей неповний перелік внеску професора О. А. Янати до скарбниці знань характеризує його життєдіяльність як шлях першопрохідця. Замовчування його діяльності як ученого й організатора науки протягом кількох десятиліть, примусове вилучення праць привернули нині увагу до нього самого, його соратників, їхньої наукової та громадської діяльності з боку ботаніків, екологів, істориків науки, бібліографів, науковців, журналістів. Перед нами відкрився життєвий і творчий шлях, вже схематично окреслений, цієї непересічної за продуктивністю праці людини, але постать О. А. Янати заслуговує на розгорнутий художній життєпис. Близько 300 праць, що розкривають різноманітні питання біологічної та сільськогосподарської науки, зокрема великі монографії, які ввійшли до золотого фонду української науки, написав Олександр Алоїзович за своє коротке життя. Прикро зазначати, але праці вченого, або хоча б частина з них, досі не перевидані. Тому долучитися до них ботаніку, екологу, дослідникові, викладачеві вищого закладу освіти, студентові не просто навіть у Києві, значно складніше — в обласних центрах, отож багато з цих праць залишаються поза увагою нащадків.

Уже в наш час деякі мікологи і ботаніки чи то через некомпетентність, чи то захищаючи певні теоретичні догми, вважали, що наявність у структурі Інституту ботаніки поряд з описовими флористичними, фітоценологічними чи мікологічними науковими інституціями ще й фізіологічних, цитологічних та ембріологічних підрозділів є начебто недоречною для розвитку класичної ботаніки і мікології. На щастя, корифеї нашої науки С. Навашин, О. Фомін і О. Яната завжди обстоювали позицію, що для гармонійного поступу фітобіології та мікології абсолютно необхідний розвиток досліджень у галузі експериментальної ботаніки. Саме в цих напрямках ботаніки українська наука отримала світове визнання завдяки відкриттям наукових шкіл Холодного, Любименка, Модилевського, Глеби та інших. Тепер фітодиверситологи і мікодиверситологи та систематики рослин і грибів мають зрозуміти, що слід сприйняти розвиткові в ботанічних установах саме тих наук, про які говорив О. А. Яната, тобто фізіології, анатомії та ембріології.

Особливо важлива роль ученого у концептуальному розв'язанні завдань флористики, зокрема прикладних її розділів (або «застосованої ботаніки» — за термінологією тих часів); визначенні першочергових завдань сільськогосподарських дослідних станцій у боротьбі з бур'янами; створенні

концепції біологічної освіти на всіх її ланках як підґрунтя розвитку аграрної науки, сільського господарства — основи поступу України; засад природоохоронної справи. Загальнонаукова значущість праць О.А. Янати неоціненна, зацікавленість у них вчених — аграріїв, фахівців з прикладної ботаніки, природоохоронців, агроекологів — величезна. Багато з цих праць уже давно стали бібліографічними раритетами, а деякі й досі існують у рукописах, чекаючи на публікацію.

Неабияке значення професор О.А. Яната надавав розвитку сільськогосподарської науки. Започатковуючи «Вісник сільськогосподарської науки», у першому його номері за 1922 рік професори С. Веселовський та О. Яната у статті «Від редакції» (с. 2) писали: «Для України розвиток сільськогосподарської науки — це єдина певна запорука безупинного поступу самого сільського господарства — основи народногосподарського життя нашої країни. І тому стан сільськогосподарської науки на Україні та її майбутнє — це питання широкого державного значення, що цікавлять не тільки самих діячів сільськогосподарської науки, але й значно ширші кола, або, принаймні, не можуть їх не цікавити». Трохи пізніше, у другому номері журналу, О.А. Яната у статті «До організованої сільськогосподарської наукової праці» (с. 52) підкреслював: «Тільки ж тоді, коли ми в нашій сільськогосподарській науці кинемо систему кустарництва, що не тільки панує ще по багатьох глухих кутках України, але й часом виявляється як «організаційна ідея», навіть у відповідальних діячів, і станемо на ґрунт свідомої, планомірної державної сільськогосподарської наукової праці, що спиралася б на максимальну самодіяльність і творчість місцевих установ і діячів, тільки тоді ми введемо нашу сільськогосподарську науку з того тісного закутку, у якому вона ще й досі перебуває на Україні. Тільки тоді ми її реально зв'яжемо з нашою сільськогосподарською дійсністю, і тільки тоді ми зробимо її могутнім чинником сільськогосподарського поступу. А сільськогосподарський поступ нашої країни — це її майбутнє!».

Понад 60 праць ученого тією чи іншою мірою стосуються вивчення бур'янів. Його діяльність у цій галузі виглядає досить гармонійною: від наукових досліджень з таксономії, систематики, складання «Флор» та «Визначників бур'янів», через контроль засміченості посівного матеріалу, суцільного вивчення забур'яненості посівів до намагань підвищити загальну екологічну освіту та аграрну культуру (наприклад, монографія

«Рослина та її життя», що витримала декілька видань). Сучасна система контролю сеgetальних бур'янів, що прийшла на зміну в усьому світі «інтегральній системі боротьби з бур'янами», спирається на агротехнічні, хімічні, біологічні заходи, проте неодмінною умовою успіху проголошує екологічні знання та просвіту населення. Саме так чинив професор О.А. Яната, коли у промові на першому Всеукраїнському ентофітопатологічному з'їзді у Харкові (1923) «Чергові завдання в боротьбі з бур'янами» окреслював роль дослідних сільськогосподарських станцій (Полтавської, Катеринославської, Харківської), наголошував на необхідності створення мережі контрольно-насіньневих станцій, ставив завдання суцільного дослідження забур'яненості полів за єдиною методикою тощо. Ці та інші ідеї вченого не є суто емпіричними, багато з них він випробував власною практикою. Наприклад, ще у 1914 році Олександр Алоїзович опублікував серію повідомлень про діяльність Контрольної насінневої станції Харківського товариства сільського господарства (заснована у 1906 р.), якою він завідував упродовж 1913–1915 років. Відомий український учений, фахівець з рослинництва М.М. Кулешов (1922), котрий замінив його у Харкові, писав: «...А.А. Яната (1913–1915)¹ сумел внести організацію и систему во все эти мало оформленные до него искания и надежды. Со времени А.А. Янаты внутренняя организация станции отливается в строгие формы: распорядок работ, формы бланков, записей, отчетности тщательно им продумываются и всем этим с очень небольшими изменениями станция пользуется до настоящего времени».

Ще в студентські роки О.А. Яната був ініціатором створення й активним учасником кількох науково-громадських організацій: Гурток натуралістів (1909–1911), Комісія обласного вивчення природи, Миколаївське товариство аматорів природи (1908) та Кримське товариство природознавців й аматорів природи (1911–1913). Серед тогочасних природознавчих і природоохоронних товариств України вони були найвідомішими, бо мали засновані О.А. Янатою науково-популярні журнали «Природа України», «Природа» (Миколаїв), «Записки Крымского общества естествоиспытателей и любителей природы». Хоча перша наукова публікація майбутнього вченого з'явилася у «Записках Киевского общества естествоиспытателей» (1909), у діяльності якого він брав активну участь,

¹ Роки, коли О.А. Яната завідував насінневою станцією (ред.)

перші узагальнення, програмні документи з природоохоронної тематики пов'язані з його працею в миколаївських і кримських організаціях та їхніх виданнях. У подальшому Олександр Алоїзович від пропаганди справи охорони природи перейшов до безпосередніх дій: він домігся створення Надморських заповідників. Але найвиразніше О.А. Яната як принциповий учений, який дбав про долю прийдешніх поколінь, постає у перипетіях становлення нині всесвітньо відомого біосферного заповідника «Асканія-Нова». У 1922 році він разом із професорами О.О. Браунером, Й.К. Пачоським, О.С. Федоровським і М.В. Шарлеманем працює у складі Асканійського комітету, а влітку 1925 року як член комісії президента ВУАН академіка В.І. Липського підготував наукові обґрунтування щодо організації заповідної справи в Асканії-Новій. На початку 1926 року було розроблено, а в 1927-му затверджено положення про заповідник «Чаплі» — так називали тоді Асканію-Нову («Доповідна записка про основи науково-операційного плану Першого степового заповідника УСРР «Чаплі», 1926; «Доповідь про стан господарства Державного степового заповідника «Чаплі», 1926). Документ було складено грамотно навіть із сучасних позицій ведення заповідної справи. Головними завданнями заповідника «Чаплі» визначено такі:

— зберігати і всебічно вивчати за планом цілинний південний трав'яний степ, його природу та виробничі сили сільськогосподарства найпосушливішої частини України;

— зберігати, вивчати й акліматизувати в умовах південного степу тварин і рослин степової смуги й особливо тих, що мають або можуть мати господарське і практичне значення.

Як бачимо, світова спільнота підхопила ідею О.А. Янати тільки в наш час, коли в 1995 році Севільська стратегія визначила серед поліфункціональності біосферних заповідників найважливішими три: охорону, функцію сприяння тривалому стабільному екологічному, економічному та соціальному розвитку й наукову. Біосферний заповідник за сучасних уявлень — це модель, на базі якої можна інтегрально узгодити економічні та соціальні аспекти природокористування з екологічними й природоохоронними. В такому інтегральному розумінні екологічних і соціально-економічних завдань біосферні резервати мають забезпечувати не лише «пасивну охорону» природних екосистем *in situ*, а й оптимізувати господарські екосистеми за зразком природних екологічних моделей, сприяти «активній охороні» й поліпшенню навколишнього

середовища. У контексті ідей сталого розвитку, які обстоює Україна, функція сталого розвитку біосферних резерватів (заповідників) набуває стратегічного значення.

Нині підкреслюють, що за 75 років радянської України розроблений професором О.А. Янатою та іншими план дій «Асканії-Нової» є найкращим державним документом щодо цього заповідника. Свого часу він дав змогу В.В. Станчинському створити Степовий інститут, а Асканію-Нову за кілька років перетворити на bastion світової екології. Взагалі 1926–1929 роки вважають «заповідним ренесансом» в Україні, й одним із найактивніших його діячів був, безперечно, професор О. А. Яната. Він по праву належить до блискучої плеяди науковців, які започаткували в Україні найцікавішу та найактуальнішу серед наук сьогодення — екологію.

Одним із ключових напрямів наукового доробку Олександра Алоїзовича є агроекологічний. Як інакше в контексті сучасної екологічної науки розглядати його нищівну критику надмірного розорювання земель у Донбасі, сумніви щодо масового розвитку вівчарства у цьому регіоні, аргументовані пропозиції зі створення заповідників на степових цілинах та охорони дикорослих рослин, так званих бур'янів («До проблеми соціалістичної реконструкції сільського господарства Донбасу», 1932). Повністю спираються на агроекологічні ідеї розробки вченого щодо луківництва на Кримській яйлі («Яйла», 1931). Схему традиційного використання яйли за номадним пасовищним типом, що протягом багатьох років практикували кримські татари, О.А. Яната проаналізував у низці статей («Яйла тепер и в будущем», 1914; «К вопросу о настоящей и будущей системе хозяйства на Крымской Яйле», 1915; «Яйла», 1931). Переваги цієї системи полягають у комплексному використанні трав'янистих угруповань яйли як пасовищ із кошарами, що дає змогу отримувати цінну продукцію (молоко, сири, м'ясо), вовну, а також перегній для інтенсивних культур Південного берега Криму. Але номадний тип вівчарства призвів до виснаження трав'янистих угруповань яйли. О.А. Яната пропонував замінити вівчарство на луківництво. Для розробки цього переходу та відновлення рослинного покриву було створено дослідну станцію луківництва на Ай-Петринській яйлі. Вчений підкреслював, що «для содействия населению в усвоении новых приемов хозяйствования и облегчения их проведения должен быть принят ряд мероприятий показательного характера, а также мероприя-

тий по удешевленню снабження населення необхідним для нової системи господарювання інвентарем, семенами і т.д., по содействию ему в сбыте продуктів нової системи господарства, в оборотном капиталі для переходу від екстенсивного господарства до більш інтенсивного в формі кредиту і т.д.» («К вопросу о настоящей и будущей системе хозяйства на Крымской Яйле». — 1915. — С. 198). Саме для порозуміння з кримсько-татарським населенням, традиційне господарювання якого в ті часи тісно пов'язувалося з яйлою, доказів переваг такого переходу та його неодмінних умов працю вченого «Яйла теперь и в будущем» (1914) поряд з російським (Сімферопольським) виданням надруковано у Бахчисарай татарською мовою.

О.А. Яната був дуже різнобічним ученим-ботаніком. Його наукові інтереси сягали як традиційних морфології, систематики, флорогенетики тощо, так і фізіології, ембріології та прикладної ботаніки. З питань флористики, зокрема, вчений мав понад 100 публікацій, з яких класичною є «Флора степи Мелитопольского и юго-западной части Днепровского уездов Таврической губернии» (1913). Олександр Алоїзович задумав, спланував і розпочав видання «Флори України», яке побачило світ за його редакцією в 1931 році.

Для нас, ботаніків, і сьогодні має важливе значення програмна стаття О.А. Янати «До чергових завдань та перспектив ботаніки в Україні» (1921), опублікована в першому номері «Українського ботанічного журналу» (повторно в 1996. — Т. 53. — № 4. — С. 407).

Завершуючи згадану статтю, датовану 3 червня 1920 року, автор писав: «Скрізь, отже, де тільки глянемо оком, бачимо, як мало, а то й нічого не зроблено на Україні в тих чи інших галяузях чистої та застосованої ботаніки; і скрізь бачимо, як постають все нові завдання, як все поширюються перспективи праці... Життя рішуче ставить перед нами всі схематично накреслені вище завдання, і ми не можемо відмовлятися, в міру нашої сили та змоги, розв'язувати їх. Єдиний же шлях, що веде до того, — це об'єднати всі ботанічні сили України, організувати та зробити планомірною їх спільну працю». «Хай же наше об'єднання, — продовжував О.А. Яната, — стане нашим найближчим лозунгом, хай сприятиме йому «Український ботанічний журнал» та Ботанічна секція Українського Наукового Товариства, і хай же їх праця знайде щирі прихильність та щирі підмоги всіх ботаніків України».

Зрозуміло, за 90 років після виходу в світ процитованої статті О.А. Янати ботанікам України вдалося багато зробити в галузі систематики, флористики, географії рослин та геоботаніки. Зокрема, видано 12-томну «Флору України», започатковано 40-томну «Флору грибів України», визначники спорових і вищих рослин, 4-томну «Рослинність України», розгорнуто дослідження фіторізноманітності, процесів синантропізації флори, загальних закономірностей поширення, ценотичної організації, видового складу, структури, біологічної продуктивності, класифікації, районування та охорони рослинних угруповань луків, боліт, степів і лісів України.

Завдання і прогнози О.А. Янати ще досі не реалізовані. На мій погляд, геоботанікам стануть у пригоді наукові ідеї вченого про «дуже цікаві й важливі процеси боротьби двох могутніх формацій — лісу та степу». Або «про цікаві й важливі для науки та практики процеси боротьби степової флори з руйнацьким впливом людини, процеси боротьби між степовою флорою та бур'янами, процеси поновлення степу і т. ін.». Усі ці проблеми, ясна річ, певною мірою вивчаються, але радикальних заходів, особливо у зв'язку з необхідністю скорочення розораності Степу і Лісостепу, наші вчені не запропонували. Це стосується і таких пропозицій О.А. Янати, як потреба «науково з'ясувати вплив на луки й болота різних меліоративних та господарських заходів у конкретних умовах та використання нашої природної флори луків та боліт і збагачення асортименту культурних кормових рослин України».

На моє глибоке переконання, Інституту ботаніки і бюро Відділення загальної біології НАН України слід всебічно і глибоко осмислити та усвідомити й ідеї О. Янати про розбудову інституцій, необхідних для здійснення досліджень з усіх актуальних проблем ботаніки та мікології. Вважаю прикрим недоліком в організації та координації фундаментальних наук в НАН України відсутність у нас не тільки відповідних інститутів, а й навіть академічної лабораторії чи наукового відділу, які би розробляли проблеми степознавства, болотознавства, ботанічного ресурсознавства, культурної флори. Олександр Алоїзович про все це говорив, писав, дбав у найважчі для України часи. Ось чому я впевнений, що які би негаразди, кризові явища, економічні труднощі не спіткали Україну, уряд і Національна академія наук не повинні допускати регрес ботанічної науки, її занепад. Навпаки, я сподіваюся і вірю, що найближчими роками наша держава забезпечить значне

розширення досліджень у галузях мікології, фітоценології, екології, флористики й систематики нижчих і вищих рослин, фіто- і мікотехнологій, фітогормонології, фітохімії. Про це ще на початку ХХ ст. мріяв професор О.А. Яната, як мріяв він і про розквіт аграрної науки. Я повною мірою усвідомлюю, що велика Україна неможлива без великої науки. А значить, у найближчі роки ми очікуємо розквіту ботаніки — цієї прадавньої, доброї, красивої і духовної науки, яка збагачує кожен народ, надає сили для життя, дбає про збереження нашого спільного дому — планети Земля.

Якщо О.А. Яната вірив у велике майбутнє української ботаніки, то нинішнє покоління фітологів впевнене, що в Україні є сили і потенціал, які здатні рішуче змінити її економічне становище. Держава, її прогресивні лідери, науково-управлінські структури, видатні вчені добре розуміють, що без науки її надійне, стабільне і благополучне існування неможливе. Олександр Алоїзович Яната передбачав, що ботаніка в Україні житиме і розвиватиметься. Історичний досвід переконує: так воно і буде.

Подальший розвиток ботаніки завжди спиратиметься на досягнення попередніх поколінь. Серед наших попередників — О.А. Яната, ім'я якого наснажуватиме нові й нові покоління фітологів на звершення, відкриття, служіння науці й Батьківщині. Ми маємо не лише пам'ятати великого вченого, а й плідно використати всю його спадщину: ідеї, підходи, плани, прогнози. Передусім необхідно видати збірку його найцінніших праць.

У наш час, коли цинізм і втрата етичних та моральних норм масово поширюються в суспільстві, О.А. Яната є високим взірцем моралі і чистого сумління. Він був яскравою, світлою і дуже мужньою людиною. Чех за походженням, в анкеті писав: «українець (з чехів)» і був українським патріотом, поважав і з ризиком для власного життя обстоював інтереси кримських татар. Хай же ця Людина світового виміру завжди пам'ятають і наслідують українські ботаніки.

*Український ботанічний журнал. — 2010. —
Т. 67. — № 2. — С. 163–171.*

Страницы из жизни профессора Янаты

Стариков И. М.

Огонь жадно набрасывался на высушенную траву. Желтые стебли растений, которые за жаркие дни южного лета пропитались солнцем, сейчас безвольно застыли. И с молчаливой обреченностью наблюдали, как безжалостное пламя раздутого человеком пожара пожирает все вокруг, мудро возделанное природой. Языки огня, которые колыхались ветром, походили на красные знамена мчавшейся в атаку конницы...

Полевые мыши и суслики, выгнанные из своих нор взбунтовавшимся пожаром, испугано озирались. Потеряв привычные ориентиры, бежали вначале то в одну сторону, то в другую. И повсюду натыкались на подступающее пламя. Опять круто поворачивали. И вновь их обдавало накатывающимся жаром. Эти комочки жизни застывали в полной растерянности. Они громко пищали, когда безжалостный огонь набрасывался на их вздыбленную от смертельного страха серую шерсть...

Зеленые кузнечики сильно стрекотали, высоко выпрыгивали из травы. И как безумные опять бросались для спасения в дымящиеся растения.

А те с молчаливой тревогой оставались на месте. Корни крепко привязали их к родному гнезду. Они не могли бежать и обреченно ожидали своей участи...

Вот такое же непонимание происходящего и мучавшие вопросы, мелькнуло в голове профессора Александра Янаты, метали из стороны в сторону его самого в годы революционной молодости. Тайные студенческие кружки в Пулявском сельскохозяйственном институте, которые боролись за независимость Польши. Руководство социал-демократической фракцией в Киевском политехническом институте. Вместе с большевиками борьба за передачу царской власти Государственной думе. Арест на киевском вокзале с революционными листовками и два месяца отсидки в тюрьме на Лукьяновке...

Горькое разочарование политикой социал-демократов за их ограниченность в обеспечении национальной независимости народам России. Такое, понимал Яната, приведет к стремлению окраин страны получить полную административную свободу и построить свою независимую государственность. А большевики боролись с царизмом под лозунгом объединения пролетариев всех стран. Он же уже тогда

засомневался: разве бедность людей сплачивает? Она делает их лишь завистливыми, готовыми, как это пламя, уничтожать все вокруг. Человека обогащает только понимание уникальности всего сущего на Земле. Каждого растения, животного и тем более — любого, даже самого малочисленного народа с его неповторимым языком, бытом...

Такие мысли и прибили его в секретари яростно говорливого Симона Петлюры. Но Яната быстро разобрался, что тому дороги не национальные свободы, а собственная власть. Тот безжалостно затаптывал однопартийцев, затенявших его личность. Поэтому Александр разочаровался в политике и с головой окунулся в природоведческие науки... А ботаника окончательно убедила: мир сохраняет разнообразие...

Профессор с болью смотрел, как трава, бурьяны, цветы — все многообразие этого удивительного клочка украинской степи — гибли под безжалостным напором огня. Хотя среди них было много таких, которые занесены в красную книгу природы. Для него все эти кустики и растения являлись живыми существами. Ученый знал историю каждой травинки, запросто мог назвать ее не только народным, но и латинским именем...

Вон его любимый южный ревень — *Rheum australe* — даже сейчас гордо возвышается над всем травяным покровом. Под его толстыми мясистыми листьями прячутся собратья поменьше и послабее. С разных сторон выглядывают золотистые бархатцы. Великий Карл Линей назвал их божественными — *Tagetes* — в честь этрусского бога. А украинцы окрестили чернобривцами. Их желтые цветки, отороченные густой чернотой, похожи на подкрашенные лица молодых. Но сейчас их желтизна кажется ему раскаленной от подступившего пламени...

Александра Алоизовича командировали в составе комиссии академии наук Украинской республики в Асканию-Новую для разработки рекомендаций по сохранению заповедника. Яната был не только инициатором, но и мотором экспедиции. Сам пробил идею такой инспекторской проверки. Он же водил всю небольшую делегацию украинских ученых-аграрников, сохранившихся после революции, по самым глухим местам Аскании — островка нетронутой природы. Показывал, как с трудом она выживает от подступающих с разных сторон заводов, карьеров, пашен и социальных нововведений в сельском хозяйстве. Сейчас их группа стала случайным свидетелем, как с помощью поджогов местные жители недавно

организованного здесь совхоза внедряют новый метод борьбы с сорняками и быстрого освоения целинных земель...

В этой поездке Яната еще раз убедился в необходимости срочного спасения заповедного уголка страны. Ведь украинские селяне и аграрная наука все еще не могут придти в себя после безжалостного пламени революции, которая вспыхнула от большевистской «Искры»...

А поведение многих его сослуживцев и ученых из Харьковского сельскохозяйственного института и Киевского ботанического сада, вспугнутых новой политикой партии по сплошной коллективизации села, напоминало ему эти же растения и степную живность, застигнутых врасплох неуправляемым пламенем... Конечно же, нужно не торопиться с повсеместными преобразованиями, а с внимательной бережливостью относиться к природе...

Когда он перед сном в одиночном номере гостевого здания заповедника прилег на постель, к его изголовью сразу же опять подступило все увиденное и передуманное за пролетевший день в удивительном уголке южной степи, который оставил потомкам после себя обрусевший немец Фридрих Фальц-Фейн...

Перед глазами долго стояли два увиденных в степи розовых фламинго. На тонких и длинных, как у балерин, ногах они замерли, словно в каком-то па, чтобы дать возможность приехавшим зрителям полюбоваться своим оперением. Потом для большей грациозности по очереди поднимали по одной ноге. Красные перепонки их лап походили на пуанты...

Недалеко задумчиво прохаживался громадный бизон. Он упрямо изогнул волосатую шею, будто старался вникнуть и разобраться, что же принесут ему и его родственникам перемены, нагрязнувшие в заповедный край...

Здесь, думалось профессору, может быть, даже в этой комнате, где он, Яната, собирается сейчас спать, десять лет назад побывал российский император Николай второй. Тот, за свержение которого он боролся с юности... Оказывается, самодержавец сумел по заслугам оценить созданное его подданным. Проезжал по Югу страны и в нарушение дворцового этикета остановился на ночевку в частном доме немца, осмотрел все заказники, построенные Фридрихом за свой счет, и присвоил чужестранцу титул русского дворянина... Почему же страна, в которой к власти пришел народ, равнодушно наблюдает, как хиреет бесценное наследие...

В ночной тишине Александр Алоизович неторопливо размышлял об удивительных круговоротах человеческой жизни и тех крутых переменах, которые он успел натворить в собственной биографии...

Потом сознание, разомлевшее от накопленной за день усталости и тишины, неторопливо перевернуло страничку памяти...

–2–

Яната увидел себя в Николаеве. Родной город обнимали две большие ласковые речки: Южный Бут и Ингул. Его жители при общении безмятежно плескались в стихии тоже двух языков — украинского и русского. А подпитывали эти языковые речки чистые родники еврейского, болгарского и польского говора. Для Александра Алоизовича такое значило многое. Не только потому, что его ухо оказалось с детства чутким на музыку и содержание слова. В их роду причудливо переплелись разные национальности и языки. Отец был чехом, активно боролся с австро-венгерской монархией за национальную независимость своей маленькой страны, и ему пришлось уехать в Россию от преследований за революционно-освободительную деятельность. Осел он на юге Украины, женился на украинке, в роду которой тоже перемешалась и немецкая, и молдавская кровь. Поэтому на анкетные вопросы о национальности Яната всегда писал — «украинец из чехов...». И любил повторять: «Від привозного насіння врожай кращій»...

И действительно, молодой Александр легко закончил в Николаеве реальное училище и одновременно поступил сразу в два вуза. В Новоалександровский институт сельского хозяйства и лесничества, который открылся на территории Польши, и на агрономическое отделение Киевского политехнического института. От отца Александру передалась страсть к изучению растительного мира, аграрной науке и небезразличие к общественной жизни. Еще в Николаеве он обходил все окрестности, собирал гербарии и составлял описания различных растений и животных, которые степному жаркому краю южного Прибужья удалось все же сберечь. Создал общество любителей природы, возглавил санитарно-революционную организацию РСДРП и начал выпускать легальную газету этой партии.

Постоянная близость и интерес к флоре и фауне, желание лучше понять происходящее в родном городе приоткрыло Александру многое. Два неисчерпаемых мира испокон веков

Буфет в Лисках м. Николаева, початок XX ст.

существуют на Земле — животных и растений. Какой из них сложнее, старше и совершенней — трудно сказать... Так всякий раз думал Александр, изучая свою очередную растительную находку или разбирая городские события...

Когда в девятьсот пятом году в Николаеве начались погромы, в их доме спряталась семья детского врача, жившего на соседней улице. Черносотенцы, обходявшие каждый квартал, заглянули и к Янатам. Александр успел увести соседей в погреб, и, чтобы они не боялись, он тоже остался с немолодым доктором, его женой и тремя их детишками. У соседа на переносице сидели очки в золотой оправе. Словно маленькая бабочка расправила крылья. Если дети начинали плакать или громко говорить, доктор испугано поворачивал к ним голову, прикладывая палец к губам. Сквозь доски пола были слышны громкие голоса и матюки вошедших. Когда все стихло, сосед виновато произнес:

— Ну, что я вам, молодой человек, на все это могу сказать... Таких людей нужно лечить и прощать... Это же тоже наши дети... И наша страна...

Именно тогда взрослеющий Яната отчетливо понял, что родина — это не то место, где появились на свет твои предки или ты сам. Родная земля — это тот край, к которому человек прикипает душой.

А его душа к тому времени уже пропиталась Украиной. В ее благополучии, которое может дать народу только развитие природоведения и агрономии, ему виделся и смысл собственной жизни.

Он уже твердо знал: есть два условия, при которых человек не превращается в животное. Когда он живет большой идеей, ради которой может пожертвовать и самой жизнью. И если ему повезет встретить свою вторую половинку, которая отзовется таким же головокружительным и вдохновляющим чувством...

В жизни ему здорово повезло. У него есть и такая идея, и, как говорят украинцы, «поталанило» встретить Наталью. К его сердцу прильнуло это теплое украинское словечко, которое точно отражало смысл их отношений с женой. Она стала не только любимой женщиной, но и незаменимой помощницей, соратницей по научным делам, разделяла все его взгляды. Даже сама начала всерьез изучать лекарственные травы Левобережной Украины. А недавнее появление дочери еще больше сроднило их души. Александру вспомнился недавний разговор с женой. Она по телефону ему сообщила, что их малютка вже почала булькотити...

— Что-что? — сразу не понял он.

— Та ничего страшного, наш ребенок залепетал, — перешла Наталья на русский, уловив беспокойство в тоне голоса мужа...

А он про себя отметил, как совсем по-другому и не так точно передает происшедшее родственный язык... Украинское словечко *булькотити* даже в своем звучании чудесно воспроизводит бормотание ребенка. И сколько таких удивительных лексических изюминок он уже отыскал в украинской мове...

Вот украинцы маленького ребенка, еще не научившегося произносить даже слога, называют немовля, а на русском про него говорят — младенец. Они такое слово у римлян подобрали. Там новую траву младенческой называют. На латинском — *Phlomis*. А украинцы не поленились и свое слово придумали. Немовля о малом ребенке — выходит точнее... Таких словесных жемчужин в каждом языке собрать можно множество. Только бы не лениться...

Уже почти засыпая, Яната подумал — как много общего между миром слов и растений. Часто те и другие вроде от одного корня растут, а у каждого своя особинка и оттенок...

Ему захотелось быстрее вернуться домой, чтобы услышать лепетание дочери, засесть в своем кабинете за рукопись давно начатой монографии «Українська ботанічна термінологія». Она закрепит в памяти ученых не только удивительное многообразие украинского растительного мира, но и поразительную точность и образность его отражения украинским языком. Все то, что он еще раз почувствовал и продумал во время своих полевых наблюдений на землях заповедника. И навалившийся сон накрыл его блаженством скорого счастья.

— 3 —

Александр Алоизович не раз удивлялся, как быстро чиновники рабоче-крестьянской власти перенимают опыт своих предшественников. Прошло две недели, как он направил председателю сельскохозяйственного научного комитета при Народном комиссариате земледелия отчет и рекомендации по поездке в Асканию-Нову. Но из Наркомзема — ни гугу. Яната понял, что если не пошевелить начальство, то его докладная может зараста паутиной в каком-нибудь канцелярском столе.

Снял телефонную трубку, попросил дежурную на коммутаторе соединить с Председателем, чтобы выяснить, может ли тот его принять. В ответ услышал привычное:

— Нет вопросов...

Это выражение было любимым у Председателя. Поэтому за глаза в узком кругу ученые называли своего начальника счастливым человеком. К назначенному времени Яната вошел в приемную. Секретарша попросила немного подождать, и Александр отметил, как постепенно обустроиваются управленцы власти Советов. Вместо примитивной армейско-крестьянской обстановки первых послереволюционных лет наркоматовские приемные и кабинеты заполняются солидной мебелью. Дубеют, говорили ученые, улыбаясь...

— Можно? — переспросил на всякий случай Александр, приоткрывая массивную дверь после приглашения секретарши.

— Нет вопросов, заходи... Даже хорошо, что явился... Приживайся, ты мне нужен как раз...

Председатель похлопал рукой по папке с докладной Янаты, которая лежала у него на столе. Внимательно посмотрел на него и после паузы заговорил:

— Яната, не понимаю тебя... Ты же агроном и должен погоду хорошо чувствовать... А что у тебя здесь, — он придвинул папку к себе.

*Олександр Алоїзович Яната
в останні роки життя перед
арештом*

Еще не догадываясь, чем вызвано такое вступление, Александр поправил:

— Ну, если по образованию и научным интересам, то я скорее ботаник...

— Не притворяйся наивненьким... Ты постановления ВЦИКа читаешь?... Партия борется с голодом, стремится поднять урожайность, начала коллективизацию... Ищет деньги на индустриализацию

страны, а ты разводишь интеллигентные нюни про сохранение диких цветочков и этих разных фламингов...

— Но земля рожает не по постановлениям ВЦК и наркоматов... Нельзя поднять урожайность, если не сберечь природу...

— Природой нужно управлять ради интересов пролетариата, а не оберегать ее девственность... Она не девушка... У тебя тут все обрисовано в черном свете, — он постучал ладонью по папке... Разве можно представлять такой документ в Москву?... Да еще на украинском языке... Ты что, плохо владеешь русским?...

— Но я же писал для руководства нашей республики...

— Нет вопросов... Тогда сам переведи все на русский... Не ищи проблем на свою голову... Вот поднимем село, возьмемся и за твою Асканию...

Яната хотел возразить, что заповедник не его, но промолчал. Душу отвел в статью, подготовленной для академического журнала «Вестник природоведения». В ней он доказывал, что первоочередная и неотложная задача ученых-аграрников — не покорять, а сберечь природу. Особенно ее нетронутые участки. Иначе природоведение не сможет выполнить своей главной задачи — разработать научно обоснованные рекомендации по развитию продуктивных сил Украины.

Наталья прочла статью еще в рукописи. Тяжело вздохнула:

— Милый, ты надеешься достучаться к власти?...

Он упрямо кивнул:

— Наталко, я же тебе говорил: сформулированная мысль не исчезает. Она, поверь мне, материализуется в нашем мире и уже не может исчезнуть...

Жена улыбнулась, ответила на украинском:

— Моя велика дитина... — и поцеловала его в лоб, как ребенка.

Статью долго не хотели публиковать. Она вышла только через два года. А Яната радовался, что материал за это время не потерял актуальность. Скорее наоборот, приобрел еще большую злободневность.

— 4 —

Керосиновая лампа то чутьчку прибавляла яркости, то опять сникала. Казалось, что темнота барака, как и спящие в нем люди, дышит вместе с ними. Яната сидел рядом с дежурным охранником и, пользуясь свободным временем, приводил в порядок гербарий и записи своих наблюдений об особенностях растительного мира Северного края. Охранник тоже был украинцем, с Черкащины, даже фамилию имел бахчевую — Кавун. По географическим размерам страны Советов считал Янату земляком и разрешал ему по ночам сидеть рядом, возле своего освещенного столика. Частенько с интересом рассматривал листки растений, остатки мхов, собранные профессором. Заглядывал в карточки, которые тот перебирал, читал внесенные им записи и задавал вопросы. Особенно Кавуна заинтересовал симбиоз растений, изучавшийся Александром на примере северных мхов и грибов. Когда Яната объяснил ему сущность явления, то, как соединяются вместе разные виды флоры и таким образом могут годами жить сообща, подпитывая друг друга или незаметно обирая соседа, охранник восхищенно произнес:

— Ти диви, все наче в наших людей...

Яната и сам удивлялся тому, как мир растений порой очень похоже копирует происходящее у людей, когда одни существуют за счет других... А что может твориться в обществе под воздействием социального симбиоза, за время следствия и пребывания в лагере профессор знал теперь хорошо.

На допросах у него выбили признание в причастности к организациям украинских националистов. В газетных и журнальных статьях даже недавние сослуживцы обзывали кулацко-петлюровским адвокатом...

Днем Яната узнал, что часть заключенных их лагеря начальство получило команду переправить этапом на Дальний Восток. Там под Магаданом начали строительство новой железнодорожной ветки, которую по пятилетнему плану наме-

чалось ввести в строй в ближайшее время. От конечной железнодорожной станции до нового места лагеря предстояло пройти пешком по тайге километров двадцать. Профессор понимал, что вряд ли осилит такую дорогу со своими больными ногами, легкими и шалящим сердцем. Поэтому перед вечером полелся на прием к начальнику лагеря.

— Гражданин начальник... Не дойду я до лагеря... Силы кончаются...

Яната почти задохнулся. Не только от боли. Пожалуй, первый раз в своей жизни он просил о снисхождении.

Начальник глянул на изможденное, даже по лагерным меркам, лицо осужденного:

— Все вы болеете, когда нужно на советскую власть поработать...

Но после паузы скомандовал конвойному:

— Отведи к нашему коновалу... Скажи, пусть осмотрит... И справку чтоб выписал, какую положено...

Оказалось, у лагерного врача на переносице тоже примостилось пенсне, совсем такое же, как у давнего николаевского соседа. Только без золотой оправы. Тот попросил Александра открыть рот. Заглянул в него, подавил на язык плоской никелированной железкой.

— На что жалуетесь? — поинтересовался эскулап.

— Нам жаловаться не положено, — ответил Яната...

За пять лет пребывания в Соловках он усвоил лагерные порядки и то, как реагирует начальство на всякие жалобы... Привык ко многому... Как сказал когда-то николаевский доктор-сосед, все они наши дети... Поэтому изложил жалобу просто:

— В груди болит...

Врач задрал Янате рубашку, узенький конец стетоскопа приложил к своему уху, а широкий приставил к его груди:

— Дышите поглубже...

Потом попросил повернуться к нему спиной. После нескольких вдохов и выдохов развернул его в прежнее положение. Отложил инструмент и начал писать справку. По опыту прежних медосмотров в НКВД, по тому, как врач опустил глаза, встретив его спрашивающий взгляд, Яната понял, что тот напишет так, как ему приказывают...

И действительно, эскулап четко вывел: «Здоров», поставил длинную завитушку подписи и отдал бумажку конвойному...

Поэтому Яната и торопился перед дорогой записать последние мысли и наблюдения. Старательно сложил картотеку

и гербарии в деревянный ящик. Попросил у дежурного нож, пересиливая колючку боли в сердце, на стенке ящика вырезал: «Флора и фауна Соловецких островов».

Чтобы заполнить оставшееся до подъема время, решил написать перед отъездом письмо Наталье. Сообщил, что срок ему почему-то продлили и сейчас их перевозят в другой лагерь. Поэтому следующее послание к ней придет уже с нового места. Пусть не волнуется и не ждет его весточек скоро, говорят, лагерь — на Дальнем Востоке. В конце он жене приписал, какое большое счастье — через пятьдесят лет жизни признаться самой близкой женщине, что она была у тебя единственной... И еще — быть твердо уверенным, что любимая не бросит, доведет до конца начатое ими общее дело, которое уже так много лет составляет смысл их бытия...

— 5 —

Через несколько месяцев по дороге к новому лагерю Александр Алоизович Яната умер. Его ящик с записями, гербариями и последним письмом в мае 1938 года сожгли в Магаданской тайге. Но, как и все великие ученые, Яната оказался провидцем. Через тридцать пять лет после реабилитации Александра вышла монография «Украинские народные растения». Материалы к ней Наталья начала собирать еще в Украине. В предисловии значилось: «Посвящаю эту работу памяти моего мужа Александра Янаты, одного из основоположников украинской ботанической науки и терминологии».

Выстраданная книга увидела свет не в родном городе профессора. И даже не в Украине. Видно, жизнь причудливо, на свой лад, вымещивает сюжеты...

Через много лет в том же городе Николаеве, где на свет появился Яната, другой профессор в местном институте принимал экзамен у будущих педагогов. Последним, когда преподаватель уже собирался уходить, в аудиторию заглянул художавый высокий парень.

— Хорошо, что успел, — начал он сходу. — Можно брать билет, или так будете спрашивать?...

Лицо вошедшего профессору показалось незнакомым. Он выяснил у студента фамилию, заглянул в журнал учета практических занятий. Там против нее почти вся строка была заполнена буквами «Н». Значит, занятия посещал не густо...

— Давайте лучше мы побеседуем, — предложил профессор.

Вошедший довольно кивнул. Уже через несколько минут педагогу стало ясно, кто перед ним. У молодого человека громадные прогалины в знаниях по его предмету, но парень он думающий, мыслит оригинально. Ставить посредственную отметку такому — жалко. Тем более на своих лекциях многократно повторял слушателям: отметка должна носить комплексный характер и отражать не только уровень формальных знаний учащихся...

Поэтому и поинтересовался, почему парень редко бывал на занятиях, чем объясняются прорехи в знаниях курса.

Тот помялся и после паузы пояснил... В последнее время увлекся... ботаникой. Даже начал подрабатывать на областной станции юннатов...

Профессор хмыкнул: недавно друг рассказал ему о трагической судьбе их земляка, профессоре Янате, про которого до этого он ничего и не слышал. Несколько дней после того разговора ковырялся в интернете, выискивал информацию о том ученом и земляке...

Но по опыту профессор знал хорошо: современная молодежь, как говорят они сами, может и лапшу на уши навесить... Поэтому и спросил, а кто же такой Яната, и что известно о нем...

После услышанного заявил:

— Вы знаете, а я вам поставлю даже не хорошо, а — отлично...

Уловил в глазах студента радостный всполох и добавил:

— За Янату...

И они оба, уже как друзья, улыгнулись друг другу.

Рідне Прибужжя. — 2011. — 13 серпня, 16 серпня

Олександр Алоїзович Яната

Горбуров Є. Г., Горбуров К. Є.

Олександр Алоїзович Яната народився 28 травня 1888 року в Миколаєві в сім'ї садівника Алоїза Янати та Марії Форшман.

Батько на все життя навчив сина любити природу, адже він сам довго служив садівником у Бесарабії, на Кавказі, в Одесі. І в Миколаєві голова родини завів невелике садове господарство.

Сашкове дитинство промайнуло в Миколаєві та в селі Крюківка Одеського повіту. А навчання — у приватній підготовчій школі і в реальному училищі. З перших шкільних років він свідомо та серйозно зацікавився спочатку ентомологією, а врешті — ботанікою. Спостереження шкільних років дали великі систематичні ентомологічні та ботанічні колекції, на основі яких надруковані його перші наукові праці: «Нові дані про флору околиць м. Миколаєва» (1909), «Фауна метеликів околиць м. Миколаєва», «Нові рослини для околиць міста Миколаєва» (1910), «Програма ботанічних екскурсій в околицях м. Миколаєва» (1911), «Фенологічна характеристика рослинних формацій околиць м. Миколаєва Херсонської губернії» (1914) тощо.

Вступивши одночасно до Новоолександрійського інституту лісівництва та на агрономічний відділ Київського політехнічного інституту, він остаточно визначився з місцем навчання та переїхав до Києва. Студентські роки провів у Київському політехнічному інституті, використовуючи можливість опрацьовувати матеріали своїх дослідів, що були проведені в Миколаєві.

Під час навчання у Києві Олександр досить часто найжджав до Миколаєва та продовжував свої досліді: він збирав гербарій, займався обстеженням фауни комах околиць Миколаєва, вивчав флору околиць міста.

У 1906 році, під час навчання в Київському політехнічному інституті, створює студентський гурток природознавців. А влітку 1907-го, під час екскурсій околицями Миколаєва, у Олександра Янати та його товаришів виникла думка про організацію в місті Товариства любителів природи. Метою майбутнього товариства мало бути:

- вивчення краю в природничо-історичному відношенні;
- популяризація природничо-історичних знань;
- збудження інтересу й любові до природи взагалі;
- сприяння школам у викладанні природознавства.

Після закінчення Київського політехнічного інституту працював агрономом в Криму та Харкові.

Ще в студентські роки разом з П. В. Кричевським і О. П. Сапожниковим створена науково-громадська організація — Миколаївське товариство любителів природи (1908–1917 рр.), де керує організацією природоохоронної діяльності, розробляє програми екскурсій.

Це товариство стало єдиним на всю губернію місцевим товариством, а тому повинно було взяти на себе роль товариства губерньського, котре ставило своєю метою вивчення природи всієї губернії, як і популяризацію в ній знань по природі. У планах товариства було налагодження зв'язків з рядом дослідників Одеського університету, Новоросійського товариства дослідників природи і природничо-історичного музею Херсонського губерньського земства.

У Миколаєві Товариство любителів природи організовувало продаж декоративних риб, кормів для риб, водяних рослин. В Аркасівському сквері перед деревами були поставлені таблички з їх російськими та латинськими назвами, організовувалась безпрограшна лотерея; на міських гуляннях демонстрували кінематографічні картини з природознавства.

На першій весняній виставці 1913 року О.А. Яната та О.С. Дойч виставили колекцію лікарських трав околиць Миколаєва з їх назвами та описом властивостей.

Під час лекцій та екскурсій для молоді, організовуючи виставки, постійний музей та практичні заняття, товариство різними шляхами намагалося сіяти серед молоді це насіння зацікавленості природою, любові до рослин та тварин.

Після закінчення інституту О.А. Яната досліджував природу різних регіонів України, займався викладацькою діяльністю.

Олександр Алоїзович як послідовний демократ відстоював право вживати українську мову в науковій і популярній літературі, лекціях для селян, за що зазнавав переслідувань від адміністрації і цькування у прайв пресі.

Та, незважаючи на це, О.А. Яната шукав шляхи до видання своїх праць українською мовою. 1911 року він разом з дружиною Наталею Осадчою опублікував статтю з ботаніки в єдиному на той час українському науковому виданні на східній Україні — «Збірнику природничо-технічної секції» Українського наукового товариства в Києві. Кілька праць, зокрема «Українську ботанічну номенклатуру», Яната підготував спільно зі своєю дружиною Н. Осадчою, але, на жаль, ця праця не була видана.

Популярну працю «Яйла тепер і в майбутньому» видав і в перекладі татарською мовою для кращого розуміння справи місцевим населенням Криму.

У 1915-му Яната виступив з просвітницькими ідеями, які є актуальними і в наш час.

Перші роки самостійної праці Янати минають у Криму, де він організовує наукове обстеження флори, засновує сільськогосподарську дослідну станцію; гаряче обстоює необхідність видання в Криму літератури українською мовою, а для татарського населення — його рідною мовою.

Але, як повелося віддавна, Янату звинуватили в «українськомую сепаратизмі», і вчений змушений покинути Крим. 1913 р. він переїздить до Харкова. Під час національно-визвольних змагань 1917 року Яната стає секретарем Революційного українського комітету Західного фронту, який очолив Симон Петлюра, бере участь у виданні робітничої газети українських соціал-демократів «Слово». Проте згодом Олександр Алоїзович відходить від політики, і навіть коли Петлюра в 1919 р. пропонує йому портфель міністра культури Української Народної Республіки, він відмовляється.

О. Яната повністю присвячує себе науці, зокрема її організації в Україні. З 1918 р. він — один з фундаторів та керівників сільськогосподарського комітету України при Наркомземі, організовує та редагує журнал «Вісник сільськогосподарської науки», а пізніше — й «Український ботанічний журнал», засновує ботанічну секцію Українського наукового товариства, яка згодом вливається до системи академічних установ. Протягом 1918–1920 рр. О. Яната працював професором ботаніки спочатку Українського педагогічного інституту, потім — Харківського сільськогосподарського інституту. Особливий слід учений залишив у царині екології: він один із засновників заповідників у Конча-Заспі та Каневі; його зусиллями вдалося порятувати від розорювання Хомутівський степ. Разом з М. Шарлеманем та І. Пачоським він розгорнув наукову роботу у заповіднику Асканія-Нова, заснованому у 1883 р. німецьким колоністом Фальц-Фейном. Згодом цей ботанічний парк оголосили державним заповідником.

З 1928 року в Києві викладав в Київському державному університеті і був секретарем Українського наукового товариства і одним із засновників «Українського тематичного журналу». З 1928 року став вченим секретарем сільськогосподарського наукового комітету України, керував його ботанічної секцією і редагував вісник «Сільськогосподарські науки». Після ліквідації сільськогосподарського наукового комітету України — професор сільськогосподарського інституту в Харкові, де організовував та очолив інститут прикладної ботаніки і Інститут рослинництва.

О.А. Яната один з перших і невтомних організаторів ботанічної науки на Україні, її провідний учений, котрий успішно розробляв проблеми геоботаніки, флори, рослинності України, сільськогосподарської ботаніки.

Активно працював в Українському науковому товаристві, очолював у ньому ботанічну секцію та її орган — Український ботанічний журнал, редагуючи його протягом кількох років, був фундатором і керівником Термінологічної комісії природничого відділу УНТ, головою природничого відділу Інституту української наукової мови та членом наукової ради цього інституту. У Термінологічній комісії Олександр Алоїзович опрацьовував українську ботанічну термінологію і керував розробкою української ботанічної номенклатури.

На 1927 рік він мав понад 150 опублікованих праць з питань флори окремих лук, сільськогосподарської науки й освіти, дослідної справи, ентомології, музейної справи, української мови.

Але природоохоронний рух опинився в протиріччі зі сталінськими планами колективізації та індустріалізації. Виступи Янати на захист природи ставилися різними демагогами від політики та біології йому в провину.

Ведучи курс рослинництва та боротьби з бур'янами в Харківському сільськогосподарському інституті, він мав можливість організувати цей курс так, «щоб студентство найактивніше поставилося до вивчення цієї важливої галузі сільськогосподарського знання. Само студентство, що вийшло переважно з українського села і добре знає значення бур'янів у нашому господарстві, цілком свідомо й прихильно поставилося до напрямку мого курсу»...

15 березня 1933 року постановою президії сільськогосподарської академії «...за протаскивание буржуазных теорий в области борьбы с бурьянами» О.А. Яната знятий з роботи в Інституті захисту рослин.

23 вересня 1933 року судова трійка постановила ув'язнити вченого за участь у контрреволюційній групі «УВО» (Українська військова організація), за проведення явно ворожої лінії в питаннях боротьби з бур'янами та хворобами сільськогосподарських рослин на 5 років, з висилкою у виправничо-трудові табори: Карагандинський, Прорвтабір, Білбалттабір. Уся діяльність О.А. Янати характеризувалась як така, що скеровувалась на повалення Радянської влади та встановлення української буржуазно-демократичної республіки.

Стверджують, що вчений працював на Соловецькому дослідному полі — займався агрономією. Призначений на агронома-фітопатолога сільгоспу, він з головним поринає у виробничі проблеми. З найдавніших часів головним ворогом соловецьких городів була капустяна муха. Треба було практично розв'язати проблему боротьби з цим шкідником.

Яната, як і всі ув'язнені, жив у брудній камері, де завжди панували крик і гамір, регіт і плач. Щоб працювати науково, Яната добирає такого способу: повертається додому, з'їдає належну йому порцію «баланди» і негайно лягає спати. Тільки о першій годині ночі, коли всі вже сплять, він встає, дістає свою скриньку, сідає за стіл і працює до ранку. В нього було тисячі нотаток (на картках), систематизованих і в певному порядку складених. Мав грубі теки дрібно списаного паперу, де були записи температури, опадів, величезну кількість описаних дослідів. Яната ніколи ні з ким не говорив, нікому не дорікав, нікому не перечив і нікого ні про що не розпитував. Він був зовсім самотній, увесь світ йому заступили дослідження шкідників і хвороб соловецьких рослин. Управа острова була в курсі занять Янати й при систематичних обшуках ув'язнених досить коректно поводитись з професором і не рилась у його картках.

У травні 1938 року повинен був закінчитись термін його ув'язнення. Вчений ще не знав, що 31 липня 1937 року підтримано клопотання Особливої наради при НКВС СРСР про продовження йому терміну покарання ще на 5 років. Про це він дізнався лише навесні 1938-го. Якось у вересні 1937 року його викликали з камери з речами. Навіть не попрощавшись, розгублено пішов за конвоїрами. Куди саме відправлено професора Янату з острова — так ніхто і не довідався.

В червні 1938 року О.А. Яната помер у таборі бухти Нагаєво північно-східних виправничо-трудових таборів. Йому виповнилося тільки 50 років. Похований О.А. Яната на кладовищі поселення на 19-му кілометрі Теньківської траси Магаданської області.

З 1938 по 1970 роки наказом Головліту всі його праці вилучені з бібліотек. Реабілітований 10 червня 1964 року за клопотанням «Української радянської енциклопедії» та професорів, його учнів — М. Клокова і М. Котова.

О.А. Янаті належить близько 500 публікацій. На жаль, більша частина з них втрачена.

*Слава і гордість Миколаївщини. —
Миколаїв, 2012. — С. 264–269.*

Траці О.А. Янати

1. Яната, А. Растение и его жизнь [Текст] : краткий курс лекций по общей ботанике, читанный на курсах плодоводства Бахчисарайского отдела Российского общества плодоводства / А. Яната. — Б.м. : Издание Бахчисарайского общества садоводства, 1914. — 100 с.
2. Яната, А.А. Ближайшая задача ботаников-любителей и специалистов [Текст] / А.А. Яната // Украинская жизнь. — 1912. — № 6. — С. 120.
3. Яната, А.А. Ботанические общеобразовательные экскурсии в окрестностях Симферополя [Текст] / А.А. Яната ; Крымское общество естествоиспытателей и любителей природы. — Симферополь : Типография Таврического губернского земства, 1913. — Вып. 1 : Весенняя флора. — 78 с. : 52 рис. в тексте : 10 л. ил.
4. Яната, А.А. Дикорастущие лекарственные травы нашего района, собираемые во 2-й половине лета и осенью, и их сбыт [Текст] / А.А. Яната ; Комиссия по лекарственным растениям Харьковского общества сельского хозяйства. — Х. : Типография М.Х. Сергеева, 1915. — 24 с. : ил.
5. Яната, А.А. Дополнения к сорной флоре Мелитопольского и Днепропетровского уездов [Текст] / А.А. Яната // Труды Естественно-исторического музея Таврического губернского земства. — Симферополь, 1912. — Т. 1. — С. 87–92.
6. Яната, А.А. Значение местной номенклатуры при популяризации естествознания [Текст] / А.А. Яната // Школьные экскурсии и школьный музей. — 1913. — № 5. — С. 15–17.
7. Яната, А.А. К вопросу о программе очередных работ на контрольной семенной станции Харьковского общества сельского хозяйства [Текст] : из доклада Харьковскому обществу сельского хозяйства / А.А. Яната. — Х. : Тип. Печатник, [1913]. — 17 с.
8. Яната, А.А. Материалы к сорной флоре Мелитопольского и Днепропетровского уездов [Текст] / А.А. Яната // Труды Естественно-исторического музея Таврического губернского земства. — Симферополь, 1912. — Т. 1. — С. 1–86.

9. Яната, А.А. Материалы к флоре Солено-озерной лесной дачи Днепровского уезда Таврической губернии [Текст] / А.А. Яната // Записки Крымского общества естествоиспытателей и любителей природы. — 1917. — Т. VI. — С. 31–110.
10. Яната, А.А. Материалы к флоре центральной части Симферопольского уезда [Текст] / А.А. Яната, А. Дойч, Н. Яната // Труды Естественно-исторического музея Таврического губернского земства. — Симферополь : Типография Таврического губернского земства, 1916. — Т. 4. — С. 1–70.
11. Яната, А.А. Народное творчество в чистой и прикладной ботанике [Текст] / А.А. Яната // Природа. — 1910. — № 3. — С. 301–303.
12. Яната, А.А. Необходимые предпосылки для популяризации у нас природоведения и агрономии [Текст] / А.А. Яната // Харьковский государственный областной архив. — 1915. — ф. 200. — оп. 1. — д. 446, лл. 11. — С. 76–77 ; 80–114.
13. Яната, А.А. Новые данные к флоре окрестностей г. Николаева [Херсонской губернии] [Текст] / А.А. Яната. — Киев : Типография Университета святого Владимира АО Н.Т. Корчак-Новицкого, 1909. — 46 с.
14. Яната, А.А. Общество природы в Николаеве [Текст] / А.А. Яната // Природа Украины. — 1911. — Вып. 1. — С. 114–116.
15. Яната, А.А. Отчет комиссии по охране памятников природы и старины в Таврической губернии [Текст] / А.А. Яната // Труды Естественно-исторического музея Таврического губернского земства. — 1912. — Т. 1. — С. 4–15.
16. Яната, А.А. Очерк растительности Крыма [Текст] / А.А. Яната // Крымъ : Путеводитель / под ред. К.Ю. Бумбера. — Симферополь : Типография Таврического губернского земства, 1914. — С. 41–72.
17. Яната, А.А. Очерк растительности севера Арабатской стрелки Феодосийского уезда [Текст] / А.А. Яната // Труды Естественно-исторического музея Таврического губернского земства. — Симферополь, 1916. — Т. 4. — С. 80–92.
18. Яната, А.А. Программа организации фенологических наблюдений [Текст] / А.А. Яната // Природа. — 1911. — № 3. — С. 13–14.
19. Яната, А.А. Программы ботанических экскурсий в окрестностях города Николаева [Текст] : в 3 вып. / А.А. Яната. — Николаев : Николаевское общество любителей природы, 1911. — Вып. 1. — 72 с. : 1 л. ил.
20. Яната, А.А. Программы ботанических экскурсий в окрестностях города Николаева [Текст] : в 3 вып. / А.А. Яната. — Николаев : Николаевское общество любителей природы, 1911. — Вып. 2. — 36 с. : ил.
21. Яната, А.А. Программы ботанических экскурсий в окрестностях города Николаева [Текст] : в 3 вып. / А.А. Яната. — Николаев : Николаевское общество любителей природы, 1912. — Вып. 3. — 48 с. : ил.
22. Яната, А.А. Программы ботанических экскурсий в окрестностях города Николаева [Текст] / А.А. Яната // Природа. — 1910. — № 1. — С. 11–30 ; 1911. — № 1. — С. 10–12 ; № 2. — С. 12–13.

23. Яната, А.А. Протоколы совещания по вопросу об Аскании-Нова... [Текст] / А.А. Яната и др. // Вісті Державного степового заповідника «Чаплі». — 1924. — Т. 4. — С. 165–171.
24. Яната, А.А. Развитие растительных формаций Херсонской губернии (по Линдеманну) [Текст] / А.А. Яната, Н. Яната // Природа. — 1915. — № 3. — С. 65–80; № 5–6. — С. 113–130.
25. Яната, А.А. Фауна бабочек окрестностей города Николаева [Текст] / А.А. Яната // Природа. — 1910. — № 2. — С. 13.
26. Яната, А.А. Фенологическая характеристика растительных формаций окрестностей города Николаева Херсонской губернии [Текст] / А.А. Яната, А.С. Дойч. — Одесса : Коммерч. типография Б. Сапожникова, 1914. — 78 с. : ил.
27. Яната, О. Рослина та її життя [Текст] / О. Яната. — К. : Держвидав, 1922. — 171 с. : іл. — (Науково-популярна бібліотека).
28. Яната, О.А. Асканія-Нова. Перший степовий заповідник України [Текст] / О.А. Яната // Наука на Україні. — 1922. — № 2. — С. 124–127.
29. Яната, О.А. Вивчення районів та галузей виробництва — основне практичне завдання нашого природознавства [Текст] / О.А. Яната // Вісник природознавства. — 1932. — № 1–2. — С. 5–7.
30. Яната, О.А. Від Ботанічної Секції (Бюро технічних рослин) С.-ГН.КУ. [Текст] / О.А. Яната, С. Постригань // Вісник сільськогосподарської науки. — 1923. — Ч. 1–2. — С. 76–77.
31. Яната, О.А. Державні завдання краєзнавства [Текст] / О.А. Яната // Краєзнавство. — 1928. — № 1. — С. 1–3.
32. Яната, О.А. До проблеми соціалістичної реконструкції сільського господарства Донбасу [Текст] / О.А. Яната // Шляхи соціалістичної реконструкції сільського господарства. — 1932. — № 7. — С. 95–10; № 8–9. — С. 71–80.
33. Яната, О.А. До розвитку українського природознавства [Текст] / О.А. Яната // Вісник природознавства. — 1927. — № 1. — С. 3–5.
34. Яната, О.А. До чергових завдань та перспектив ботаніки в Україні [Текст] / О.А. Яната // Український ботанічний журнал. — 1996. — Т. 53, № 4. — С. 407–411.
35. Яната, О.А. Доповіді про Асканію-Нова [Текст] / О.А. Яната // Вісті Державного степового заповідника «Чаплі». — 1926. — Вип. 6. — С. 17–28, 154–165, 139–142.
36. Яната, О.А. Доповіді про Асканію-Нова [Текст] / О.А. Яната // Вісті Державного степового заповідника «Чаплі». — 1928. — Вип. 8. — С. 5–6, 17–28, 146–149, 154–165, 179–193.
37. Яната, О.А. Забутки природи Таврії і Криму і про діяльність Комісії по охороні природи і старовини Кримського товариства природознавців і любителів природи [Текст] / О.А. Яната // Вісті природничої секції Українського наукового товариства. — К., 1918–1919. — Т. 1, Ч. 1. — С. 14–15.
38. Яната, О.А. Кілька слів про спробу заснування акліматизаційного саду Української Академії наук [Текст] / О.А. Яната // Вісті природ-

ничої секції Українського наукового товариства. — К., 1918–1919. — Т. 1. — С. 148–149.

39. Яната, О. А. Майбутній перший державний лісовий заповідник ім. Т. Шевченка [Текст] / О. А. Яната // Вісті Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету. — 1923. — 7 вересня.

40. Яната, О. А. Найближча діяльність Ботанічної секції природничого відділу Міністерства земельних справ (проект) [Текст] / О. А. Яната // Вісник народного міністерства земельних справ. — 1918. — № 4–5. — С. 53–54.

41. Яната, О. А. Науково-стєпова станція Державного стєпового заповідника «Чаплі» (кол. Асканія-Нова) [Текст] / О. А. Яната // Вісті Державного стєпового заповідника «Чаплі». — 1926. — Вип. 5. — С. 139–142.

42. Яната, О. А. **Необхідні передумови до популяризації у нас природознавства та агрономії** [Текст] : доп. [Всерос. з'їзд «З питань влаштування розумних розваг для населення», 1915] / О. А. Яната // Вісн. НАН України. — 1993. — № 2. — С. 74–81.

43. Яната, О. А. **Офіційні повідомлення** [Текст] / О. А. Яната, С. Постригань // Сільськогосподарський науковий комітет України (1918–1927 рр.) : зб. докум. і мат. / наук. ред. В. А. Вергунов. — К., 2006. — С. 151–154.

44. Яната, О. А. Час заснувати Українську Академію сільськогосподарських наук [Текст] // Український агроном. — 1925. — № 2. — С. 45–49.

45. Яната, О. А. Чергові заходи до дальшого розвитку заповідника [Текст] / О. А. Яната // Комуніст. — 1928. — 25 серпня. — С. 2.

Література про життя та діяльність О.А. Янати

1. Борейко, В. Аскания-Нова : тяжкие версты истории (1826–1993) [Текст] / В. Борейко. — К., 1994. — 157 с.
2. Астапенко, Т. О. А. Яната — засновник журналу «Природа» [Текст] / Т. Астапенко // Українська періодика: історія і сучасність : доповіді та повідомлення сьомої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції, Львів, 17–18 трав. 2002 р. / за ред. М.М. Романюка ; Національна академія наук України, Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника. — Львів, 2002. — С. 699–703.
3. Бойченко, В. Олександр Яната — вчений, громадянин і зек [Текст] / В. Бойченко // Щотижня. — 2003. — 13 серпня ; Миколаївщина в історії України. — Миколаїв, 2009. — Ч. 2. — С. 146–150 ; Три зошита : вибрані статті та поезії. — Миколаїв, 2011. — С. 183.
4. Борейко, В. Александр Алоисович Яната (28.05.1888–3.06.1938) // Популярный биографо-библиографический словарь-справочник деятелей заповедного дела и охраны природы Украины, царской России и СССР (1860–1960) / В. Борейко. — К., 1995. — Т. 2 (М–Я). — С. 212–219.
5. Борейко, В. Кто Вы, зек Яната? / В. Борейко // Очерки о пионерах природы / В. Борейко. — К. : Киевский эколого-культурный центр, 1996. — Т. 1. — С. 110–122. — (Серия «История охраны природы»).
6. Борейко, В.Е. Кто Вы, зек Яната? [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://ecoethics.ru/old/b34/11.html>, свободный. — Загл. с экрана.
7. Борейко, В. О. А. Яната [Текст] / В. Борейко // Розстріляна екологія : нариси про репресованих діячів охорони природи України / В. Борейко. — К. : Зелений світ, 1994. — 32 с.
8. Борейко, В. Першопроходець [Текст] / В. Борейко // Зелений світ. — 1994. — № 10–11. — С. 11–12. — (Спецвипуск «Розстріляна екологія»).
9. Борейко, В. «Рыцарь» борьбы с бурьяном [Текст] / В. Борейко // Свет. — 1992. — № 2. — С. 40–44.

10. Борейко, В. Трагедія в Асканії-Нова [Текст] : доля вчених заповідника (Станчинський В., Яната А., Фортунатов К.) / В. Борейко // Радянська Україна. — 1991. — 25 травня.
11. Борейко, В. **Трагічна доля лідера українських природоохоронців** [Текст] : деякі штрихи з біографії Олександра Алоїсовича Янати / В. Борейко // Рідна природа. — 1995. — № 3–4. — С. 65–66.
12. Борейко, В. Яната Александр Алоисович [Текст] / В.Е. Борейко // Словарь деятелей охраны природы / В. Борейко. — 2 изд., доп. — К., 2001. — С. 503–511. — (История охраны природы).
13. Борейко, В.Е. Яната Александр Алоисович [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.ecoethics.ru/old/b42/157.html>, свободный. — Загл. с экрана.
14. Братіна, О. Діяльність О.А. Янати на терені природознавчих товариств України [Текст] / О. Братіна // Історія науки, освіти і культури в Україні : традиції і сучасність. — Миколаїв, 1996. — С. 13–14.
15. Братіна, О. Етапи творчого і життєвого шляху О.А. Янати [Текст] : київський період його діяльності / О. Братіна // Вісн. Дніпропетр. ун-ту. Серія: Історія та філософія науки і техніки. — 1998. — Вип. 3. — С. 96–100.
16. Братіна, О.І. Історично-науковий аналіз діяльності Олександра Янати в контексті розвитку біологічної та сільськогосподарської науки в Україні [Текст] : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.07 / О.І. Братіна ; НАН України, Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва. — К., 1999. — 16 с.
17. Братіна, О. Олександр Яната — визначний ботанік і педагог, патріот України [Текст] / О. Братіна // Інформ. вісн. АН вищої шк. України / голов. ред. В.Ф. Іванов. — К., 1998. — Вип. 17 (дод.). — С. 73–76.
18. Братіна, О.І. Олександр Яната — творець фундаментальних наукових методів і програм [Текст] / О.І. Братіна // Наука і наукознавство. — 1998. — № 2. — С. 110.
19. Бурда, Р.І. Повернення із забуття : професор Олександр Алоїзович Яната (1888–1938) [Текст] / Р.І. Бурда // Укр. ботан. журн. — 2001. — Т. 58, № 4. — С. 513–514.
20. Веденеєва, А.К. О программах ботанических экскурсий в журнале «Природа» Николаевского общества любителей природы [Текст] / А.К. Веденеєва // Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження : VIII Миколаївська обласна краєзнавча конференція. — Миколаїв, 2010. — С. 391–393.
21. Веденеєва, А.К. Яната Александр Алоизович [Текст] : биограф. справка / А.К. Веденеєва // Николаевцы : Энциклопедический словарь / ред. В.А. Карнаух. — Николаев : Возможности Киммерии, 1999. — С. 370.
22. Веденеєва, Г.К. Видатний учений — на сторожі природи [Текст] / Г.К. Веденеєва // Рідне Прибужжя. — 2008. — 25 жовтня. — С. 3.
23. Веденеєва, Г.К. Пам'яті видатного вченого — нашого земляка, засновника Миколаївського товариства любителів природи — Олександра Алоїзовича Янати [Текст] / Г.К. Веденеєва // Історія. Етногра-

фія. Культура. Нові дослідження: VII Миколаївська обласна краєзнавча конференція. — Миколаїв, 2008. — С. 341–343.

24. Веденеєва, Г.К. Ювілей товариства та його засновника [Текст] / Г.К. Веденеєва // Збережемо для нащадків : матеріали екологічних читань : до 100-річчя Миколаївського товариства любителів природи. — Миколаїв, 2009. — Вип. 1. — С. 7.

25. Веденеєва, Г.К. Яната Олександр Алоїзович — лідер природоохоронців 20–30-х років [Текст] / Г.К. Веденеєва // Історія Миколаївщини, 1937–1997 : доп. і повідом. наук. конф., присвяч. 60-річчю утв. Миколаївської області. — Миколаїв, 2004. — С. 61–62.

26. Вергунов, В.А. Наукова спадщина професора Олександра Алоїзовича Янати в контексті розвитку аграрної і біологічної науки України XXI ст. [Текст] / В.А. Вергунов // Професор Яната Олександр Алоїзович (1888–1938). — К., 2003. — С. 19–26.

27. Вергунов, В.А. Професор Олександр Алоїзович Яната: повернення в науку XXI століття [Текст] / В.А. Вергунов // Бюлетень Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки Української академії аграрних наук. — К., 2001. — Вип. 2. — С. 4–7.

28. Веретьохін, А.Г. Яната і «Вісник сільськогосподарської науки» [Текст] / А.Г. Веретьохін [та ін.] // Вісник природознавства. — 1928. — № 5–6. — С. 328–329.

29. Гамалія, В.В. Вернадський і О. Яната у розбудові української науки та освіти [Текст] // Постметодика. — 2002. — № 2–3. — С. 145–147.

30. Гамалія, В.М. Діяльність О.А. Янати у дзеркалі вітчизняної історіографії [Текст] / В.М. Гамалія // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Історичні науки. — 2002. — Т. 8. — С. 358–364.

31. Гамалія, В.М. О.А. Яната та його діяльність в галузі української природничо-наукової термінології [Текст] / В.М. Гамалія ; відп. ред. О.Я. Пилипчук ; Академія наук вищої школи України. Відділення історії та методології освіти, науки і техніки. — К. : Академія наук вищої школи України, 2006. — 222 с. — (Серія «Історія освіти, науки і техніки : в школах, напрямках, іменах» ; кн. 5).

32. Гетманцева, С.В. Научно-просветительская деятельность Николаевского общества естествоиспытателей и любителей природы и его вклад в развитие знаний о природе [Текст] / С.В. Гетманцева // Тези доповідей першої обласної наукової краєзнавчої конференції «Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження». — Миколаїв, 1995. — С. 1–3.

33. Горбуров Є.Г. Яната Олександр Алоїзович / Є.Г. Горбуров // Слава і гордість Миколаївщини : 75-річчю утворення Миколаївської області присвячується : навч. посібник / М.М. Шитюк, Є.Г. Горбуров, К.Є. Горбуров. — Миколаїв : Видавець «Шамрай», 2012. — С. 264–269.

34. Горлова, Н.І. О.А. Яната — дослідник природи Північної Таврії [Текст] / Н.І. Горлова // Проблеми історичного краєзнавства, музеєзнавства та відродження культури українського народу : тези доп. наук.-практ. конф. 15–16 верес. 1993 р. — Херсон, 1993. — С. 18–20.

35. Грамма, В.Н. Абсолютно невідкладні обов'язки держави [Текст] / В.Н. Грамма // Ленінська зміна. — 1990. — 21 травня.
36. Грамма, В.Н. Еретики и бунтари [Текст] : о первых советских ученых-природоохранителях / В.Н. Грамма // Завтра будет поздно : сб. статей. — Харьков, 1990. — С. 53.
37. Григор'єва, Т.Ф. З любов'ю до землі [Текст] : (О.А. Яната) / Т.Ф. Григор'єва // Репресоване краєзнавство (20–30-ті роки) : зб. статей / Ін-т історії України, Всеукр. спілка краєзнавців, М-во культури України ; ред. кол. : П.Т. Тронько (голова) та ін. — К. : Рідний край, 1991. — С. 142–145.
38. Джуран, В.М. Внесок представників різних національностей у створення зеленої скарбниці України [Текст] : до вивчення напрямів наук досліджень у заповіднику Асканія-Нова / В.М. Джуран, В.В. Ігнатенко // Відродження. — 1998. — № 5. — С. 40.
39. Доброчаєва, Д.М. Двоє вчених, дві знівечені долі [Текст] / Д.М. Доброчаєва, О. Рибалко // Україна: наука і культура. — К., 1993. — Вип. 26–27. — С. 260, 265.
40. Доброчаєва, Д.М. Олександр Алоїсович Яната — талановитий вчений і організатор ботанічної науки [Текст] / Д.М. Доброчаєва, О.Л. Рибалко // Український ботанічний журнал. — 1989. — Т. 46, № 1. — С. 97–101.
41. Жевнер, В.М. Книги та дослідження фундатора ботанічної науки О.А. Янати з фондів Миколаївської обласної універсальної бібліотеки ім. О. Гмирьова (до 120-річчя від дня народження) [Текст] / В.М. Жевнер // Збережемо для нащадків : матеріали І Миколаївських міських екологічних читань : до 100-річчя Миколаївського товариства любителів природи. — Миколаїв, 2009. — С. 21–24.
42. Жевнер, В.Н. Научное творчество Александра Янаты [Текст] / В.Н. Жевнер // Южная правда. — 2010. — 18 сент.
43. Карпенко, А. Украинские националисты на сельскохозяйственном научном фронте [Текст] / А. Карпенко // Фронт науки и техники. — 1934. — № 1. — С. 138–142.
44. Коваленко, С.Д. Початковий етап діяльності Ботанічної секції Сільськогосподарського вченого комітету України [Електронний ресурс] / С.Д. Коваленко // Історія науки і біографістика. — 2007. — Вип. 3. — Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/E-journals/INB/2007-3/07ksdvku.pdf>, вільний. — Загол. з екрану.
45. Колосовська, Н.Д. Екскурсійна діяльність та популяризація науки в Миколаївському товаристві аматорів природи (1908–1917 рр.) [Текст] / Н.Д. Колосовська // Вересень. — 1996. — № 2. — С. 33–35.
46. Колосовська, Н.Д. Миколаївське товариство аматорів природи: організація і напрямки діяльності (1908–1917 рр.) [Текст] / Н.Д. Колосовська. — Миколаїв, 1999. — 21 с.
47. Колосовська, Н.Д. Роль товариства аматорів природи у громадському житті Миколаєва (1908–1917 роки) [Текст] / Н.Д. Колосовська // Вересень. — 2000. — № 3–4. — С. 43–46.

48. Коробченко, А. Ідея національного виховання в педагогічній спадщині Олександра Янати [Текст] / А. Коробченко // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. Педагогіка і психологія. — 1999. — Вип. 4. — С. 111–115.
49. Коробченко, А.А. Александр Яната о стратегии формирования экологического сознания (просвещение, образование, воспитание) учащихся [Текст] / А.А. Коробченко // Белые ночи : сборник материалов научных чтений, 1–3 июня 1999, г. Санкт-Петербург. — СПб., 1999. — Т. 3. — С. 381–383.
50. Коробченко, А.А. Значення педагогічних ідей О. Янати для вирішення сучасних проблем української освіти [Текст] / А.А. Коробченко // Мова і культура. — 2000. — Т. 2, Вип. 2. — С. 323–330.
51. Коробченко, А.А. Науково-педагогічна та просвітницька діяльність Олександра Янати [Текст] : дис. ... канд. пед. наук. 13.00.01 / А.А. Коробченко ; АПН України, Інститут педагогіки. — К., 2001. — 209 с.
52. Коробченко, А.А. Науково-педагогічна та просвітницька діяльність Олександра Янати [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.disser.com.ua/contents/15200.html>, вільний. — Загол з екрану.
53. Коробченко, А.А. Олександр Яната — біля витоків творення національної освіти в Україні [Текст] / А.А. Коробченко // Українська еліта та її роль в державотворенні : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 18–19 травня 2000 р. — К., 2000. — Вип. 1. — С. 60–64.
54. Коробченко, А.А. Олександр Яната : доля і творчість [Текст] / А.А. Коробченко // Пульсар. — 1999. — № 5. — С. 42.
55. Коробченко, А.А. Олександр Яната — флорист, дослідник, педагог [Текст] / А.А. Коробченко // Рідна школа. — 1999. — № 11. — С. 14–16.
56. Коробченко, А. Олександр Яната про значення української народної мови — найважливішого чинника відродження національної науки і культури [Текст] // Історія української науки на межі тисячоліть : збірник наукових праць. — К., 1999. — Вип. 1. — С. 155–159.
57. Коробченко, А.А. Олександр Яната про розвиток українського природознавства [Текст] / А.А. Коробченко // Історія української науки : сучасна оцінка минулого : матеріали міжнародної конференції «Трансформація наукових систем в країнах з перехідною економікою і роль науки в суспільстві, що змінюється», 8–10 жовтня 1998 р., м. Київ. — К., 1998. — С. 20–30.
58. Коробченко, А.А. Олександр Яната. Розвиток екологічної освіти в Україні [Текст] / А.А. Коробченко // Освіта і управління. — 1999. — Т. 3, Ч. 3. — С. 155–163.
59. Коробченко, А.А. Освітня діяльність Олександра Янати [Текст] / А.А. Коробченко // Шлях освіти. — 2000. — № 1. — С. 51–54.
60. Коробченко, А.А. Питання освіти й виховання в педагогічній спадщині Олександра Янати [Текст] / А.А. Коробченко // Зміст і технології шкільної освіти : матеріали звітної наукової конференції, 28–30 березня 2000 р. — К., 2000. — С. 9–10.

61. Коробченко, А.А. Просвітницька діяльність Олександра Янати в музеях України [Текст] / А.А. Коробченко // Вересень. — 1999. — № 2. — С. 56–59 ; Тайна Степової Еллади : хрестоматія з історичного краєзнавства : у 2-х кн. / упор. : О.В. Волос, Т.І. Длінна. — Миколаїв, 2009. — Кн. 2. — С. 93–102.
62. Коробченко, А.А. Формування основ наукової мови в творчості О.А. Янати як запорука державного будівництва [Текст] / А.А. Коробченко // Актуальні питання державного будівництва і подолання кризових явищ у суспільстві : матеріали Всеукраїнської наукової конференції професорсько-викладацького складу, 17 квітня 1999 р. — К., 1999. — С. 160–161.
63. Коробченко, А.А. Яната Олександр Алоїзович [Текст] / А.А. Коробченко // З історії української науки і техніки : хрестоматія-посібник / укладачі В.І. Онопрієнко [та ін.]. — К., 1999. — С. 161–168.
64. Красницька, Г.М. Діяльність професора О.А. Янати зі становлення і розгортання дослідницької роботи Ботанічної секції при сільсько-господарському Науковому комітеті України (1918–1927) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/inb/2008-4/08kgmknku.pdf>, вільний. — Загол. з екрану.
65. Лавренко, Е.М. Воспоминания [Текст] / Е.М. Лавренко // Ботанический журнал. — 2000. — Т. 85. — № 2. — С. 140–156.
66. Миколайчук, В. Великий українець, великий земляк [Текст] / В. Миколайчук // Вересень. — 2012. — № 1–2. — С. 61–66.
67. Нікітін, В. Репресовані краєзнавці Миколаївщини [Текст] / В. Нікітін, М. Шитюк // Краєзнавство. — 2003. — № 1–4. — С. 149–156.
68. Околітенко, Н. Дослухайтесь мови і життя народу [Текст] / Н. Околітенко // Україна. — 1998. — № 51. — С. 11–12 ; Флот України. — 2012. — 28 серпня.
69. Околітенко, Н. Олександр Яната: відомого вченого-природознавця чесько-німецького походження знищили за українськість... [Текст] / Н. Околітенко // Персонал плюс. — 2006. — № 27 (6–12 липня). — С. 6–7.
70. Околітенко, Н. Олександр Яната: відомого вченого-природознавця чесько-німецького походження знищили за українськість... [Електронний ресурс] / Н. Околітенко // Персонал Плюс. — 2006. — № 27. — Режим доступу : <http://www.personal-plus.net/178/903.html>, вільний. — Загол. з екрану.
71. Околітенко, Н. Потоплена Атлантида. Професор О.А. Яната, його діла та доля [Текст] / Н. Околітенко // Вісник Академії наук України. — 1993. — № 2. — С. 72–74.
72. Околітенко, Н. Яната, творець заповідників [Текст] / Н. Околітенко // Земля 2000. — 2008. — 6–12 декабря. — С. 5.
73. Олександр Алоїзович Яната (1888–1938) [Текст] / Академія наук Вищої школи України, Сектор історії та методології освіти, науки і техніки ; авт. вступ. ст. та уклад. покажч. літ. : О.І. Братіна, А.А. Коробченко, О.Я. Пилипчук. — К. : Знання, 1998. — 65 с. — (Біобібліографія вчених України).

74. Олександр Алоїзович Яната [Изоматериал] : портрет // Професор Яната Олександр Алоїзович (1888–1938) / Укр. акад. аграр. наук ; уклад. : В.А. Вергунов, Т.Ф. Дерлеменко. — К. : Аграрна наука, 2003. — С. 3. — іл.
75. Олександр Яната [Текст] : біогр. нарис // Людина і довкілля : у 2 кн. Кн. 2 : Людина і довкілля в українській духовності / упоряд., авт. біогр. довідок та комент. В.С. Крисаченко. — К. : Заповіт, 1995. — С. 401–403.
76. Олександр Яната: ботанік, агроном, педагог, організатор науки [Текст] // Народження Україною : меморіальний альманах : у 2-х т. — К., 2002. — Т. 2. — С. 798.
77. Олександр Яната як дослідник природи та українознавець [Текст] // Українознавство в системі освіти. — К., 1996. — С. 218.
78. Онопрієнко, В. Талановитий дослідник рослинного світу [Текст] / В. Онопрієнко, Т. Щербань // Вісник Національної академії наук України. — 2004. — № 4. — С. 63.
79. Першопроходець в українській ботаніці [Текст] : до 120-річчя від дня народження О.А. Янати // Знаменні дати : календар-2008. — К., 2008. — С. 125–129.
80. Пилипчук, О. О.А. Яната : біля витоків формування української ботанічної термінології та номенклатури [Текст] / О. Пилипчук, Н. Ученко // Язык и культура : 6-я международная научная конференция. — К., 1998. — Т. 2. — С. 99–105.
81. Підгайний, С. Професор Яната [Текст] / С. Підгайний // Українська інтелігенція на Соловках. Спогади 1933–1941 рр. Недостріляні / С. Підгайний. — Тернопіль, 2008. — С. 84–85.
82. Повернення із забуття [Текст] : Професор Олександр Алоїзович Яната (1888–1938) // Український ботанічний журнал. — 2001. — № 4. — С. 513–514.
83. Полканов, А.И. На рубеже двух эпох [Текст] / А.И. Полканов // Охрана и развитие природных богатств Крыма. — Симферополь, 1960. — С. 37–42.
84. Презент, И. Против вреднейшей «философии агрономии» [Текст] / И. Презент // Под знаменем марксизма. — 1934. — № 3. — С. 198–202.
85. [Про О.А. Янату] [Текст] // Остання адреса : до 60-річчя соловецької трагедії : в 3 т. / СБУ, НАН України, Ін-т політології і етнонац. дослідж. ; упоряд. : П. Кулаковський, Ю. Шаповал. — К. : Сфера, 1995. — Т. 3. — С. 369–371.
86. Професор Яната Олександр Алоїзович (1888–1938) [Текст] / Українська академія аграрних наук, Центральна наукова сільськогосподарська бібліотека ; уклад. : В.А. Вергунов, Т.Ф. Дерлеменко ; наук. ред. В.А. Вергунов. — К. : Аграрна наука, 2003. — 224 с. — (Серія «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії» ; кн. 4).
87. Распопова, И. Коллекция профессора Янаты [Текст] / И. Распопова // Мир музея. — 2011. — № 9. — С. 45.

88. Рогальчук, Л. Видавнича діяльність професора Олександра Алоїзовича Янати [Текст] / Л. Рогальчук // Українська періодика : історія і сучасність : доп. та повідомл. 7-ї Всеукр. наук.-теорет. конф. / Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, Наук.-дослід. центр періодики. — Л., 2002. — С. 697–699.
89. Рогальчук, Л. Публікації О.А. Янати у фондах ЦНСГБ УААН [Текст] / Л. Рогальчук // Бюлетень Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки Української академії аграрних наук. — К., 2001. — Вип. 2. — С. 31.
90. Розгін, І. Олександр Яната [Текст] / І. Розгін // Нові дні (Торонто). — 1954. — № 49. — С. 17.
91. Руда, С. Діяльність О.А. Янати в галузі природничої термінології [Текст] / С. Руда, В. Гамалія // Бюлетень Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки Української академії аграрних наук. — 2001. — Вип. 2. — С. 52–59.
92. Рябокобила, О.О. Олександр Алоїзович Яната — видатний краєзнавець України [Текст] / О.О. Рябокобила // VIII Всеукраїнська наукова конференція «Історичне краєзнавство і культура» : наук. повідомл. — К.; Х., 1997. — Ч. 1. — С. 168–170.
93. Сарбей, В. Один з фундаторів української радянської науки [Текст] / В. Сарбей // Архіви України. — 1969. — № 3. — С. 32.
94. Сарбей, В. Учений — захисник рідної мови і природи України : Олександр Алоїзович Яната (1888–1938) [Текст] / В. Сарбей // Український світ. — 1998. — № 1–3. — С. 16–17.
95. Сердюк, О. З історії заснування та діяльності ботанічної секції Сільськогосподарського наукового комітету України в 1918–1919 рр. [Текст] / О. Сердюк // Історія української науки на межі тисячоліть : зб. наук. пр. — К., 2006. — Вип. 26. — С. 179.
96. Сердюк, О. Науково-організаційна діяльність ботанічної секції Сільськогосподарського наукового комітету України за 1920 рік [Текст] / О. Сердюк // Історичні записки : зб. наук. пр. — Луганськ, 2007. — Вип. 16. — С. 191–194.
97. Ситник, К.М. Великий природознавець Олександр Алоїзович Яната [Текст] : до 90-річчя заснування «Українського ботанічного журналу» / К.М. Ситник // Український ботанічний журнал. — 2010. — Т. 67, № 2. — С. 163–171.
98. Ситник, К.М. Сучасність і сприйняття ідей Олександра Алоїсовича Янати [Текст] / К.М. Ситник // Український ботанічний журнал. — 2003. — Т. 60, № 3. — С. 325–332.
99. Скороходова, С. Олександр Яната: приклад відданості науці [Текст] / С. Скороходова, І. Шуйський // Реабілітовані історією. Харківська область. — К.-Х., 2008. — Кн. 1, Ч. 2. — С. 167–176 : іл.
100. Стариков, И. Страницы из жизни профессора Янаты [Текст] / И. Стариков // Рідне Прибужжя. — 2011. — 13 серпня, 16 серпня.
101. Стариков, И. Страницы из жизни профессора Янаты [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://news.pn/ru/criminal/46436>, свободный. — Загл. с экрана.

102. Суслова, О. Олександр Яната — видатний організатор біологічної й сільськогосподарської науки [Текст] / О. Суслова, В. Миколайчук // Перлини степового краю : матеріали Першої регіональної науково-практичної агроекологічної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених. — Миколаїв, 2005. — С. 184–186.
103. Тарасенко, Л. «Дослухайтесь мови і життя народу!» [Текст] / Л. Тарасенко, Н. Околітенко // Історичний календар. — 1998. — Вип.4. — С. 149–150.
104. Чічкан, О.І. Професор О.А. Яната та його редакторська та бібліографічна діяльність [Текст] : (до історії природознавчої бібліографії) / О.І. Чічкан // Конференція професорсько-викладацького складу та студентів за підсумками науково-творчої роботи за 1991 рік : тези доп. / Харк. держ. ін-т культури. — Х., 1992. — С. 112–113.
105. Шендеровський, В. Олександр Яната (1888–1938). Український вчений-ботанік [Текст] / В. Шендеровський // Нехай не згасне світ науки / В. Шендеровський. — К., 2006. — Кн. 2. — С. 306–312.
106. Шитюк, М.М. Репресовані краєзнавці Миколаївщини [Текст] / М.М. Шитюк // Повне зібрання наукових праць : в 35 т. / М.М. Шитюк. — Миколаїв, 2010. — Т. 6. — С. 57–71.
107. Шкварець, В.П. Олександр Алоїзович Яната (1888–1938) [Текст] / В.П. Шкварець // Миколаївці : визначні історики і краєзнавці минулого. — Миколаїв, 2004. — С. 61–62.
108. Яната Олександр Алоїзович [Електронний ресурс] : стаття с Вікіпедії — свободної енциклопедії. — Режим доступу : http://ru.wikipedia.org/wiki/Яната,_свободный. — Загл. с екрана.
109. Яната О.А. [Текст] // Популярний біографо-бібліографічний словарь-справочник десятилей заповідного дела и охраны природы Украины, царской России и СССР (1860–1960) / В. Борейко. — К., 1995. — Т. 2 : М–Я. — С. 212–219. — (История охраны природы ; № 5).
110. Яната Олександр Алоїзович [Текст] // Слава і гордість Миколаївщини: 75-річчю утворення Миколаївської області присвячується : навчальний посібник / М.М. Шитюк, Є.Г. Горбуров, К.Є. Горбуров ; авт. передм. В.Д. Чайка. — Миколаїв, 2012. — С. 264–269.
111. Яната Олександр Алоїзович (1888–1938) [Текст] : біобібліогр. покажчик / УААН, ЦНСГБ, АН Вищої школи України, Сектор історії та методології освіти, науки і техніки; уклад. : В.А. Вергунов, Т.Ф. Дерлеменко, А.А. Коробченко, О.Я. Пилипчук ; Наук. ред. : О.Я. Пилипчук, В.А. Вергунов. — К., 2001. — 86 с. — (Сер. «Біобібліографія вчених-аграріїв України» ; Кн. 3).
112. Яната Олександр Алоїзович (1888–1938), м. Миколаїв [Текст] / Ю. Бездробний // Видатні українські вчені у світовій науці : Стислий довідник / Ю. Бездробний, В. Козирський, В. Шендеровський. — К., 2012. — С. 95–97.
113. Яната Олександр Алоїсович [Текст] // Знаменні і пам'ятні дати Херсонщини на 2008 рік. — Херсон, 2007. — С. 32.

114. Яната Олександр Алоїсович (1888–1938). До 120-річчя від дня народження [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.lib.kherson.ua/ukr-znd-2008-05-28.htm>, вільний. — Загол. з екрану.

114. Яната Олександр Алоїсович [Електронний ресурс] / Херсонська обласна бібліотека для юнацтва. — Режим доступу: http://www.unalib.ks.ua/region_known_people_nature_yanata_oa.htm, вільний. — Загол. з екрану.

Додатку

Архівні документи з фондів Миколаївського обласного краєзнавчого музею

Як знає професора. Анокавду Аноковича
Янати с. 1922 года, куда он переехал в г. Ки-
ев в связи с переводом уездного
Сельскохозяйственного Научного Комитета
где он работал на должности уездного секретаря
и после переезда в г. Харьков этого уездного
комитета и работал в нем в качестве старшего
экспедитора, и после реорганизации этого де-
партамента, и после реорганизации Комитета
переехал в Украинский Комитет
и работал в Украинский Комитет
до 1 августа 1938г., куда уехал
в связи с переездом в г. Киев на работу.
А.А. Янати уехал в Киев на работу
и работал в Киевском государственном
университете на должности старшего
экспедитора, и работал
в административных отделах и в качестве
руководителя отдела прикладной биологии.
Сам он занимается изучением сельского
и лесного хозяйства, а также изучает
проблему развития лесного хозяйства.
В настоящее время работает в Киевском

своим ступнем действительный и не думал.
Он учил отставные мастера буровой с сур-
ничками, думал в деревню, куда поехали,
на полях кустовые практикумы, и считал, что
судьбы будут все-таки зависеть от нас,
в наших условиях ведения сельского хозяйства
но ввиду сложностей их действительно изме-
нились. Несмотря на то, что это уже
считается так. Он интересовался тем
созданием литературы по лесному хозяйству
Украинский в области биологии.

профессор М. И. Котов

1964, 25 II.

Характеристика О.А.Янати, складена його колишнім учнем,
професором М.І.Котовим у ході підготовки реабілітаційних
матеріалів відносно клопотання «Української радянської
енциклопедії» у 1964 р.

КОРОТКИЙ ЖИТТЄВИС
ОЛЕКСАНДРА ЯНАТИ.

[Багато життєпис подавати по такій схемі: рік та місце народження, навчання середня та вища освіта, наукова та науково-практична діяльність по можливості вичерпуючі відомості, громадська, адміністративна діяльність і т. ін.]

Народився 28 травня 1888 року (по стар. стилю) в м. Миколаїві на Херсонщині від батька чеха-садівника АЛОІЗА ЯНАТИ, що це змальство залишив батьківщину в зв'язку з переслідуваннями його родини під час визвольного національного чеського руху, та від матері - МАРІЇ ФОРТМАН, що виїхала з напівросійської, напівнімецької родини популярного місцевого вієньського лікаря ФРАНЦА ФОРТМАНА.

Перші дитячі роки провів в Миколаїві, а з 5 по 8 рік від народження - в українському селі Крижівці Одеського повіту, в 20 верстах від Миколаєва, куди переїхав з родиною завдяки хворобі батька, що займався в селі городництвом.

Після цього повернувся з родиною до Миколаєва, де два роки вчився в приватній підготовчій школі, а далі вступив до середньої реальної школи, згубивши перед тим матір. З перших клас середньої школи виявив свідоме й серйозне зацікавлення природознавством, яке спочатку мало переважно ентомологічний характер [1900 - 1903 р.р.], а зрешті набрало характер ботаничний [1904 - 1905 р.р.]. Праця шкільних років дала великі систематичні ентомологічні колекції, а яких досі оброблені тільки метелики, спис яких надруковано; решту - матеріалів ще й досі не оброблено. Ботаничні матеріали цих років хоча й оброблені, але ще не всі оголошені.

В 1905-му році вступив одночасово до Ново-Олександрійського Інституту С.-Г. Лісоводства в Пулявах, та до Агрономічного Відділу Київського Політехнічного Інституту. Спочатку гадав залишитися в першому, причому протягом короткого перебування в Пулявах від'їшов близько в сім'ю тодішніх ботаників Інститута, розпочавши й фільористичні дослідження в око-

Короткий життєпис, складений О. А. Янатою

лицях Пуляв. Але в 1906-у році залишив Пуляви та переїхав до Києва, головним чином в зв'язку з можливістю працювати тут поруч в гербаріях Університета Св. Володимира, обробляючи матеріали своїх дослідів в околищах Миколаїва.

Студентські роки провів таким чином у Києві, досить часто наїзжаючи до Миколаїва та продовжуючи там свої досліді. В цей же час почав із 1909 року і друкування наслідків своїх праць, при чому в 1911 р. надрукував в "Збірнику Природо-Техничної Секції Українського Наукового Товариства" і першу працю українською мовою. Чимало часу віддавав в студентські роки політичній та громадській праці, особливо науково-організаційного характеру, беручи зокрема найбільшу участь в заснуванні "Кружка Натуралістів" при Київській Політехніці, та в його роботі (1908-1911 р.р.), а також в заснуванні та роботі "Терминологічної Комісії" при тому-ж гурткові (1910-1911 р.); поруч з цим в Миколаїві брав активну участь в заснуванні та діяльності "Миколаївського Общества Любителів Природи" (1908-1910 р.р.).

В 1910-у році, почасти під впливом давнього бажання поширити свої ботанико-географічні досліді на північну Таврію, почасти-ж в зв'язку з потребою виконати обов'язковий студентський практикум, - почав працювати в Криму, при Природничому музеї Губерніального Земства в Симферополі, спочатку в ролі практиканта, а потім - консерватора Музею, наїзжаючи часом до Києва щоб закінчувати свої студентські праці.

В кінці 1911 року закінчив Інститут та остаточно переїхав до Криму, де пробув до осені 1913 р., виконуючи ввесь час обов'язки консерватора згаданого Музею та ведучи при цьому свої досліді, переважно флори північної Таврії.

З 1913-го року розпочав і систематичні досліді флори Кримської Яйли, зайнявши поруч посаду керівника Відділа Луківництва "Гартія Кримських Водних Изв'ісканій". Поруч, з 1911-го року, приймав активну участь в роботі "Кримського Общества Естествоиспытателей и Любителей Природы", як його секретар.

Продуктивні нормальні праці в Криму ввесь час перешкождали система-

Короткий життєпис, складений О.А. Янатою

тичні прояви особливої уваги з боку тодішньої адміністрації, якою в 1910 р. не був затверджений а ні на одній з згаданих посад в Криму, на яких ввесь час доводилося тому залишатися якимось підлегалым способом. В 1913-у році административна дбайливість особливо збільшилася в зв'язку з "українофільськими, сепаратистськими тенденціями", чому мусив виїхати до Харькова, наїжаючи звіди до Криму продовжував там свої дослідди, особливо на Днілі, бо не переривав праці, яко керівник згаданого Відділу Лукивництва, чого він знову не зміг зробити в зв'язку з війною.

В Харькові, з осені 1913 року, керував контрольною Касиновою Станцією Харьківського Товариства Сільського Господарства, при чому поруч з науковою працею лівої чималу організаційну роботу як по самій станції, так і по Товариству взагалі. В 1914-ро року вів поруч і дослідди над фльорою бур'янів харьківської красної досвідної сільсько-господарської Станції. В 1915-у році брав активну участь в заснуванні та роботі науково-літературного Відділу Товариства ім. Квітки-Основаєнка в харькові, з окрема-ж його Природничої Секції.

В осені 1915 року, в зв'язку з військовими обставинами, мусив припинити систематичну наукову й науково-організаційну праце та переїхати до Мінську, де до осені 1917 р. керував Муражним Підвідділом Комитету Західного фронту Російського Земського Союзу. Протягом цих двох років ніколи наїждив до харькова та Криму, продовжуючи керувати розпочатими там досліддами, що продовжувалися поміжками; крім того, оскільки це було можливим в мінську, оброблював матеріали попередніх досліддів та друкував їх. В мінську, при Муражному Підвідділі, заснував контрольно-муражну лабораторію, що брала аналізи муражу ізбіжжя, сіна і т. д., який постачався на фронт. Перебуваючи в мінську, вів і громадську роботу, поскільки вона була можлива на фронті, а спочатку революційці брав активну участь в політичному та національно-українському житті осередка західного фронту, яким тоді був мінськ.

В осені 1917 року повернувся до харькова, маючи переїхати до Києва, щоб працювати тут на ниві національної української культури, але завдяки політичним подіям харьків був відірваний від київа до весни

Короткий життєпис, складений О. А. Янатою

ЛИЧНЫЙ ЛИСТОК №

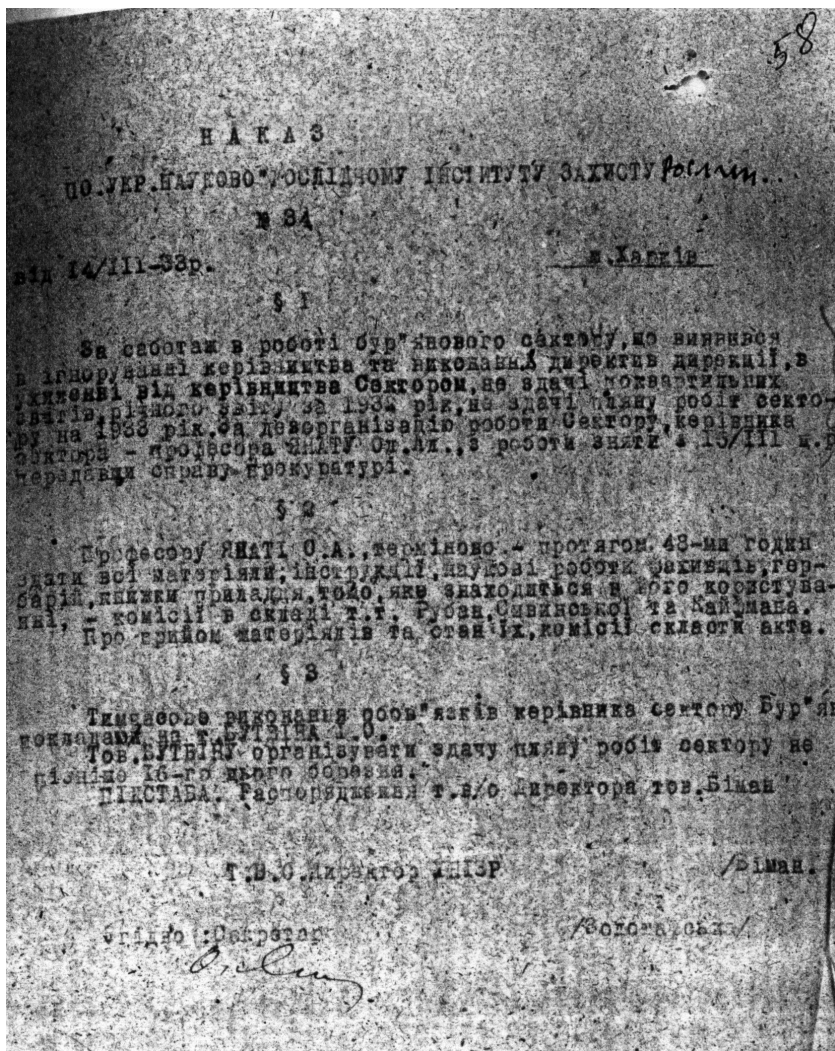
ответственного работника.

Город Харьков губерния, область Харьков, уезд, округ Харьк.
 Учреждение С.п. Восп. Науч. Комитет, должность Засл. Член
Комитета по делам Высшейшей Школы.

А.

1. Фамилия Янаты имя Олександр отчество Александрович
2. Год рождения 1888 место рождения м. Миколаїв
3. Национальность Українець 4. Родной язык український
5. Какими языками, кроме родного, свободно владеете - російський;
малар. шимеубаша та французький
6. Какие местности СССР хорошо знаете по работе - Україну і південь
Криму.
7. Где были за границей, когда, как долго, цель пребывания, чем занимались - не був
8. Социальное происхождение (прежнее сословие, звание) Міщанин.
9. а) Основная профессия Агроном - Ботаник
б) Как долго, с какого времени ею занимаетесь, когда перестали заниматься
з 1888р. (формально, фактично - раніше)
10. Семейное положение и состав семьи жінка, дитина та р.
11. Образование (где учились, окончили ли курс, сколько классов, курсов прошли):
а) Общее реальна школа в м. Миколаїв.
б) Специальное Київ. Політехн. Інститут по
Агроном. Відділ.
12. Служили ли в армии (какой, когда, род оружия, чин, звание, должность и т. п.,
участие в военных действиях, когда демобилизованы) - не служив

«Послужной список земработника профессора О.А. Янаты»,
 складений для Сільськогосподарського наукового комітету України
 5 січня 1925 р.

Наказ по Українському науково-дослідному інституту захисту рослин від 14 березня 1933 р. про відсторонення О.А. Янати від роботи

62

ХАРАКТЕРИСТИКА тов. ЯНАТИ О.О.
по ЙОГО РОБОТІ В УНІЗР.

Ідеологічні установки проф. ЯНАТИ по їх викриттю в процесі вивчення його роботи в УНІЗР в основному полягають:

1/ В просуванні в своїх теоретичних і практичних роботах теорії рівноваги в природі /Тези доповіді на комітеті сприяння 2-ї П'ятирічці/.

2/ В замазуванні ролі агротехніки в ділі боротьби з Бур'янами як то новного заходу підвищення врожайності /Тези доповіді на Пленумі Академії в Одесі, на Ленінградському з'їзді Бур'яників/.

3/ Переоцінці ролі Хемметоду - веріальні плани застосування широких досвідів в господарчих умовах на 50 тис. га і механічному перенесенні закордонних хемічних досвідів, не враховуючи сучасних наших умов господарювання /Інструкція, - закон по боротьбі з Бур'янами/. Ігнорування негативних наслідків досвідів та намагання застосувати їх в господарстві.

4/ Аргументація матеріалами XVII XIX століття та механічне перенесення старих знань в наші умови, без критичного ставлення до досягнень в минулому.

Всі роботи проф. ЯНАТИ, як - плани робіт - 1932 року інструкції і досвідів, відчитати, як правило, в зв'язку з його зазначеними хемічними установками своєчасно засуджувалося Дирекцією, Науковими Радами та Колективом і на решті перероблялось наново.

5/ Відсутність дієсного керівництва робітниками Сектору

а/ Замик самокритики - усунування фактів. Бутина за застереження проти широких госп. досвідів до перевірки в дльорот, та досвідних умовах Хемметоду / Протокол Трикутника УНІЗР 9. IX, 32 р./

б/ Саботаж: зрив роботи, невиконання директив Президіи, Уряду Інструкції і вказівок ВУАСГН, Дирекція УНІЗР, вимог НКЗС. План на 1933 р. не складено /прот. Наук. Ради 20. XII, 23/ XII; Допов. Записки Директора УНІЗР 23/ I-33 р. п. 6/ і навіть коли план складено Дирекцією - відмовляється виконувати, немає плану і на момент звільнення проф. ЯНАТИ.

в/ Звіт за 1932 рік за яким лише і можна було перевірити роботу тов. ЯНАТИ Сектору в'ясувати напрям, обсяг і виконання роботи до 10. III-1933 р. не було з'ясовано хоч вимагалося його безпідставно і різкими заходами до вимог втручання Президії Академії і виключно, та наказ 14. III-33. № 34 по УНІЗР про звільнення проф. ЯНАТИ

Самий звіт попередньо розглядала Комісія ВУАСГН і відмітила, що в 8-ми тем виконано лише 2 /див. висновок Комісії ВУАСГН/ Передати 10/ III - 33 р. УНІЗР звіт в той же день передано до ВУАСГН і до цього часу нею не повернутий.

Президія ВУАСГН вимагала плана заходів Боротьби з бур'янами на весняну засівкампанію /прот. Президії 20. I. 33 р./ Замість плану /хоч назва така і поставлена дано було перелік пояснень чому не складено плану, УНІЗР'ом ці тези було відхилено і запропоновано проф. ЯНАТИ скласти нові; цю доповідь і президія не прийняла і ухвалила скласти новий план, відділивши комісію а ЯНАТИ заборонила виїзд до Москви /прот. Президії 23. I. 1933р./

Характеристика О.А. Янати, надана Українським науковим інститутом захисту рослин (УНІЗР)

Не гляючи на це він до Москви виїхав.-

6. Щодо звіту який **Кум** подано до РСІ його /по примірнику РСІ / УНІЗР зазначає: /

Тема № 1	виконана на 60%	за звітом /по суті є зводка літератури та двох маєст. та старих гербаріїв.
" № 2	" - " - "	лише літер. пророблена.
" № 3	70%	Теми та "п'ятидені спостереж.
" " 4	5%	лише літературна
" " 5	75%	опрацьована лише статично
" " 6	70 "	Тема
" " 7	30 "	навіть зібрані зразки не опрацьовано.
" " 8	60 %	агротехніка опрацьована літературно, а між тим висуваяться пропозиції війти в досвідами в господарство і, навіть, застосувати обронування цих посівів уперек /нарада в Дерпильні з березні 1933р. і заперечення УНІЗР /Аверіна / НКЗС /Гончаренко/ в цьому ж засіданні/.
" " 9	5 %	лише література.

З попереднього видно, що нездача звіту викликана **суті** бажанням уникнути критики і контролю а "самосійного" Сектору є по суті безвідповідальність по веденню такої важливої ланки як боротьба з бур'янами.

Практичні теми, що їх опрацьовували з більшістю сторонні для сектора особи /..... Голубаєв, Дремлов, Усовський, Лебедєв, Іценко, Постригань, Котов, Дайч, Оперман, Кискач, Гребеньєва, Вороб'єв, Осадча - теми 1, 3, 5, 6, 8, 13, 15, 19, 23, 24, 26, 28, 29, 30, 31, 36, 37, 38/ або до УНІЗР не стосуються /тема 30 "Бур'яни Арми", або лише літературно пророблені/ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 19, 20, 23, 25, 26, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39/ - лише теми 10, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 21, 24 - пророблені на досвідах; тема 9 - винахід Факів, Бутзіна і теми 22 /Об'їзд завидів/ - 24, 27, 28, 29 - є обслідування, до перевірки цих всіх робіт і тем не можна сказати як вони пророблені і чи є в цій роботі щось цінне і потрібне для виробництва.

" 26" не виконаних робіт як: матеріяли досвід. станції це величезний архивний матеріял що накопичився в наслідок робіт за останні 20-25 років в різних установах, и окремих робітників і до Сектору його роботи звіту за 1932 р. ніяких стосунків немає і виділення спец. розділів і в сторінок, 20-28 / не заслуговує /може бути як матеріяли лише для теми 1-й /синтезування...../

Остання частина звіту по своїй цінности не відряняється від вище схарактеризованної.

7. Дирекція УНІЗР, та Наукова Рада УНІЗР ні одні з тез доповіді і висунув не апробувала, заперечувала, доводил за це до відому ВУАСРН, але Академія висувала доповіді ЯНАТИ в Одесі, в Київі, в Ленінграді, замість тез ЯНАТИ на Ленінград. з "їзді по

Характеристика О.А. Янати, надана Українським науковим інститутом захисту рослин (УНІЗР)

був Яном Дирекція УНІЗР складала свої, що науковці в програмі з'їжд
з'їжду /стор. 14/ як тези ЯНАТИ а 2 по суті ті що складені т.т.
ВЕНЗЕЛЬ та проф. АВЕРІНИМ і рукою останнього написані на полях
тез ЯНАТИ п.1-й тези що в програмі з'їжду це п.3 складених
т.т. ВЕНЗЕЛЬ та АВЕРІНИМ п.2 - п. 4 - п. 3 - 5 п.4 - 6-ому, я
5-й - 8-ому.

На підставі цих всіх даних Дирекція УНІЗР вважає цілком
правильним усунення проф. ЯНАТИ з посади і передачу справи до
прокуратури про саботаж і зрив роботи.

ДИРЕКТОР УНІЗР

СЕКРЕТАР КОМОСЕРЕДКУ

Вензель
Авериним

Характеристика О.А. Янати, надана Українським науковим інститутом захисту рослин (УНІЗР)

ВІДПИСКА ІЗ ПРОТОКОЛА № 107/540
Судебної Трійки при Коллегії ДПУ УССР от " 23/IX-33г.

С Л У М А Л И :	П О С Т А Н О В И Л И :
32. Дело №737/53751 СПО ДПУ УССР по обв. гр. ЯНАТА Александра Длузевича, 1888г.р. ур. г. Ник. олава, украинца, б. чл. РСДРП, по ст. 54-4 УК УССР.	ЯНАТА Александра Длузевича - заключить в исправительный срок на 11/2 лет, считая срок с 4/У-33г. Дело сдать в архив.

Верно: Секретарь Судебной Тройки

Витиска з протоколу судової трійки при колегії ДПУ УРСР від 23 вересня 1933 р. про ув'язнення О.А. Янати на п'ять років у виправно-трудоий табір

Сектор УСО
 Гай(Гор)Одделение УСО
 1933 г.

За дачу ложных сведений обвиняемый несет уголовную ответственность

АНКЕТА ОБВИНЯЕМОГО

1. Фамилия Янато

2. Имя и отчество Александр Александрович

3. Год рожд. 1888 4. Место рожд. г. Фидовас - УССР.

5. Адрес Харьков, Пушкинская ул. и 35 кв. 10.

6. Профессия аграрно-работник. Профсоюзная принадлежность М. № 5.

8. Место службы и должность или род занятий Земельно-лесочасть и агро-лесо-машинист - руководителем учета члв. лесов. Вспомог. до этого инст. зав. лесной - ручкой, инст. работы с сорняк.

9. Социальное положение Служащий

10. Социальное и политическое прошлое из мещан, члв. лесов. из колхоз. Тем члв. колхоза и У.С.-Э.

11. Гражданство и национальность украинский - СССР

12. Образование высшее 13. Партийность б.р. № бил. _____

14. Категория воинского учета Служ. по мобил.

15. Имущественное положение Нет

16. Состояние здоровья здоров

17. Сведения о прежних судимостях и нахождении под следствием Нет

18. Члены семьи (степень родства, место службы и должность или род занятий и адрес) — перечисляются: отец, мать, сестры, братья, сыновья и дочери

жена - Яната Мария Тихон. ин. по Харьков - Харьковская ул. № 10
дочь - Мария Александровна 1905 - Харьков.

Подпись обвиняемого А. Янато

на обороте

Анкета обвиняемого О.А. Янато, 9 января 1933 г.

ЯНАТА Александр Алоизович, 1888 г. р., урож. г. Николаева. Его отец садовод, владелец сада в г. Николаеве. Окончил Киевский Политехнический Институт, состоял академиком ВУАН, в 1906 г. вступил в ряды УСДРП, где находился до 1918 г., с 1906 по 1907 г. секретарь Николаевской организации УСДРП. С 1906 по 1913 г. работал по РСДРП. В 1915 г. входил в редакцию Харьковской укр. С. Д. газеты "Слово", бывш. профессор Харьковского Института Лесного Хозяйства.

Обвиняется в том, что являлся членом подпольной контр-революционной организации, именовавшей себя "Украинская Военная Организация". Был участником ряда организационных совещаний руководства, на которых обсуждались вопросы, связанные с созданием повстанческой периферии. Принимал активное участие в области вредительства по линии сельского хозяйства, проводил явную-вредительскую линию в вопросах борьбы с сорняками и болезнями сельхоз. растений.

Вся деятельность ЯНАТА характеризуется, как контрреволюционная, направленная на свержение Советской власти и установления украинской буржуазно-демократической республики.

Постановлением Тройки ГПУ УССР от 23. IX. 38 г. он осужден по ст. 54-4 УК УССР в ИТЛ на 5 лет.

Меру социальной защиты отбывает в БЕЛВАЛТАГЕ НАВД (Соловецкое Отделение).

За время нахождения в лагере заключенный к работе относится удовлетворительно, взысканий не имеет.

По календарному исчислению подлежит освобождению 4.5.38 г. Имеет зачетов 240 дней.

ПОМ НАЧ 3 ОТДЕЛЕНИЯ 8 ОТДЕЛА ГУГБ НАВД
СТ ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ:
(КОРОЛЕВ)

4 июня 1937 года.

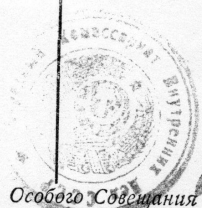
г. Москва.

З архівної справи ув'язненого О.А. Янати від 4 червня 1937 р.

149

ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА
Особого Совещания при Народном Комиссаре Внутренних Дел СССР
от „ 21 “ **ИЮЛЯ** 1937 г.

СЛУШАЛИ	ПОСТАНОВИЛИ
<p>19. Пересмотр дела ЯНАТА Александра Алойзовича, ос. в 1933г. Тр. ПТУ УССР на 5 лет (Белбалтлаг).</p>	<p>ЯНАТА Александру Алойзовичу продлить срок наказания на ПЯТЬ лет лагеря.</p> <p style="text-align: right; font-size: 2em;">255395</p>

Отв. Секретарь Особого Совещания

Виписка з протоколу особливої наради при НКВС СРСР від 21 липня 1937 р. про продовження терміну ув'язнення О.А. Янати

Лоп. УДИТРОВ
 л/д № 3/5107
 5
 НКВД - СССР
 ГОЛОВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ
 РАВИТЕЛЬНО-ТРУДОВЫХ ЛАГЕРЕЙ
 И ТРУДОВЫХ ПОСЕЛЕНИИ
 СЕВЕРО-ВОСТОЧНЫЕ
 РАВИТЕЛЬНО-ТРУДОВЫЕ
 ЛАГЕРЯ
 вл: *Диро*
 № *14234*

1-й Спецотдел НКВД СССР
 № 15 *81402* 8-й ОТДЕЛ ТУТБ НКВД СССР.

г.р. Москва.

№ 21-387936 от 30/IV-38 г.

Управление Севвостлаг"а НКВД сообщает, что выписка
 из протокола Особого совещания при НКВД СССР от
 21/VI-37 г. о продлении срока наказания на 5 лет
 з/к ЯНАТЕ Александру Алойзовичу, в личном деле
 последнего имеется и для сведения сообщаем, что
 он Умер 3/VI-38 г.

Зам. Начальника Управления Севвост-
 лаг"а НКВД - ПОЛКОВНИК:
255395 /КОМАРОВ/
 Начальник ДРО - УРО Севвостлага НКВД:
 БОЛЧКОВА /ЛИЗБЕРГ/

Повідомлення про смерть ув'язненого О.А. Янати

143

Справка

Впервые узнал Александра Янзюкова
 Янзюкову еще в 1909-1910г., когда я был студентом
 первого курса Вильновского сельского института
 в Вильно. Помню, что он был студентом - преподавателем
 в учебном кружке сельской молодежи - преподавателем
 сельского кружка сельской молодежи - преподавателем
 сельской молодежи. Помню, работал очень активно, участвовал
 в работе преподавателей, преподавателей и
 студентов. Вспомню я помню, А. А. Янзюков
 в то время интересовался флорой Украины,
 ботаникой, собирал гербарии, особенно интересовался
 растениями называемыми растениями.
 Когда он ушел на работу в министерство
 сельского хозяйства и лесного хозяйства.
 В 1918г. я принял должность директора Карпово-
 вой колонии. Семейной связи и узнал,
 что в период, примерно, 1913-1915гг. директором
 колонии был А. А. Янзюков. В этот период
 работал очень активно, так как в материальном
 отношении имели 2 земельных участка о се-
 мейности, в это же время издавался журнал
 Карпово-Сельскохозяйственный журнал, А. А. Янзюков
 работал редактором журнала и в
 1918-ом году было проведено первое Всероссийское
 совещание работников по колониям.
 А. А. Янзюков после ухода с Карпово-Сельскохозяйственной
 колонии и все же знает, но когда я при-
 ехал в Карпово-Сельскохозяйственную колонию, зная
 масштабы и содержание своей работы.
 А. А. Янзюков был тогда директором Карпово-Сельскохозяйственной
 колонии по устройству сельскохозяйственной колонии.

Довідка доктора с/г наук, професора Харківського
 сільськогосподарського інституту, академіка АН УРСР, засл. діяча
 науки М. Кулешова про О. А. Янзюкова від 3 березня 1964 р.

зівка Харківщини. Яке коломство не була заведе
 в 1922, як директор Центральної конструкторсько-технічної
 лабораторії і як видавко сучасних праць Харківського
 сільськогосподарського інституту, я по службовим делам
 був в Харківі, а в Харківі, а в Харківі, а в Харківі, а в Харківі,
 мова виходила в Харківі. В сесії в 1923 році
 так називається Гельмгольц. В сесії в 1923 році
 мене, не пам'ять в пам'ять кого, працює в 1923 році
 Явша. Заслужено пам'ять, своє основне заняття
 яке не направлено на службові дела і в 1923 році
 місяць в 1923 році в 1923 році в 1923 році в 1923 році
 якого дурного і в 1923 році в 1923 році в 1923 році в 1923 році
 мою. В 1923 році в 1923 році в 1923 році в 1923 році
 любив, несправно подмительний і гелмгольц, ра
 тавний над виховання, представляли з наслідком
 ірландсько-беларуської мови.

Вконець, по поведінці, по адміністративній в 1923 році
 який сироман і поведінці вконець вконець вконець
 мало думати про вконець вконець вконець вконець
 В кінці 1925-го року я переїхав на роботу в
 в Харків. В 1926-ом році я працював в
 в Харківі директором сесії. По мамі, в 1926 році
 Явша каган працює в Харківі в Харківі в Харківі
 своїм сільськогосподарським інституту. По мамі в
 працює і вконець вконець вконець вконець.

3 марта 1940.
 Харків.

Григорьев

Довідка доктора с/г наук, професора Харківського сільськогосподарського інституту, академіка АН УРСР, засл. діяча науки М. Кулешова про О.А. Янату від 3 березня 1964 р.

Науково-популярне видання

Серія «Зелені сторінки історії Миколаївщини»

ВИДАТНИЙ ДІЯЧ
ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРИРОДИ
ОЛЕКСАНДР АЛОЇЗОВИЧ
ЯНАТА

(До 125-річчя від дня народження)

ЧАСТИНА II

Укладач: Чернова І. Б.
Редактори: Варюхіна Л. М.,
Михайловська Т. О.
Відповідальний за випуск: Тверда Т. В.
Комп'ютерна верстка,
дизайн обкладинки,
оригінал-макет: Торубара В. В.
Ілюстрації: документи з фонду
Миколаївської обласної
універсальної наукової
бібліотеки ім. О.М. Гмирьова,
мережа Інтернет

Формат 60x84^{1/16}. Умов. друк. арк. 9,28.
Тираж 200 пр. Зам. № 21/15.

Видавець та виготовлювач Торубара В. В.

вул. Наваринська, 5–17, м. Миколаїв, 54001

тел.: (0512) 37-81-28, (067) 800-70-70

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4626 від 9.10.2013